

Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu

Książka:

Wize, Krzysztof: Położenie robotników rolnych w poznańskim po wojnie (1919-1923).

Poznań, Fiszer i Majewski, 1925, 118, [2] strony

Poznańskie Prace Ekonomiczne numer 7

Książka zdigitalizowana i udostępniona cyfrowo w ramach zadań projektu pt. „Digitalizacja i udostępnianie online »Bibliografii gospodarki Wielkopolski 1919-39« H. Maciejewskiej” (SONB/SP/550684/2022)

CEROFER

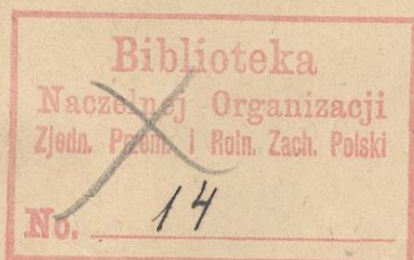
44.

POZNAŃ

**Projekt Retrokonwersja alfabetycznego katalogu kartkowego
Biblioteki Głównej UEP dla książek wydanych do 1950 roku
dofinansowano z programu Ministra Edukacji i Nauki
„Społeczna odpowiedzialność nauki” nr SONB/SP/550262/2022**

POZNAŃSKIE PRACE EKONOMICZNE
NR. 7.

POZNAŃSKIE PRACE EKONOMICZNE

POD REDAKCJĄ PROF. DR. EDWARDA TAYLORA

NR. 7.

KRZYSZTOF WIZE

K. 14.

Położenie robotników rolnych w Poznańskim po wojnie

(1919—1923)

*jest na
egz*

Naczelna Organizacja
Zjednoczonego Przemysłu i Rolnictwa
Zachodniej Polski
Stowarzyszenie wpisane

1925

POZNAŃ: FISZER I MAJEWSKI

WARSZAWA: E. WENDE I SP., ŁÓDŹ: L. FISZER

TORUŃ: TOWARZYSTWO WYDAWNICZE „IGNIS”

zapis. z kart. i innych.

43664 II

§ 3pH. 1956. 27/1

Odbito w Drukarni Sp. Akc. „OSTOJA” w Poznaniu.

OD WYDAWNICTWA.

„Poznańskie Prace Ekonomiczne“, jak to zaznaczaliśmy w przedmowach do ich poprzednich zeszytów, poświęcone są rozpatrywaniu zagadnień ekonomicznych, które wysuwa życie, grupując przedewszystkiem rozprawy doktorskie członków Koła Seniorów Seminarjum Ekonomicznego Uniwersytetu Poznańskiego. Wydawane są przez to Koło pod kierownictwem i redakcją prof. E. Taylora. Z istoty rzeczy wydawnictwo nie jest w stanie pokrywać swych kosztów, wskutek czego oparte jest obok składek członków Koła wciąż jeszcze w przeważnej mierze na ofiarności publicznej. Do liczby ofiarodawców, wymienionych w przedmowach do poprzednich zeszytów wydawnictwa, miło nam dołączyć obecnie jeszcze następujące nazwiska:

26.	Bank Związku Spółek Zarobkowych, 16. VI. 24.	166,65 zł.
27.	Fabryka Konserw Mięsnych—Bydgoszcz, 25. VII. 24.	500,00 zł.
28.	Młyn Ziemiański T. A. Poznań, 21. X. 24.	100,00 zł.

Wszystkim ofiarodawcom składamy serdeczne podziękowanie za ich troskę o rozwój polskiej nauki ekonomiki.

POZNAŃ, w listopadzie 1924.

SPIS RZECZY.

	Str.
OD WYDAWNICTWA	V
SPIS RZECZY	VII
WSTĘP	1—4
ROZDZIAŁ I.: Położenie prawne robotników rolnych	5—16
§ 1. Prawodawstwo przedwojenne	5
§ 2. Prawodawstwo powojenne	9
ROZDZIAŁ II.: Typy robotników i rodzaje płac w rolnictwie	17—23
§ 1. Typy robotników rolnych	17
§ 2. Rodzaje płac w rolnictwie	19
ROZDZIAŁ III.: Płace	24—38
§ 1. Płace przed wojną	24
§ 2. Płace podczas wojny	29
§ 3. Płace powojenne	31
ROZDZIAŁ IV.: Wpływ inflacji na płace	39—118
§ 1. Płaca rączniaka	39
§ 2. Porównanie wskaźników płacy rączniaka z wskaźnikami ogólnego poziomu cen	42
§ 3. Płaca rączniaka a cena żyta	70
§ 4. Płace zaciągu, chałupników i robotników sezonowych	77
LITERATURA I ŹRÓDŁA	119—120
WYKRES wskaźników płacy rączniaka, wyrażonej w życie i w pieniądzu, w stosunku do stanu przedwojennego i w porównaniu z podwyżką z 1919 r.	

WSTĘP.

Straszna zawierucha dziejowa, szalejąca przez cztery lata nad Europą, sprowadziła za sobą daleko idące przewroty w całym świecie, rozorywując życie polityczne i ekonomiczne do głębi. Państwa rozpadały się, a na gruzach dawnych mocarstw powstawały nowe społeczeństwa, królestwa i Rzeczypospolite. Nowo powstałe i już istniejące jeły się po wojnie światowej ciężkiego zadania zablizniania ran i odbudowy kraju. Zadanie to przerastało przeważnie siły organizacji państwowych wobec niezmiernych długów wojennych i wywołanego przez wojnę zniszczenia i rozstroju gospodarczego, stąd też na okres powojenny we wszystkich prawie państwach, szczególnie młodych, rzuca ponury cień inflacja pieniądza papierowego, stanowiąca już sama przez się pewnego rodzaju rewolucję nie tylko gospodarczą, lecz i społeczną. Równocześnie państwa te stanęły oko w oko wobec ciężkich zagadnień socjalnych, tendencyj do zmiany położenia gospodarczego i politycznego poszczególnych warstw społecznych.

W podobnych niezmiernie trudnych warunkach organizowało się Państwo Polskie. Położenie jego było tem trudniejsze, iż powstało ze zlania się trzech, gospodarczo różnie ukształtowanych dzielnic, a społeczeństwo polskie, odwykle przeważnie od tradycji państwowych, wykazywało znaczną niedojrzałość polityczną, wchłaniało chciwie i bezkrytycznie hasła demokratyczne, płynące szeroką falą z wschodu i zachodu. Hasła te padały tu na grunt podatny tak z powodu skutków strasnej wojny, przebytej na własnem terytorjum, jak też z powodu skłonności do rozpoltowania się, do czego społeczeństwo nie miało możności przed wojną, będąc skrepowanem przez zaborców. Jeżeli dodamy do tego smutne skutki wyprawy kijowskiej tudzież najazdu bolszewickiego, nie zdziwi nikogo, że stosunki ekonomiczne i społeczne w Polsce musiały w pierwszych latach Jej powstania rozwinąć się ujemniej, niż w innych państwach o dojrzałszej kulturze ekonomicznej i politycznej.

Zły stan ekonomiczny wywoływał ciągły spadek marki polskiej, a skutkiem tego był stały wzrost cen i nierównomierne dostosowywanie się ich w różnych dziedzinach do zniżki wartości pieniądza.

Również niejednolicie kształtowały się ceny w różnych dzielnicach Polski. Najjaskrawsze tego objawy przedstawiała b. dzielnica pruska. Dzielnica ta miała przez pewien okres czasu (1919—1921) zupełną odrębność gospodarczą, ceny w niej pozostawały w zależności od polityki władzy dzielnicowej, która zapomocą sztucznej reglamentacji wpływała na ich kształtowanie się. Dlatego też wykazywały one największe w Polsce różnice w ustosunkowaniu się wzajemnem i kształtowały się inaczej, niż w innych dzielnicach. Wpłynęło to tamująco na zdrowy rozwój poszczególnych działów gospodarstwa województw poznańskiego i pomorskiego. Najwięcej ucierpiało może rolnictwo, ceny bowiem ziemiopłodów podnosiły się wolniej niż ceny innych towarów. Pozatem spadły one tu także już przez sam fakt przejścia tego terytorjum z państwa przemysłowego, jakim byli Niemcy, do Polski, jako państwa agrarnego.

Polska jest krajem przeważnie rolniczym. Zagadnienia agrarne stanowią przede wszystkim o jej ogólnem położeniu gospodarczem, tyczą się dobrobytu większości ludności. Z pośród nich zagadnienie robotnika rolnego przedstawia się szczególnie poważnie, gdyż stanowi o położeniu licznej bardzo warstwy społecznej, a równocześnie o rezultatach całego gospodarstwa rolnego, o warunkach pracy najważniejszego działu produkcji krajowej. Stosunki przedwojenne w tej dziedzinie uległy w okresie powojennym w Polsce znacznym zmianom tak w zakresie położenia prawnego, warunków kontraktu pracy, jak wysokości płac. Zmiany te nabierają tem większego naukowego znaczenia, że odbywały się w okresie inflacji. Wskutek tego studjum ich ma znaczenie nie tylko dla badań socjalnych i agrarnych, lecz również i dla badań zjawisk, związanych ze zmianami wartości pieniądza, dla szeroko postawionej teorii pieniądza.

Badania te, jeśli mają być owocnemi i rzeczowemi, muszą opracowywać przedmiot swój monograficznie, na poszczególnych terytoriach osobno, gdyż warunki na nich są niestęchanie różne. Każda z dzielnic Polski wskutek powstania Rzpltej przeszła przez zupełnie odmienną ewolucję w dziedzinie rolnictwa, a tembardziej w dziedzinie stosunków robotniczych na roli, na które wpływają nietylko sto-

sunki gospodarcze, lecz i prawne danego terytorjum. Ograniczamy się więc w niniejszej pracy do jednej z dzielnic, do byłej dzielnicy pruskiej, a nawet i z niej wyodrębniamy i obejmujemy badaniami tylko jedną jej część, mianowicie poznańskie, ze względu na to, że w województwie pomorskiem — z powodu nieco późniejszego przejęcia przez Polskę — stosunki faktyczne nieco inaczej się ukształtowały tak, że objęcie go badaniami niesłuchanie powiększyłoby już i tak wielki materiał faktyczny, który należałoby opracować.

Dla województwa poznańskiego położenie robotników rolnych posiada szczególnie wielkie znaczenie. Jest to kraj przeważnie rolniczy i to o dużym rozwoju większych przedsiębiorstw rolnych, w których robotnicy rolni przedewszystkiem znajdują zatrudnienie. Według danych statystyki państwa niemieckiego z r. 1907¹⁾ było w prowincji poznańskiej osób zatrudnionych i żyjących z rolnictwa i zawodów z niem związanych z rodzinami 1 062 147, z tego na wsi 997 066; w tem było zawodowo czynnych samodzielnych i zależnych (bez rodzin) 824 026; zajętych w samym rolnictwie było 501 712, z czego 232 057 kobiet. Z powyższych 501 712 osób było: samodzielnych 95 990, urzędników (oficjalistów) 8 512, robotników z pomocą 397 210, w czem samych zawodowych robotników rolnych 230 210. Według tejże statystyki przypadało na 100 osób ogólnej ludności na samo rolnictwo 54%, a więc więcej, niż połowa²⁾. Wobec tego, że praca na roli przedstawia bardzo dobre warunki zdrowotne, także kobiety i dzieci mogą brać w niej udział bez uszczerbku dla zdrowia. Okazało się to wyraźnie podczas wojny, gdy powołano do wojska wszystkich silnych mężczyzn, a wykonanie prac gospodarskich spoczęło na barkach kobiet i niedorostków oraz w pewnej mierze dzieci. Zresztą już i przed wojną kobiety zajęte były pracą na ziemi; statystyka przedwojenna podaje, że na 100 zawodowo czynnych kobiet w Poznańskiem 58 pracowało w gospodarstwach rolnych.

Badania nasze natrafiają na specjalne trudności z powodu tego, że statystyki powojenne, podające naogół obfity rzeczowy materiał o robotnikach innych gałęzi wytwórczych, zawodzą zupełnie, jeżeli chodzi o robotników rolnych i nie uwzględniają prawie wcale zagadnienia ich płacy. Musimy więc pod tym względem poprzestać na zebranych przez nas materiałach. Poza tem trudno

¹⁾ Statistik des Deutschen Reiches, B. 211, Berlin 1913.

²⁾ Dr. G. Stieger, Der Mensch in der Landwirtschaft, str. 233.

jest obliczyć wysokość tych płac, gdyż oprócz gotówki składają się one z wynagrodzenia w ziemiopłodach i innych świadczeń, jak np. utrzymanie inwentarza, wolne mieszkanie. Świadczenia te są dla robotnika źródłem bardzo poważnych korzyści, a tymczasem usuwają się z pod dokładnych obliczeń. Wykorzystanie np. przez robotnika dochodów, płynących z możliwości utrzymania inwentarza, zależne jest w wielkiej mierze od zdolności jednostki. Również usuwają się z pod ścisłego obliczenia wydatki robotnika. Wiadomem jest np., że podczas wojny ograniczał się robotnik do minimum, a również i nieco później, gdy wartość pieniądza spadała, a ceny towarów wzrastały, nie mógł on się z zjawiskiem tem oswoić i wykorzystać należycie swej siły kupna. Z tych powodów ustalenie budżetu robotnika rolnego, choćby jako tako ścisłego, jest prawie niemożliwem.

W pierwszych dwóch rozdziałach niniejszej pracy staraliśmy się opisać stosunki robotnicze tak przedwojenne, jak powojenne. Zajęliśmy się w nich przede wszystkim prawodawstwem i zapomocą porównania ustaw przedwojennych z ustawami powojennymi, jak i analizy skutków, które te ostatnie wywarły, staraliśmy się wykazać dodatnie i ujemne strony zmian powojennych nie tylko dla robotnika rolnego, ale i dla społeczeństwa. Dajemy tu również opis typów robotniczych i płac w rolnictwie.

W rozdziałach trzecim i czwartym omawiamy już tylko płace robocze tak, jak się kształtowały przed wojną, podczas i po wojnie. Przede wszystkim zajęliśmy się wpływem inflacji na płace, który staraliśmy się ująć zapomocą porównań płac tak z cenami hurtowymi, jak z żytem. Chodziło nam o rozwiązanie zagadnienia, jak inflacja wpłynęła na płace robotników rolnych, pomijając zupełnie pytania, ile pracodawca może dać robotnikowi bez szkody dla rezultatów swego warsztatu i ile potrzebuje robotnik, żeby żyć dostatnio. Rozpatrywać więc będziemy zagadnienie nasze li tylko z punktu widzenia ogólno-ekonomicznego.

ROZDZIAŁ I.

Położenie prawne robotników rolnych.

§ 1.

Prawodawstwo przedwojenne.

Robotnikami rolnymi w rozumieniu prawa niemieckiego byli ci wszyscy, którzy wzamian za wynagrodzenie dawali swą pracę w gospodarstwie rolnem i w gałęziach produkcji ściśle z niem związanych¹⁾. Stosunki ich prawne podlegały przepisom kodeksu cywilnego, ustawie z dnia 24 kwietnia 1854 r., oraz t. zw. »Gesindeordnung«, czyli ordynacji dla służby z d. 8. 11. 1810 r.

Ordynacja dla służby regulowała stosunki tylko niewielkiej części robotników rolnych. Zawierała ona mianowicie przepisy dla służby domowej. Za tę ostatnią w rozumieniu powyższej ordynacji uważać należało osoby, które zostały przyjęte za wynagrodzeniem do posług domowych i należały do wspólności domowej uprawnionego do usług. Dlatego przepisom tej ordynacji nie podlegali wszyscy ci, którzy posiadali swój własny dom i własne gospodarstwo²⁾. Umowa według ordynacji dla służby różniła się od umowy o usługi z kodeksu cywilnego w następujących szczegółach: 1) umowa zawierana była przez wręczenie i przyjęcie zadatku, 2) do przyjmowania służby uprawniona była żona, 3) w braku innej umowy kontrakt służbowy zawarty był na rok, 4) termin wypowiedzenia wynosił przy służbie wiejskiej 3 miesiące, a stosunek służbowy kończył się z końcem kwartału, 5) sługa, zwolniony bez dotrzymania czasu wypowiedzenia, mógł skarżyć o należytość za utrzymanie do chwili upływu kontraktu dopiero po odbyciu policyjnego terminu pojednawczego i po odmowie przyjęcia z powrotem na służbę, 6) sługa, który opuścił miejsce przed upływem kontraktu, mógł zostać policyjnie sprowadzonym

¹⁾ Schlegelberger: Das Landarbeiterrecht, str. 1.

²⁾ Por. orzeczenie Pr. Obertribunal I z d. 7. 9. 1877. — Entscheidungen 80, 231.

do wypełnienia służby, 7) sługa odpowiadał za szkody, wyrządzone umyślnie lub przez niedbalstwo, a odszkodowanie wolno było odciągnąć od zasług.

Stosunki prawne większej części robotników rolnych podlegały przepisom kodeksu cywilnego. Przepisy te regulowały ogólnie umowę o pracę. A więc mówiły o sposobie zawierania umowy, o obowiązkach tak pracobiorcy, jak pracodawcy, o sposobie wynagrodzenia za pracę wogóle i w poszczególnych wypadkach, o zabezpieczeniu obopólnych świadczeń oraz o zakończeniu stosunku służbowego. Poza przepisami kodeksu cywilnego obowiązywała tu jeszcze ustawa z dnia 24. 4. 1854 r. Była to wyjątkowa ustawa karna. Nie wszyscy jednak robotnicy rolni podlegali przepisom tej ustawy. Rozróżniała ona dwa rodzaje robotników, dla których była obowiązująca:¹⁾ 1) robotników, którzy dostawali mieszkanie w domu, należącym do pracodawcy lub znajdującym się na terenie gospodarstwa rolnego i którzy byli wynajęci za poprzednio umówionem wynagrodzeniem do pracy przy gospodarstwie rolnem; 2) robotników, którzy wynajmowali swą pracę dla wykonania specjalnych funkcji przy gospodarstwie rolnem, jak np. prace podczas żniw, melioracje i t. p.

Ustawa ta dzieli się na dwie części. W pierwszej przewiduje grzywnę, karę więzienną lub przymusowe sprowadzenie z pomocą władz policyjnych za popełnione przekroczenia w służbie, jak harde nieposłuszeństwo, krnąbrność, opuszczenie służby bez prawnego powodu. W drugiej części zakazuje ona zrzeczeń w celu osiągnięcia na tej drodze jakichkolwiek ustępstw ze strony pracodawcy lub pracodawców. Za powyższe przewinienia przewiduje ustawa jako karę jeden rok więzienia.

Rozpatrując ustawę karną z dn. 24. 4. 1854 r., nasuwa się zaraz uwaga, że treść jej w pewnej mierze odpowiada szóstemu punktowi ordynacji dla służby z 8. 11. 1810 r. Była ona prawdopodobnie wydaną dla uzupełnienia tejże, bo reguluje prawnie przekroczenia tych wszystkich robotników rolnych, którzy nie podlegali ordynacji dla służby. Jest to do pewnego stopnia rozszerzenie szóstego punktu ordynacji dla służby na wszystkich robotników rolnych. Z powodu dość podobnej treści obu tych ustaw podporządkowywano często mylnie wszystkich robotników rolnych ordynacji dla służby.

¹⁾ Schlegelberger, op. c., str. 183.

Jak więc widzimy, dla prawodawstwa robotniczego przed wojną charakterystycznym jest brak równouprawnienia robotników rolnych z innymi robotnikami. Tłumaczyć to należy historycznym rozwojem prawodawstwa. Duży wpływ wywarły na ukształtowanie się ustawodawstwa o robotnikach rolnych dawne stosunki feudalne i patrymonjalne.

Znacznie więcej cech wspólnych z ogólnem ustawodawstwem robotniczem wykazuje ustawodawstwo na polu ubezpieczeń społecznych, przeznaczone dla robotników rolnych. Z początku było ono ujęte w zupełnie odrębne normy (ustawa z 5. 5. 1886 o ubezpieczeniu od wypadków i choroby w rolnictwie i leśnictwie), jednakże przy następnych przeróbkach niemieckich ubezpieczeń społecznych w jednolity system zostało nim objęte tak, że przed wojną odnosiły się do ubezpieczeń robotników rolnych ostatecznie przepisy ogólnej Ordynacji Ubezpieczeniowej z 19. lipca 1911 r¹⁾. Ordynacja ta obejmowała sześć głównych działów, zwanych księgami: I. ogólne przepisy; II. przepisy o ubezpieczeniu od choroby; III. przepisy o ubezpieczeniu od wypadków w przemyśle, w rolnictwie i na morzu; IV. przepisy o ubezpieczeniu od niezdolności do pracy i na wypadek śmierci; V. wzajemny stosunek instytucji ubezpieczeniowych, wreszcie VI. postępowanie dla ustalenia wysokości rent. Nie będziemy tu rozpatrywali szczegółów każdego rodzaju ubezpieczeń, zaznaczmy jednak, o ile przepisy, odnoszące się do robotników rolnych, różniły się od ogólnych i jak były w rolnictwie przeprowadzane.

Ubezpieczenie na wypadek choroby było przymusowe dla robotników rolnych tak, jak i dla wszystkich innych. Istniały więc terytorjalne ogólne kasy chorych, których organami były zarząd i rada nadzorcza, składająca się w jednej części z przedstawicieli pracodawców, a w dwóch trzecich częściach z przedstawicieli robotników; w tym samym stosunku pracodawcy i robotnicy opłacali składki. Wszystkie wydatki pokrywano drogą składek, a więc wysokość składki zależała od wydatków i od sprawności kasy. W rolnictwie jednak robotnicy mogli być uwolnieni od obowiązku należenia do kasy chorych, o ile pracodawca zobowiązał się ponosić wszystkie świadczenia, jakie dawała kasa chorych, oraz o ile był w stanie spełnić to zobowiązanie własnymi środkami. Świadczenia powyższe musiał pracodawca dawać w tym wypadku wszyst-

¹⁾ Reichsgesetzblatt, nr. 42, rok 1911.

kim robotnikom, zatrudnionym conajmniej przez przeciąg dwu tygodni w jego gospodarstwie. Z tego przepisu korzystała znaczna większość gospodarstw rolnych w poznańskim.

Przymus ubezpieczenia od nieszczęśliwego wypadku istniał w rolnictwie dla wszystkich robotników bez względu na wiek, płeć i zarobek. Opłaty wnosił tylko pracodawca i to ryczałtowo, w pewnym stosunku do podatku gruntowego, jednakże z specjalną dopłatą za robotników fachowych. Stawkę ubezpieczeniową (świadczenia dla poszkodowanych) ustalały wyższe urzędy ubezpieczeń na cały rok na zasadzie przeciętnych zarobków rocznych; ubezpieczenie to było oddzielone od analogicznego dla przemysłu. Dla poznańskiego istniał zakład ubezpieczeniowy od wypadków w rolnictwie w Poznaniu przy Starostwie Krajowym. Każdorazowy Wydział Krajowy zarządzał tym zakładem. Sprawy bieżące załatwiał starosta krajowy. Organami wykonawczymi na prowincji były sekcje w wydziałach powiatowych z przewodniczącym wydziału na czele. Organem naczelnym było zgromadzenie delegatów, wybieranych przez sekcje powiatowe i miejskie. Władzą nadzorczą był »Reichsversicherungsamt« w Berlinie.

W zakresie ubezpieczenia od niezdolności do pracy oraz starości, nie istniały żadne wyjątki ani różnice w stosunku do robotników rolnych. Podlegali oni, tak jak wszyscy fizycznie pracujący, przymusowi ubezpieczenia od 16. roku życia. Ubezpieczenie to odbywało się za pomocą wlepiania znaczków, których kosztą ponosili w połowie pracodawca, a w połowie robotnik. Instytucje ubezpieczeniowe były terytorjalne, osobne dla poszczególnych prowincyj, o typie samorządowym. W poznańskim istniała w tym celu w Poznaniu »Landesversicherungsanstalt«, która podlegała w pewnej mierze ingerencji czynników samorządu prowincjonalnego, a dla której władzą nadzorczą był »Reichsversicherungsamt« w Berlinie.

Dla rozstrzygnięcia spraw spornych istniały dla wszystkich ubezpieczeń trzy instancje. Pierwsza w każdym powiecie, t. zw. »Versicherungsamt«, składający się z »Landrata« jako przewodniczącego oraz ławników (w połowie z pracodawców i w połowie z robotników); drugą instancją był t. zw. »Oberversicherungsamt« w Poznaniu, Bydgoszczy i w Toruniu, składający się z dyrektora i członków mianowanych oraz ławników wybieralnych (w połowie z pracodawców i w połowie z robotników). Instancją trzecią i ostatnią w sprawach spornych był »Reichsversicherungsamt« w Berlinie.

Jak więc widzimy, w przeciwieństwie do ogólnych przepisów prawnych, ubezpieczenia społeczne były w rolnictwie należycie zorganizowane. Natomiast braki zupełne wykazuje przed wojną prawodawstwo o ochronie pracy w rolnictwie¹⁾, a więc tak regulacja czasu pracy, jak stosunków zdrowotnych, pracy kobiet i dzieci i t. d. Tak więc, ogółem biorąc, prawodawstwo przedwojenne dla robotników rolnych wykazywało dużo niedomagań. Reforma była konieczną.

Nadmienić coprawda należy, że już przed wojną nie trzymano się zbyt ściśle wyżej wymienionych przepisów i starano się ze strony pracodawców dobrowolnie polepszyć byt robotników.

Jako przykład niechaj służy specjalny Wydział robotniczy przy Centralnem Towarzystwie Gospodarczem w Poznaniu, który był w stałym kontakcie ze Związkiem Robotników Katolickich, mając ciągle na oku przystosowanie warunków robotniczych do ich potrzeb i do wymogów czasu.²⁾

§ 2.

Prawodawstwo powojenne.

Rewolucja niemiecka wprowadziła zasadnicze zmiany w prawodawstwie robotniczem w ogólności, zaczem i w prawodawstwie, tyczącem się robotników rolnych. Jednym z pierwszych kroków naczelnej władzy rewolucyjnej w Berlinie, »Arbeiter und Soldatenrat«, było zniesienie rozporządzeniem z dnia 12 listopada 1918 r. (»Reichsgesetzblatt« Nr. 153 str. 1303) wszystkich rozporządzeń wyjątkowych w stosunku do robotników rolnych, a więc ordynacji o służbie z d. 8. XI. 1810 r. oraz ustawy karnej z d. 24. IV. 1854 r. W miesiąc potem wydaje »Der Rat der Volksbeauftragten« rozporządzenie z d. 23 grudnia 1918 r. (Reichsgesetzblatt Nr. 192 str. 1456) o zbiorowych kontraktach taryfowych i o załatwianiu sporów.

Dopuszczając zawierania umów zbiorowych, państwo może się kierować dwiema zasadami: albo dopuszczać zawierania tak umów zbiorowych jak indywidualnych, nie wdając się w ich treść, albo też uznać jedną umowę zbiorową, przeważającą na danem terytorjum, za normalną i legalną i dopuszczać jedynie tych umów, które z nią nie są sprzeczne. Rozporządzenie z d. 23. XII. 1918 r. wybrało ten drugi sposób. Stawia ono zasadę, że o ile warunki

¹⁾ Kaskel Das neue Arbeitsrecht: str. 279.

²⁾ Szczaniecki W. Ukształtowanie się stosunków robotniczych na wsi (1860 — 1910) str. 198, 199.

umowy o pracę są uregulowane przez piśmienną umowę (umowę taryfową), zawartą pomiędzy związkami pracowników a poszczególnymi pracodawcami lub ich związkami, to wszystkie inne umowy, zawarte pomiędzy »zainteresowanymi osobami«, t. j. stronami, które zawarły umowę taryfową, członkami związków, zawierających tę umowę, którzy byli przy jej zawarciu obecni lub którzy zawarli umowy indywidualne lub zbiorowe, powołując się na umowę taryfową, nie są ważne, o ile są niezgodne z umową taryfową. Odmienne od tej ostatniej umowy są tylko wtedy ważne, o ile dopuszcza ich zasadniczo umowa taryfowa lub o ile wprowadzają zmiany na korzyść robotników, które przez umowę taryfową nie są wyraźnie wykluczone.

Władza (Państwowy Urząd Pracy) może te umowy taryfowe, które na danym terytorjum posiadają największe znaczenie dla kształtowania warunków pracy danego zawodu, ogłosić jako obowiązujące. Obowiązują one wówczas nawet tych pracodawców i pracowników, którzy nie brali udziału w umowie taryfowej. Takie ogłoszenie może nastąpić jednak jedynie na podstawie wniosku, postawionego przez pracodawców lub pracobiorców, których dotyczy dana umowa. Władza ogłasza ten wniosek, a strony zainteresowane mogą wnosić przeciw niemu zarzuty w oznaczonym czasie. Po jego upływie władza decyduje sama i w razie przychylenia się do wniosku, nadaje moc obowiązującą umowie, oraz oznacza czas, od którego obowiązuje umowa taryfowa. Postanowienia te ogłasza władza w piśmie urzędowym i wciąga kontrakt do rejestru umów taryfowych. O ile umowa taryfowa jest ogłoszona jako ogólnie obowiązująca, to każdą jej zmianę musi zatwierdzić również ta sama władza i wpisać ją do rejestru.

Na rozporządzeniu powyższem, zmieniając mianowicie drugą jego część, oparło się późniejsze rozporządzenie Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu z d. 25 lipca 1919 r. (Tygodnik Urzędowy Nr. 31 poz. 98) o ustanowieniu inspektoratów pracy w rolnictwie i o załatwianiu zatargów pomiędzy pracodawcami i pracobiorcami.

Rozporządzenie to powierzyło nadzór nad należytem stosowaniem przepisów o ochronie pracy w rolnictwie: a) głównemu inspektorowi pracy i b) okręgowym inspektorom pracy, których mianuje Komisarjat Naczelnej Rady Ludowej. Główny inspektor pracy określa obwody inspektorów okręgowych, wykonuje zwierzchni nadzór i kieruje ich czynnościami. Okręgowi inspektorowie pracy: 1. nadzorują wykonanie przez pracodawców i robotników przepi-

sów, określających ich obowiązki i wzajemny stosunek; 2. wydają zarządzenia dla wprowadzenia w życie przepisów rządu lub Głównego Inspektora pracy i mają nadzór nad wykonaniem tych przepisów; 3. podejmują środki dla zapobiegania zatargom; 4. nadzorują wykonanie przepisów o rozkładzie i długości dnia roboczego; 5. sprawdzają, jakie są warunki pracy, płacy i bytu robotników oraz jakie są stosunki między pracodawcami i pracownikami.

Prócz tego mają okręgowi inspektorowie pracy prawo do zwiedzania, po wylegitymowaniu się, wszelkich urządzeń, przeznaczonych dla robotników, jak mieszkań, zakładów pracy i tym podobnych.

Druga część rozporządzenia omawia kwestję załatwiania zatargów. Zatargi, niezatwione przez strony w drodze ugody, mogą być oddane inspektorowi pracy lub komisji rozjemczej. Na żądanie jednej ze stron wzywa inspektor obie strony. O ile nie dojdzie do porozumienia, inspektor oddaje sprawę na żądanie jednej ze stron komisji rozjemczej, składającej się z dwóch reprezentantów pracodawców, dwóch — pracobiorców i jednego przewodniczącego, powołanego za zgodą obopólną. Komisje te tworzy się zwykle na przeciąg dwóch lat. Wyroki zapadają większością głosów. Po ogłoszeniu wyroku przewodniczący wzywa strony do oświadczenia się, czy wyrok przyjmują. O ile w terminie przepisany żadna strona nie zgłosi sprzeciwu, wyrok jest prawomocny. Sprzeciw względnie odwołanie rozstrzyga komisariat Naczelnej Rady Ludowej jako ostatnia instancja. Umowy o pracę, powstałe na mocy ugody lub orzeczeń komisji rozjemczej, podlegają ogólnym przepisom prawa cywilnego i przepisom o umowie o pracę w szczególności.

Jak widzimy, rozporządzenie to wzorowało się na najnowszym prawodawstwie europejskiem, a weszło w życie z d. 1. X. 1919 r.

Wielką zmianę w prawodawstwie robotniczem wprowadziło też rozporządzenie Nacz. R. L. z d. 2 sierpnia 1919 r., Tygodnik urzędowy nr. 29, o czasie pracy w rolnictwie. Rozporządzenie redukuje czas pracy w rolnictwie do 9 godzin i 25 minut dziennie, wyłączając godziny wypoczynku. Czas pracy rozpoczyna się tak zwanym apelem, a kończy się na miejscu pracy, o ile to miejsce nie jest oddalone ponad 2 km. Nadgodziny, jeżeli są konieczne, płaci się osobno według stawek, ustalonych specjalnie w umowach zbiorowych (wyższych od normalnych). Przekroczenie tego rozporządzenia pociąga za sobą karę pieniężną.

Późniejsze rozporządzenia, jak rozporządzenie rady ministrów z 16 12. 1922 r. Dz. U. Nr. 96, zmieniają już tylko ustrój administracyjny wewnętrzny inspektoratów pracy, a nie dotyczą zmiany prawodawstwa o robotnikach rolnych. Nadmienić tylko należy, że ostatnio wymienione rozporządzenie, zniósł inspektorat główny przy Województwie i zmieniło go na okręgowy, podlegający ministerstwu Pracy i Opieki Społecznej. Jako drugą instancję dla komisji rozjemczych oraz jako władzę, powołaną do nadawania mocy obowiązującej umowom taryfowym, po zlikwidowaniu Naczelnej Rady Ludowej, a później i Ministerstwa byłej dzielnicy pruskiej, które te funkcje wykonywały, ustalono również M. P. i O. Sp.

Rozpatrywaliśmy dotychczas tylko same rozporządzenia, które zmieniły stosunki prawne robotników rolnych, przyjrzyjmy się teraz bliżej wpływowi, jaki te rozporządzenia wywarły na stosunki robotnicze w rolnictwie.

Dla robotnika rolnego miało największe znaczenie zniesienie ustawy karnej z dnia 24. 4. 1854 oraz ordynacji z dnia 8. 11. 1810 r. Z tą chwilą został on równouprawniony z innymi robotnikami. Przedewszystkiem miał on teraz możliwość zrzeszania się. Korzystając z tego prawa, tworzy się zaraz Związek Robotników Rolnych i Leśnych, należący do ogólnego Zjednoczenia Zawodowego Polskiego w Poznaniu. Po porozumieniu się z Centralnem Towarzystwem Gospodarczem, Zjednoczenie Zawodowe Polskie zwołuje już w grudniu 1918 r. zebranie konstytucyjne tego związku, a w roku 1919 Z. R. R. i L. rozwija się już w całej pełni. Związek ten ma na celu podniesienie moralne i materialne bytu robotniczego. Organami związku są: 1. walne zebranie, 2. komisja rewizyjna, 3. główny zarząd, 4. sekretariat dzielnicowy, 5. sekretariaty obwodowe, 6. zarządy filjalne. Miało to być zjednoczenie zasadniczo o charakterze czysto zawodowym, a nie politycznym, a należeli do niego przez długi czas prawie wszyscy robotnicy rolni. Z tego powodu było ono i jest związkiem, reprezentującym robotników rolnych przy zawieraniu wszelkich umów zbiorowych. Jednak ten apolityczny charakter związku nieraz się zacieśniał. Poza nim powstawać też zaczęły i inne związki, już nie czysto zawodowe, lecz polityczno-zawodowe. W r. 1921 powstał Chrześcijański Związek Zawodowy Rzeczypospolitej Polskiej. Związek ten ma kilka oddziałów, pomiędzy nimi oddział robotników rolnych. Główny zarząd tego związku mieści się w Warszawie, w Poznaniu istnieje oddział dzielnicowy. Poza tem istnieją zarządy okręgowe na prowincji w po-

szczególnych powiatach oraz sekretariaty okręgowe, a jeden dzielnicowy w Poznaniu. Większy rozwój tegoż związku zaznacza się w r. 1922, a już w roku następnym jest on związkiem dominującym w południowej części województwa, a bardzo poważnym na północy.

Powstanie związków wprowadziło ogromną zmianę w stosunkach robotniczych. Najważniejszą taką zmianą są umowy zbiorowe. Powstają one najpierw w r. 1919 jako kontrakty taryfowe dla poszczególnych powiatów, od r. 1920 jako kontrakty taryfowe dla całej byłej dzielnicy pruskiej, a od połowy 1923 r. dla całej Polski. Mają one dlatego tak wielkie znaczenie, że wyrównują płace robotników rolnych na całym terenie byłego zaboru pruskiego. Co do wartości podobnych ogólnych kontraktów zdania są bardzo podzielone. W literaturze niemieckiej widzimy wielu ich przeciwników. Na czele ich stoi Stieger¹⁾, który jest zdania, że ogólne kontrakty taryfowe w rolnictwie są stanem przejściowym. Utrzymuje on, że trudno stosować te same płace na różnej glebie i w różnych okolicach. Twierdzi, że przyjdzie czas, gdy płaca będzie tak wysoką, a ceny towarów tak niskie, że trzeba będzie podnieść wytwórczość pracy przez premje dla robotników silniejszych, a zwalnianie słabszych; wtedy nadejdzie chwila, że upadną umowy taryfowe, które przez swoją równą płacę dla wszystkich działają ujemnie na wychowanie dobrego i wykwalifikowanego robotnika rolnego.

Nie brak jednak zwolenników umów zbiorowych. Ci podkreślają doskonałość kontraktów taryfowych, dogodnych tak dla pracowników, jak i pracodawców, bo tworzą pewną jednolitość i solidarność obopólną, nie rozbijając każdej strony na drobne obozy, a nie dają sposobności do wzajemnego wykorzystywania się. Nie będziemy się starali tego zagadnienia rozwiązać, ponieważ nie wchodzi w zakres niniejszej pracy.

Nie mniejszą zmianę w stosunkach przyniosło wprowadzenie inspektoratów pracy. Powstał w ten sposób pewien nadzór rządu nad prawami i obowiązkami robotnika, a ci mają możność załatwiania wszelkich zatargów i nieporozumień na określonej drodze prawnej bez potrzeby prowadzenia długich i kosztownych procesów.

Doniosłe znaczenie dla zmiany stosunków robotniczych na roli miało rozporządzenie o czasie pracy. Dotychczas pracowano

¹⁾ Stieger: Der Mensch in der Landwirtschaft, Berlin 1922, Parey, str. 216.

w rolnictwie od wschodu do zachodu słońca, tak że zimą pracowano znacznie krócej, niż latem. Według danych Dalsky'ego¹⁾ wypadało przeciętnie latem 11—12, zimą 7—8 godzin pracy. Obecnie zredukowano czas pracy, jak już wspomnieliśmy wyżej, na 9 godzin 25 minut dziennie. W kontraktach zbiorowych czas ten ułożono na cały rok w sposób, wskazany w tablicy I poniżej.

Tablica I. Godziny pracy w rolnictwie.²⁾

Miesiące	Początek	śniadanie	obiad	podwieczorek	koniec	ilość godzin pracy
styczeń 1.	9,—	—	12—1½	—	5,—	6,30
styczeń 16.	8,45	—	12—1½	—	5,15	7,—
luty 1.	8,30	—	12—1½	—	5,30	7,30
luty 16.	8,—	—	12—1½	—	6,—	8,30
marzec 1.	7,30	—	12—1½	—	6,30	9,30
marzec 16.	7,15	8,30—8,45	12—1½	—	7,—	10,—
kwiecień 1.	6,30	8,30—9,—	12—1½	4—4,30	7,15	10,15
kwiecień 16.	6,30	8,30—9,—	12—1½	4—4,30	7,45	10,45
maj 1.	6,30	8,30—9,—	12—1½	4—4,30	8,—	11,—
czerwiec 1.	6,—	8,30—9,—	12—2	4—4,30	8,—	11,—
lipiec 1.	6,—	8,30—9,—	12—2	4—4,30	8,—	11,—
sierpień 1.	6,—	8,30—9,—	12—2	4—4,30	8,—	11,—
sierpień 16.	6,30	8,30—9,—	12—1½	4—4,30	8,—	11,—
wrzesień 1.	6,30	8,30—9,—	12—1½	4—4,30	7,30	10,30
wrzesień 16.	6,30	3,30—9,—	12—1½	4—4,30	7,—	10,—
październik 1.	7,—	8,30—8,45	12—1½	4—4,30	6,30	9,45
październik 16.	7,30	—	12—1½	—	6,—	9,—
listopad 1.	8,—	—	12—1½	—	5,30	8,—
listopad 16.	8,15	—	12—1½	—	5,—	7,15
grudzień 1.	8,30	—	12—1½	—	5,—	7,—
grudzień 16.	9,—	—	12—1½	—	5,—	6,30

Zmiana ta przyniosła pewne korzyści robotnikowi; może on lepiej wypocząć i zająć się więcej swoim gospodarstwem. Brentano³⁾ twierdzi, że przez skrócenie czasu pracy zwiększa się jej intensywność, bo pracownik ma więcej wypoczynku, a pracodawca

¹⁾ Dalsky: Landwirtschaftliche Friedens- und Kriegslöhne in der Provinz Posen, Landwirtschaftliche Jahrbücher, Band 50, Jahr 1918, str. 102.

²⁾ Od 1. IV. 1923 przesunięto początek pracy o godzinę. Praca rozpoczyna się od tego czasu o godzinę rychlej i kończy się o godzinę wcześniej.

³⁾ Brentano: Über die Verhältnisse vom Arbeitslohn und Arbeitszeit zur Arbeitsleistung, str. 33, 34.

musi myśleć tak o lepszym wykorzystaniu pracownika, jak i nad zastąpieniem maszynami brakujących rąk, co znowu tworzy postęp. Twierdzenie to da się zapewne zastosować do innych gałęzi produkcji. Rolnictwo jednak jest w swej strukturze tak odrębną gałęzią produkcji, że nie zawsze można w niem zastąpić maszynami pracę ludzką; produkcji jego nie można dowolnie powiększać; jest ono niezmiernie zależne od różnych warunków atmosferycznych. Sądzić też należy, że skrócenie czasu pracy w rolnictwie przyniosło duże straty. Mniemaćby można, że dzisiaj przy skróconym czasie pracy tak samo się sieje i sprząta, jak dawniej. Ale ile prac, szczególnie przy uprawie rolnej, zaniedbuje się obecnie z powodu braku czasu! Zaniedbanie to jest może narazie niewidoczne, odbije się jednak nie tylko na gospodarstwie rolnem, ale i na gospodarce ogólnonarodowej.

Rozporządzenie o czasie pracy wpłynęło pozatem ujemnie, zwłaszcza w pierwszych czasach po ogłoszeniu, na wydajność pracy samego robotnika. Wydajność pracy u człowieka można jedynie zwiększyć przez dłuższy czas pracy lub intensywniejszą pracę. Ponieważ jednak wojna i jej złe skutki wpłynęły bardzo ujemnie na intensywność pracy, skrócenie czasu pracy musiało więc jeszcze bardziej obniżyć wydajność jej u poszczególnego robotnika.

Ujemniej jeszcze odbiło się skrócenie czasu pracy na wydajności pracy, wykonywanej przez robotnika z pomocą inwentarza pociągowego, ponieważ wydajność pracy inwentarza da się podwyższyć tylko zapomocą zwiększenia czasu pracy. Przyśpieszone tempo pracy oddziaływałoby bowiem ujemnie na już i tak ciężko pracujący inwentarz.

Podkreślić jednak należy, że raczej nie tyle samo rozporządzenie o czasie pracy, jak fałszywe z początku interpretowanie go przyniosło ujemne skutki dla rolnictwa. Rozporządzenie było wydane dla uregulowania czasu pracy, a nie, jak je tłumaczono potocznie, dla skrócenia czasu pracy. Tymczasem w pierwszych czasach kładziono za wielki nacisk na przestrzeganie ustalonego w rozporządzeniu czasu pracy i bardzo niechętnie pracowano w nadgodzinach.

W zakresie ubezpieczeń społecznych, powstanie Państwa Polskiego nie wprowadziło na ogół zasadniczych zmian. Zmieniły się przeważnie tylko nazwy poszczególnych instytucyj oraz zmieniono naczelne władze niemieckie na polskie. Tak, z początku władzą na-

czelną dla Zakładu Ubezpieczeń od nieszczęśliwych wypadków w rolnictwie i dla Ubezpieczalni Krajowej było M. b. dz. Pr., a po jego zlikwidowaniu Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej. Dla rozstrzygania spraw spornych ubezpieczeniowych w najwyższej instancji utworzono osobny Najwyższy Trybunał Rozjemczy dla spraw Ubezpieczeń Społecznych w Poznaniu rozporządzeniem z d. 3. II. 1921 r. (Dz. U. M. b. dz. Pr. No. 5, poz. 24, art. 3.). Zreformowanem zostało jedynie ubezpieczenie na wypadek choroby ustawą z d. 19 maja 1920 r., która wprowadziła następujące zmiany: 1. utworzono powiatowe kasy chorych, po jednej na cały powiat; 2. przymusowi ubezpieczenia podlegają wszyscy, zatrudnieni na podstawie stosunku służbowego i roboczego (niema więc wyjątków dla robotników rolnych); 3. pracodawcy płacą $\frac{3}{5}$, a robotnicy $\frac{2}{5}$ składek, gdy tymczasem w radzie i w zarządzie mają udział pracodawcy w $\frac{1}{3}$ części, a robotnicy w $\frac{2}{3}$ częściach; 4. rozszerzono prawo do świadczeń na członków rodziny pracującego. Reszta zmian dotyczy stawek oraz administracji wewnętrznej.

Naogół pozatem w okresie powojennym składki ubezpieczeniowe znacznie się zwiększyły, gdy tymczasem renty i świadczenia dla ubezpieczonych (stawki) zostały te same, a w niektórych wypadkach nawet się zmniejszyły.

Jak widzimy, prawodawstwo, tyjące się robotnika rolnego podległo po wojnie wielkim przewrotom i znacznie się rozwinęło. Zmiany te były może zbyt gwałtowne i za jednostronne, tak że wywołały w wielu wypadkach niepotrzebne zaostrenie stosunków, w skutkach swych ujemne dla dobra całego kraju. Dzisiaj jednak stosunki te już się regulują. Miejmy więc nadzieję, że z czasem przyniosą one korzyści nie tylko robotnikom, ale całemu społeczeństwu, przez rozwój ogólnej gospodarki narodowej. W każdym razie stwierdzić musimy jako bezsprzeczny fakt, że podniosły one znacznie koszt produkcji rolnej. Skutek ten mógłby być zrównoważony przez odpowiedni wzrost cen produktów rolnych, intensywności pracy ręcznej lub nakładów kapitału. W okresie omawianym jednakże przeciwnie dało się obserwować raczej zjawisko odwrotne, znaczny spadek tych cen, zmniejszenie intensywności pracy robotnika, pogorszenie się zaopatrzenia gospodarstw rolnych w kapitał.

ROZDZIAŁ II.

Typy robotników i rodzaje płac w rolnictwie.

§ 1.

Typy robotników rolnych w woj. poznańskim.

W każdej gałęzi produkcji rozróżnić można rozmaite typy robotników, to samo dzieje się w rolnictwie. Robotników rolnych podzielić można z rozmaitych punktów widzenia:

1. według ich zamieszkania, na: a) miejscowych, stale mieszkających w danej miejscowości, b) obcych, mieszkających za obrębem miejsca pracy;

2. według rodzaju ich zajęcia, i to: a) przy inwentarzu, b) przy pracach polnych, c) przy pracach leśnych, d) przy maszynach rolniczych;

3. według rodzaju umowy, na: a) stałych, zakontraktowanych na cały rok, b) sezonowych, zakontraktowanych przejściowo.

Może znalazłyby się jeszcze inne punkty widzenia, według których możnaby podzielić robotników rolnych na rozmaite typy. W rolnictwie wielkopolskiem zaznaczają się jednak wyraźnie 4 typy: 1. ordynariusz czyli deputatnik, 2. zaciężnik czyli posyłka, 3. chałupnik, 4. sezonowy.

Najczęstszym i podstawowym typem robotnika rolnego w woj. poznańskim jest typ pierwszy, ordynariusz. Jest to robotnik stale osiadły, na cały rok zakontraktowany i mieszkający w mieszkaniu pracodawcy. Świadczenia jego składają się, jak później zobaczymy w rozdziałach III i IV, z deputatu czyli ordynarii, skąd jego nazwa, a w małej tylko części z gotówki. Można rozróżnić 5 jego podtypów: 1. ręczniaka, wykonującego wszelką pracę na polu, 2. fornała, zatrudnionego przy koniach i pracującego nimi, 3. skotarza, pastucha pracującego przy inwentarzu, 4. włodarza dla nadzoru, 5. wszelkich rzemieślników, jak kowali, kołodziej, murarzy i t. p., zatrudnionych przy maszynach i budynkach rolnych. Te podtypy różnią się od siebie nie tylko zajęciem, ale też i płacą.

Ordynariusze posyłają swoje dzieci do pracy na roli, z nich rekrutuje się typ drugi: zaciąg czyli posyłka. Mieszkają i utrzy-

mują się u rodziców za deputat, który dostają, a płaca ich składa się z gotówki, jako wynagrodzenia dziennego.

Trzecim typem jest chałupnik. Nazwa jego pochodzi od zamieszkania. Ma zwykle swój własny dom, „chałupę“. Ci chałupnicy składają się z robotników, zamieszkałych na miejscu lub w najbliższej okolicy. Posiadają małe gospodarstwa własne lub wydzierżawione, składające się z domu i małej ilości ziemi. Przeważnie zawierają umowę na rok cały, z wyjątkiem kilku wolnych dni dla uprawy swojej roli. Pracują za deputat i gotówkę, albo za jedno lub drugie.

Odrębnym typem są robotnicy sezonowi. Sama nazwa wskazuje, że nie pracują oni przez rok cały, tylko przez pewien okres, sezon. Zatrudnia się ich tylko w czasie prac najpilniejszych, jak zasiewy, obróbka buraków cukrowych, koszenie i sprzęt siana, a głównie żniwa i wykopki. Płaca ich jest nieco wyższą, ponieważ zatrudnia ich się tylko podczas sezonu. Robotników tych są dwa rodzaje, sezonowi robotnicy obci i sezonowi robotnicy miejscowi.

Przed wojną pierwsi składali się z polaków z Królestwa Kongresowego, z Rusi lub Galicji, pozatem z rusinów, moskali, często i węgrod. Dzisiaj są to głównie małorolni włościanie lub chałupnicy z zachodniej części b. Królestwa Kongresowego. Przed wojną dostarczała tych robotników „Arbeiterzentrale“ w Berlinie lub prywatni przedsiębiorcy. Dzisiaj dostaje ich się za pośrednictwem władz lub prywatnie. Płaca ich składa się z pełnego utrzymania dziennego oraz gotówki.

Drugi rodzaj robotników sezonowych podobny jest do chałupników. Są to małorolni włościanie lub ich dzieci, miejscowi lub z okolicy, często chałupnicy i komornicy, podczas zimowych miesięcy zatrudnieni w lesie, przy pracach ziemnych lub przemyśle domowym. Płaca ich składa się częściowo z deputatu, częściowo z gotówki.

Do czwartego typu robotników rolnych, robotników sezonowych, możnaby jeszcze zaliczyć tych wszystkich, którzy przychodzą na wykopki okopowych. Są to mężczyźni, chłopacy, kobiety, dziewczęta i dzieci, z tej samej miejscowości lub z okolicznych wsi, miasteczek i miast. Chodzą oni nieregularnie. Ilość ich zależy od urodzaju danego roku, okolicy, komunikacji, często nawet od pogody. Wynagrodzenie ich jest akordowe, tak w naturaljach, jak i w gotówce.

Jeżeli chodzi o rozpowszechnienie poszczególnych typów robotników rolnych w różnych rodzajach gospodarstw, to powiedzieć można, że tak w większych jak w średnich zasadniczym typem był i jest ręczniak, chałupnik i sezonowy. Ilość chałupników zależy od warunków lokalnych, gdy tymczasem ilość sezonowców od stopnia intensywności danego gospodarstwa. Najwięcej jest ich tam, gdzie sadi się dużo buraków, n. p. w intensywnych gospodarstwach buraczanych na Kujawach. Natomiast w małych gospodarstwach przeważa typ t. zw. chałupnika-komornika. Ci robotnicy pracują na t. zw. odrobek, głównie za wynagrodzenie naturalne: mieszkanie, furmanki, ogród, często deputat w ziarnie i ziemniakach.

Jak z powyższego opisu poszczególnych typów robotników rolnych w woj. poznańskim wynika, są one ściśle dostosowane tak do potrzeb gospodarstwa rolnego, jak i do warunków lokalnych.

Omówiliśmy tylko zasadnicze typy robotników rolnych; jest ich może więcej, nie mają one jednak większego znaczenia, ponieważ zachodzą rzadko, a płace ich nie różnią się wiele od wynagrodzenia omówionych czterech typów zasadniczych.

§ 2.

Rodzaje płac w rolnictwie.

Powyżej podzieliliśmy robotników na typy według wynagrodzenia, które otrzymują. Trzeba nam jednak przyrzeć się bliżej tak różnym rodzajom wynagrodzenia, jak i różnym sposobom obliczania płacy.

Właściwie istnieją trzy tylko rodzaje wynagrodzenia: 1) tylko w naturaljach, 2) tylko w gotówce, 3) mieszane.

Pierwszy sposób jest obecnie w rolnictwie dość rzadki jako wynagrodzenie całoroczne. Zachodzi przy pracy akordowej, mianowicie przy akordowym sprzęcie czy to siana czy też buraków, w formie trzecizny lub liści. Dawniej był on dość częsty, polegał na wynagrodzeniu w ziemi.

Ten ostatni sposób wynagrodzenia posiada duże zalety. Przywiązuje ludzi do miejsca i budzi zainteresowanie. Przedewszystkiem jest on bardzo związany z psychologią narodu polskiego, z jego pragnieniem posiadania ziemi. Ma on jednak wady. Naraża na straty i ryzyko przy złym urodzaju, a ryzyka wieśniak

polski nie lubi. Profesor Aereboe¹⁾ twierdzi, że wynagrodzenie w ziemi daje robotnikowi możliwość większych dochodów, zależnie od pilności i umiejętności wykonywania pracy.

Już przed wojną przeszło się w rolnictwie wielkopolskiem do wynagrodzenia głównie w deputacie, przeważnie w gotowych ziemniopłodach, i to nie jako wyłącznego i samoistnego wynagrodzenia. Jest ono o tyle lepsze, że wyklucza ryzyko, a nie umniejsza zainteresowania, bo w interesie robotnika leży, aby zboże sprzątnięte było dobrze i na sucho, a ziemniaki nie zmarzły. To wynagrodzenie posiada jeszcze i te zalety, że daje robotnikowi możliwość trzymania inwentarza, który może mu przynosić duże dochody. Nakoniec, stwarzając mu własne gospodarstwo, przywiązuje go do miejsca. Według Dr. Asmisa²⁾ deputat ma jeszcze tę zaletę, że daje robotnikowi możliwość otrzymania dobrego towaru z pierwszej ręki. Ta forma wynagrodzenia ma jednak i ujemne strony. Deputat trudno ściśle zastosować do wydajności pracy poszczególnego robotnika, pozatem nie trzeba zapominać, że zużycie deputatu przez poszczególnych robotników jest różne, zależnie od indywidualnych zdolności gospodarczych. Najjaskrawszy przykład mamy przy paszeniu własnego inwentarza przez robotników, którzy na ogół za wiele paszy zużywają w stosunku do korzyści, jakie ciągną z tego inwentarza. Stieger³⁾ utrzymuje, że korzystniej dać robotnikom gotowy deputat, motywując to tem, że zyskuje się na wysiłku robotnika i na czasie, ponieważ produkowałby on tę samą ilość deputatu dłużej i drożej.

Deputat obejmuje jeszcze mieszkanie, które powinno być zdrowe i dobrze położone, chlew dla inwentarza, jak i utrzymanie krowy. Są to świadczenia dosyć poważne, które się zwykle lekko traktuje, może dlatego, że je tak trudno obliczyć.

Drugim rodzajem wynagrodzenia jest płaca gotówkowa. Jest ono tak jak pierwsze rzadkie jako samoistne i zachodzi tylko sporadycznie. I tu znowu można wymienić jako przykład akord podczas żniw i wykopiek w stosunku do robotników, którzy się wynajmują tylko do tych czynności. Czasami używa go się też przy pracach ziemnych i leśnych. Ten rodzaj płacy jest o tyle lepszy,

¹⁾ Prof. Aereboe: Allgemeine Landwirtschaftliche Betriebslehre, Berlin Parey 1917, str. 128.

²⁾ Asmis W. Dr.: Zur Entwicklung der Arbeiterlöhne in Preussen — Landwirtschaftliche Jahrbücher B. 56, r. 1911, str. 595.

³⁾ Stieger, op. c. str. 223.

że można go łatwiej dostosować do wydajności pracy poszczególnego robotnika.

U nas zachodzi najczęściej sposób trzeci, t. j. połączenie deputatu, o którym wyżej, z płacą gotówkową. Jest on bezwzględnie w rolnictwie najlepszy, bo łączy w sobie wszelkie zalety drugiego i pierwszego rodzaju, gdy tymczasem odpadają wady ich wskutek połączenia obydwóch. Wynagrodzenie to jest bardzo elastyczne, bo da się łatwo dostosować tak do typu robotnika, jak i do rodzaju jego pracy. Można mianowicie, dając więcej naturaljów redukować płacę gotówkową, lub naodwrot, redukować naturalja a dawać więcej gotówki, zastosowując się jak najściślej do potrzeb poszczególnego typu robotnika.

Jeśli chodzi o sposoby obliczania wynagrodzenia, to według Prof. Aereboe¹⁾ można go rozróżnić 6 rodzajów: 1. płacę roczną na podstawie kontraktu rocznego, 2. płacę dzienną na podstawie dni lub godzin pracy, 3. płacę z premjami za specjalną pilność, za specjalną lub dodatkową pracę, 4. płacę akordową za wynik pracy, 5. płacę udziałową, wyliczoną procentowo i wypłacaną w gotowym produkcie, 6. tantjemę na podstawie dochodu netto lub brutto poszczególnych gałęzi gospodarczych lub całego gospodarstwa.

Płaca roczna na podstawie kontraktu rocznego jest płacą najbardziej używaną w rolnictwie. Do tego rodzaju płacy należy najczęściej napotykaný typ robotnika rolnego, typ podstawowy w rolnictwie wielkopolskim, jak już wyżej wspomnieliśmy, »ordynariusza«. Ten sposób obliczania płacy jest najodpowiedniejszy dla rolnictwa, którego okres produkcji rozkłada się na cały rok. Sposób ten tworzy stałych, fachowo wykształconych i zasiedziały robotników, bo daje im możliwość stworzenia sobie własnego małego gospodarstwa domowego, obliczonego na dłuższy przeciąg czasu. Płaca ta zwykle jest mieszaną i ma za podstawę deputat, składający się z mieszkania, ziemi i gotowych produktów, jak zboże, ziemniaki i opał.

Drugim sposobem obliczania wynagrodzenia jest wynagrodzenieienne lub godzinne. Jest to płaca za czas pracy. Podstawą obliczenia jest dzień, czasem godzina. W praktyce oblicza się wynagrodzenieienne, z wyjątkiem pracy kobiet zameężnych, którą się oblicza na godziny i tych godzin, które robotnicy pracują ponad ustaloną ilość godzin, t. zw. nadgodzin. Korzystają z tego

¹⁾ Aereboe, op. c. str. 132.

sposobu wynagrodzenia trzy inne typy robotników: zaciąg, chałupnicy i sezonowi. Płaca ta składa się głównie z gotówki, obliczanej dziennie, a wypłacanej dawniej dwutygodniowo, obecnie od 1. 4. 1923 r. miesięcznie, oraz często, jak później zobaczymy, z deputatu kwartalnego lub tygodniowego, jak np. u sezonowych obcych. Deputatem zbliża się ten sposób obliczania wynagrodzenia do sposobu pierwszego, wynagrodzenia rocznego.

Płaca premjowa jest zwykle dodatkiem do płacy rocznej lub dziennej. Jest wynagrodzeniem za czynności specjalne, wymagające większego wysiłku, większej zręczności, lub za prace uciążliwe, jak sianie nawozu sztucznego, prowadzenie maszyn i t. p.

Przejdźmy teraz do płacy akordowej. Gra ona w rolnictwie dość dużą rolę, choć nie tak wielką, jak w innych gałęziach produkcji. Praca na roli przez swoją różnorodność daje znacznie mniej sposobności do akordu; często trudno tu ocenić od razu wyniki pracy; są one dostrzegalne dopiero znacznie później po rozwoju wegetacji. Również jakość wykonania pracy może w rolnictwie przez zbyt ni pośpiech ogromnie ucierpieć i pociągnąć za sobą nieobliczalne straty. Nie mniejszą rolę odgrywa jakość narzędzi i inwentarza pociągowego, które mogą uzależnić prędkość wykonania pracy. Z drugiej strony, może akord ujemnie działać na narzędzia przez zbyt ni zużycie. Naogół jednakże można stwierdzić, że jest on pożyteczny w rolnictwie mimo swych niebezpieczeństw, ponieważ potęguje wydajność pracy i pobudza pilność robotnika, któremu akord powinien dać możność większego zarobku, podczas gdy dla pracodawcy powinien być tylko zyskiem czasu.

Płacę akordową najczęściej stosuje się podczas koszenia siana i zbóż, a również i przy wykopkach. Obliczać akord można w różny sposób. Płaci się za wykonaną pracę na pewnym kawale ziemi, za morgę lub za pewną ilość produktu wydobytego, według sztuk, albo wagi, za centnar. Można wypłacać akord poszczególnym robotnikom lub całym grupom robotników. Prof. Aereboe odróżnia jeszcze prócz tego akord progresywny, t. j. połączony z dopłatą za nadwyżkę ponad pewną ilość akordowo wykonanej pracy.

Akord nie jest wynagrodzeniem specjalnego typu robotnika, mogą z niego zasadniczo biorąc korzystać wszyscy. Najczęściej korzystają z niego zaciąg i robotnicy sezonowi, a w bardzo małym stopniu deputatnicy. Jest to poniekąd słuszne, ponieważ przeciętna roczna płaca pierwszych jest niższą od płacy ordynariuszów, a przez akord płace ich się wyrównują.

Płaca udziałowa jest podobną do płacy akordowej, bo oblicza się ją na podstawie wyprodukowanej ilości dóbr, lub za wykonaną pracę na »pewnym« obszarze ziemi. Różni się tylko tem, że przy akordzie płaci się za wynik gotówką, gdy przy płacy udziałowej wyprodukowaniem dobrem. Jest to sposób wynagrodzenia obecnie w woj. poznańskim dość rzadki, spotykany sporadycznie; jako przykład może służyć wspomniane już wyżej sieczenie siana za trzecią kupkę na odległych łąkach, t. zw. trzecizną. Ten sposób obliczania płacy jest już prawie zaniechany, jako bardzo niedogodny, trudno bowiem z góry przewidzieć dochód, uzależniony od sprzętu. Z tego powodu nie uważa go się za dochód stały, tylko dodatkowy.

Przechodzimy teraz do szóstego obliczania płacy, tantjemy. Można ją obliczać od dochodu netto lub brutto, z całego gospodarstwa lub z osobna dla poszczególnych gałęzi gospodarczych. Jest ona także wynagrodzeniem dodatkowym przy stałej płacy, bardzo zmiennem, bo trudno ją z góry obliczyć. Dochód z tantjemy bardzo jest zależny od warunków atmosferycznych, od natury, czy też od szczęśliwej ręki, jak na przykład przy hodowli inwentarza. Najwięcej używaną tantjemą w woj. poznańskim w stosunku do robotników rolnych jest tantjema przy hodowli inwentarza, przy udoju za ilość mleka, czasem przy młocce. Jest to dochód skotarzy, pastuchów i kowali.

Z powyższego przeglądu widzimy, że z wszystkich sposobów obliczania płacy najczęściej używanym w rolnictwie woj. poznańskiego jest sposób pierwszy, wynagrodzenie roczne kontraktowe, na drugim miejscu stoją płaca dzienna, wzgl. godzinna, oraz akord, gdy tymczasem płaca premjowa, udziałowa i tantjema są mało rozpowszechnione. W stosunkach tych wojna nie wywołała zmian. Powiększyła, jak to zobaczymy niżej, rozmiar deputatu, powiększyła ilość deputatowej ziemi, jednakże nie zmieniła zasadniczo rodzajów wynagrodzenia i utrzymała typ deputatnika jako główny i podstawowy w gospodarstwie rolnem wielkopolskiem.

ROZDZIAŁ. III.

Płace.

§ 1.

Płace przed wojną.

Przystępujemy obecnie do trudnego zagadnienia: jakie płace pobierali robotnicy rolni przed wojną. Płace te były tak różnorodne, iż śmiało można powiedzieć, że były one inne nie tylko w różnych okolicach, ale nawet i w poszczególnych przedsiębiorstwach rolnych. Na różną wysokość płac wpływała zapewne najczęściej jakość gleby. I tak płaca na Kujawach była wyższą, niż w innych okolicach Wielkopolski. Niejaki wpływ wywierało położenie danego gospodarstwa. Często bliskość miasta, miasteczka lub bliskość kolei odgrywała pewną rolę¹⁾.

Nierzadko płace były zależne od stosunków politycznych i religijnych. Czasem rozstrzygał poprostu tylko zwyczaj danej okolicy. Wpływała też na płacę wielkość gospodarstwa rolnego. Naogół w różnych kategoriach gospodarstw były one prawie równe, tylko że w mniejszych gospodarstwach płace składały się w większej części z gotówki, gdy tymczasem w większych głównie z deputatu. Pozatem dawały większe majątki więcej okazji do akordu.

Z tych właśnie powodów można tylko w przybliżeniu podać przeciętne płace robotników rolnych, a to na podstawie porównania najczęściej spotykanych kontraktów, wziętych z powiatów o glebie

¹⁾ Prof. Aereboe kładzie duży nacisk na odległość przedsiębiorstwa rolnego od większego rynku zbytu. Twierdzi on, że przy lepszym położeniu ta sama płaca robocza może być więcej warta, niż przy dalszym położeniu, ponieważ bliskość większego miasta daje robotnikowi możliwość sprzedania za lepszą cenę ziemiopłodów oraz możliwość kupienia za gotówkę potrzebnych mu towarów (op. c. str. 251).

Czynnik ten odgrywał może pewną rolę przed wojną. Jednak podczas inflacji nie był on tak ważny. Szczególnie w Wielkopolsce, gdzie komunikacja jest dobra i gdzie niema większych odległości, położenie przedsiębiorstwa rolnego nie odgrywa tak wielkiej roli.

przeciętnej całego województwa Poznańskiego¹⁾. Zobaczmy więc, jakie były płace poszczególnych typów robotników rolnych przed wojną.

Typ najczęstszy i podstawowy, ordynariusz-ręczniak, dostawał świadczenia głównie w naturaljach, wydawanych kwartalnie. Otrzymywał rocznie w deputacie 21 ctr. (po 50 kg.) zboża, z czego: 14 ctr. żyta, 3 ctr. pszenicy, 4 ctr. jęczmienia, a nadto 2 ctr. grochu, 60 ctr. ziemniaków, 45 ctr. węgla, $\frac{3}{4}$ morgi magdeburskiej pod ziemniaki i 30 prętów kapuśnika. Ziemia tak pod ziemniaki jak i pod kapustę była nawieziona i uprawiona. Oprócz tego dostawał wolne mieszkanie, chlew dla trzody i wolne utrzymanie dla jednej krowy. Poza to miał prawo do lekarskiej pomocy oraz wolnej apteki. Dodać trzeba, że opał dawało się częściowo w węglu, częściowo w drzewie, jak wałki, szczepy, pieńki, gałęzie, czasem i w torfie, zależnie od umowy i okolicy. Dochodziły jeszcze drobne świadczenia, jak furmanki na młyn, do miasta, czasem do kościoła. Płaca gotówkowa wynosiła około 110 mk. rocznie, wypłacano ją kwartalnie.

Nadmienić należy, że podane świadczenia pobierał ręczniak. Płace innych ordynariuszów, jak fornali, włodarzy, forczpanów, skotarzy, rzemieślników i pastuchów, były nieco wyższe. Nadwyżka ta składała się jednak tylko z niewielkich dodatków bądź w naturaljach, bądź w gotówce.

Przeliczywszy deputat ordynariusza na gotówkę, co czynimy niżej w tablicy III, stwierdzić można, że tylko jedną szóstą świadczeń otrzymywał on w gotówce, a $\frac{5}{6}$ w naturaljach. Jednakowoż musiał ordynariusz za ten dość wysoki deputat, o ile się go porówna z deputatem innych typów robotników, stawić jednego zaciężnika, płatnego w naturaljach i gotówce, jak niżej.

Zaciężnicy dostawali mniejszy deputat w życie, ziemniakach, węglach, czasem w ziemi. Trudno jednak dokładnie określić wielkość tego deputatu, bo był on ogromnie różnorodny w poszczególnych majątkach. Jako przeciętną stawkę można przyjąć: 4 ctr. żyta, 10 ctr. ziemniaków, 5 ctr. węgla. Deputat ten otrzymywał każdy zaciężnik, a właściwie każdy ordynariusz na utrzymanie swego zaciężnika. Prócz tego zaciężnik pobierał w gotówce za dzień pracy różne kwoty, zależnie od tego, czy był u danego ordynariusza

¹⁾ Dla naszych badań zużyliśmy płace z powiatów: Średzkiego, Wrzesińskiego, Ostrowskiego, Pleszewskiego, Gnieźnieńskiego i Żnińskiego.

jedynym, czy też tenże dostarczał ich więcej. Przeciętnie pobierał: pierwszy zaciężnik 30—40 fen. dziennie, drugi zaciężnik 50—60 fen. dziennie, trzeci zaciężnik 60—70 fen. dziennie. Gotówkę wypłacano dwutygodniowo. Do dwóch ostatnich kategorii należały dziewczęta i młodszy chłopcy. Starsi chłopcy, wykonywujący wszelką pracę męską, o ile byli drugim lub trzecim zaciężnikiem, pobierali zwykle płacę robotników obcych, wahającą się pomiędzy 1 mk. a 1,20 mk. dziennie. Tak więc kategorie zaciągu następowały po sobie nie według wieku i siły, lecz według kolejności posyłanych zaciężników. Dodać jednak trzeba, że przydział do kategorii nie był wiążący. Zaliczenie posylek do którejkolwiek kategorii zależne było od kierownika przedsiębiorstwa rolnego. Mógł on robotnika lepszego, to jest pilniejszego i mocniejszego, zaliczyć do kategorii płacy wyższej, a słabszego do niższej. Można więc było dostosować wynagrodzenie lepiej do indywidualnych wyników pracy poszczególnego robotnika, jak i pobudzić go do większej pilności i większego zainteresowania.

Rozpatrując płacę zaciężników, widać wyraźnie, że składała się ona przeważnie z świadczeń gotówkowych, a w małej tylko części z deputatu, co widać wyraźnie z tablic, w rozdziale IV umieszczonych.

Następny typ, chałupnik, pobierał przed wojną świadczenia pod rozmaitemi postaciami. Dostawał on ziemię, zboże, pastwisko dla krowy, opał, ziemniaki, często kawał łąki do skoszenia. Zdarzały się wypadki, że pobierał tylko gotówkę. Według zebranych przez nas danych można przyjąć, że świadczenia jego tak w naturaljach, jak i w gotówce, razem wzięwszy, wahały się pomiędzy 1,50 mk. a 1,70 mk. dziennie. Gotówkę otrzymywał chałupnik tak, jak zaciężnicy, przy wypłacie dwutygodniowej.

Pozostaje nam jeszcze jeden typ robotnika rolnego, robotnik sezonowy. Jak już wspomnieliśmy, było ich dwa rodzaje, miejscowi i obcy. Płaca tych ostatnich była rozmaita, tak jak rozmaitego pochodzenia byli ci robotnicy. Najliczniejsi w Wielkopolsce byli sezonowi pochodzenia polskiego z okolic granicznych zachodniego Królestwa kongresowego. Ich płaca składała się z tygodniowo wydzielanego deputatu w formie całkowitego utrzymania dziennego oraz z gotówki. Utrzymanie składało się z następujących świadczeń: 30 funtów (po 500 gr.) ziemniaków, 7 funtów chleba, 1 funta kaszy jęczmiennej, 2 funtów mąki rżannej, $\frac{1}{2}$ funta soli, 2 funtów grochu, $3\frac{1}{2}$ litra mleka tłustego lub 7 odłuszczonego. Czasem dostawali też pewną ilość mięsa lub tłuszczu. Prócz tego otrzymywali mie-

szkanie, zwykle w specjalnych domach, światło i opał, dostawali też sprzęty użytku codziennego, jak łóżka, derki, lampy, naczynia kuchenne i t. p. Jedna z robotnic spełniała funkcje kucharki i bądź zostawała w domu, bądź pracowała krócej, zależnie od ilości pracowników.

Większa część zarobku robotników sezonowych obcych składała się z gotówki, wypłacanej dwutygodniowo. Odróżniano dwie kategorie robotników: a) chłopów i chłopaków, wykonywujących wszelką pracę męską i umiejących kosić, b) chłopaków słabszych oraz dziewczęta.

Płaca ich była różna i zależna od miesięcy. Podajemy w tablicy II ich wysokość według danych berlińskiego urzędu dla robotników sezonowych, t. zw. »Arbeiterzentrale«.

Tablica II. Płaca gotówkowa robotników sezonowych obcych.

Kategorie	do 15. III.	od 15. III. do 30. V.	od 1. VI. do 30. VIII.	żniwa 6tygod.	od 1. IX. do 30. X.	od 1. XI.
	mk.	mk.	mk.	mk.	mk.	mk.
a) chłopci	1,—	1,10	1,20	1,50	1,10	0,90
b) chłopcy i dziewczęta . .	0,80	0,90	1,—	1,30	0,90	0,70

Jak wynika z tablicy II, u kategorii a) płaca wahała się pomiędzy 0,90 a 1,50 mk., u kategorii b) pomiędzy 0,70—1,30 mk. Płaca była najniższą w miesiącach zimowych, wyższą w miesiącach letnich, a osiągała najwyższą stawkę podczas żniw. Gdy obliczymy przeciętną płacę roczną, to wynosiła ona dla kategorii b) 0,92 mk., dla kategorii a) 1,10 mk.

Płaca robotników sezonowych miejscowych różniła się od płacy sezonowych obcych dość znacznym deputatem, wydawanym kwartalnie. Dostawali oni dlatego deputat, a nie utrzymanie dzienne, ponieważ mieli swoje własne gospodarstwo i deputat był tylko dodatkiem do potrzeb życia codziennego. Z tego też powodu składał się on, tak jak u ordynariuszy, z surowych produktów ziemi. Trudno dokładnie określić wysokość tego deputatu z powodu jego różnorodności. Najczęściej równał on się deputatowi zaciężnika. Tak samo trudno podać w dokładnych cyfrach płacę gotówkową robotników sezonowych miejscowych. Była ona nieco niższa, niż płaca gotówkowa sezonowych obcych, z powodu

większego deputatu. Przyjąć można, że całkowite wynagrodzenie dzienne sezonowych miejscowych równało się w zupełności wynagrodzeniu sezonowych obcych tak, że kategoria a) otrzymywała 1,64 mk., a kategoria b) 1,46 mk.

Dodać jeszcze trzeba słów parę o płacy kobiet, będących żonami ordynarjuszów, chociaż chodziły one przed wojną bardzo nieregularnie do pracy. Były one jednak zobowiązane chodzić do sprzętu siana, w czasie żniw i do wykopek. Chodziły zwykle na pół dnia. Płaca ich wahała się pomiędzy 0,25—0,30 mk. za pół dnia.

Rozpatrywaliśmy dotychczas przeciętne płace poszczególnych typów robotników. Należałoby słów parę jeszcze poświęcić płacy akordowej. Z powodu braku danych nie udało się nam niestety chociaż w przybliżeniu obliczyć zarobków z akordu. Zresztą wysokość zarobku akordowego jest ogromnie zależną od wydajności pracy poszczególnej jednostki, jak i od urodzajności ziemi i od roku. Również na wysokość akordu wpływa organizacja poszczególnej jednostki gospodarczej, jak np. ilość maszyn a nawet ludzi na danym majątku, lepsza lub gorsza gospodarka. Z tych wszystkich powodów nie udało się obliczyć przybliżonej przeciętnej cyfry płacy akordowej. Z komunikowanych nam doświadczeń różnych fachowych osób wynika, że akord wyrównywał w poważnej mierze różnicę w płacach poszczególnych typów robotników rolnych, tak że ci, których przeciętne płace roczne były najniższe, korzystali najbardziej z akordu i podnosili sobie nim przeciętną, wyżej podaną płacę.

Gdy się przeliczy na gotówkę wszystkie świadczenia poszczególnych typów robotników, to płace ich ogólne wahały się, jak nam pokazują tablice III, XI, XII, XIII i XIV, pomiędzy 0,70 do 1,90 mk. Gdy się uszereguje 4 typy robotników według wysokości ich płacy, to na pierwszym miejscu stać będzie ręczniak, potem chałupnik, później robotnik sezonowy, a na końcu zaciężnik. Nie jest to jednak bynajmniej dowodem, że płace poszczególnych typów były przed wojną tak różne, jak to z cyfr powyższych wynika. W rzeczywistości były one prawie równe, gdy się uwzględni u robotników sezonowych i u zaciężników wspomniany wyżej akord, z którego deputatnicy mało, a w niektórych wypadkach wcale, nie korzystali. Tak samo znów nie trzeba zapominać o utrzymaniu, które dawał ordynarjusz swoim zaciężnikom (najczęściej swym dzieciom) wzamian za stosunkowo małą ilość otrzy-

mywanego za to deputatu, co obniżało jego własną płacę. Nie mniejszy nacisk należy też położyć na wydajność pracy poszczególnych robotników. Trudno przecież porównywać wynik pracy mocnego, wykwalifikowanego i doświadczonego rękodzielnika z wynikiem pracy młodego i niedoświadczonego zaciężnika. Reasumując to wszystko, można śmiało twierdzić, że płace poszczególnych typów robotników rolnych, uwzględniając wyniki pracy i ich potrzeby, były przed wojną w przybliżeniu równe i wynosiły za pełną pracę mężczyzny nieco mniej niż nominalna płaca rękodzielnika. Możemy tu na poparcie tego twierdzenia przytoczyć zdania Stiegera¹⁾, który sądzi, że płace robotników rolnych przed wojną były w głównej mierze utrzymaniem rocznem, a nie płacą dzienną, ponieważ różnice pomiędzy płacą zimą a latem nie były wielkie, a latem pracy było znacznie więcej. Była ona wówczas cięższą i dni pracy były o wiele dłuższe, niż zimą.

§ 2.

Płace podczas wojny.

Wojna światowa wprowadziła wielki chaos nie tylko w stosunkach rolniczych, ale i w płacach robotników rolnych. Uległy one pewnym zmianom. Zmniejszenie deputatów na mocy rozporządzeń rządu spowodowało z jednej strony podwyżkę płac gotówkowych, z drugiej zaś uszczerbek w dochodach robotnika z inwentarza, który musiał ograniczyć dla braku paszy. Wielki odpływ silnego i wykwalifikowanego robotnika do wojska wpłynął na podwyższenie ogólnego zarobku mężczyzn. Z jednej strony występuje zwyżka cen płodów rolnych, a z drugiej — ceny maksymalne. Zmieniono sposób gospodarowania z powodu braku inwentarza i sztucznych nawozów. Wszystkie te okoliczności stworzyły tak różne stosunki, że trudno określić w dokładnych cyfrach świadczenia, które otrzymywali robotnicy rolni w tym okresie.

Stwierdzić można tylko ogólnie u wszystkich typów robotników rolnych pewną podwyżkę zarobków gotówkowych, a zmniejszenie deputatu. Zaznacza się to głównie u rękodzielnika i u robotników obcych. Ci ostatni ucierpieli zapewne najwięcej, porcje ichienne, wyznaczone przez rząd, były bardzo szczupłe, nie mając więc własnego gospodarstwa, musieli się często ograniczać, cho-

¹⁾ Stieger, op. c., str. 189.

ciąż starano się ze strony pracodawców zapobiegać złemu przez obchodzenie prawa i wydawanie pokryjomu większych deputatów. U zaciągu nastąpiła zmiana nie tyle w samej płacy, ile w przesunięciu się jego kategorii. Na miejsce starszych i mocniejszych chłopów, powołanych pod broń, weszli słabsi i mali chłopcy, często prawie jeszcze dzieci. W wielu wypadkach używano mocniejszych dziewcząt przy inwentarzu pociągowym. Nieraz też pierwszy zaciężnik wchodził na miejsce ordynariusza, który był na wojnie.

Miejscowych robotników, powołanych pod broń i sezonowych obcych zastąpili jeńcy wojenni. O ich wydajności pracy zdania są podzielone¹⁾. Jedni twierdzą, że byli oni może robotnikami tańszymi, ale pracowali gorzej, już to z powodu niechęci, już też z powodu braku wykształcenia. Drudzy podkreślają jako czynnik rozstrzygający dobre odżywianie i traktowanie jeńców, utrzymując, że wtedy wydajność ich pracy była zupełnie zadowalniająca. Według danych zebranych przez Dalsky'ego²⁾ wydajność pracy jeńców rosyjskich w porównaniu z wydajnością pracy robotników rolnych wynosiła 70—80%, a u jeńców francuskich 60—70%. Dane rzymskiego Instytutu Rolniczego³⁾ o pracy w rolnictwie są znacznie wyższe; według nich praca jeńców wojennych miała mieć pełną wydajność. Płace tych jeńców wynosiły na początku wojny przeciętnie 2,30 mk. według obliczeń władz wojskowych, z czego trzeba odliczyć 60 fen., które wojsko płaciło na utrzymanie jeńca.

O wysokości płac robotniczych w okresie wojennym w ogólności dość dokładne dane podaje Dalsky⁴⁾. W swej pracy dochodzi on do następujących rezultatów: 1) Tam, gdzie płaca wzrosła, nie dowodzi to jeszcze wzrostu całkowitej płacy, tylko jej części gotówkowej; 2) naogół wzrosła płaca mężczyzn; 3) płace robotników niestałych wzrosły tak dla mężczyzn, jak dla kobiet; 4) w małych gospodarstwach wzrosły płace znacznie więcej, jak w większych; 5) ogólnie wzrosła płaca zaciągu. Jako ogólny wynik swych badań stawia Dalsky twierdzenie, że dochód robot-

¹⁾ F. Dembiński: Wpływ wojny na organizację gospodarstw buraczanych na Kujawach pozn., str. 72.

²⁾ Dalsky, op. c., str. 130.

³⁾ Skalweit: Moyens employés pour maintenir l'effectif de la main d'oeuvre agricole pendant la guerre. (Bull. mens. des Inst. écon. et soc. nr. 12, stt. 885—945, r. 1922).

⁴⁾ Dalsky, op. c., str. 93.

nika w okresie wojennym w gotówce trochę się zwiększył, ale będzie on musiał tę nadwyżkę gotówkową dochodu po wojnie znowu włożyć w swoje gospodarstwo, wyczerpane przez wojnę. Tak więc, wprawdzie wojna przyniosła zwyżkę płac gotówkowych, ale ta zwyżka nie wiele zmieniła materialne położenie robotnika rolnego.

§ 3.

Płace powojenne.

Na zasadniczą zmianę płac roboczych wpłynęła rewolucja niemiecka i powstanie Państwa Polskiego. Ogólne powojenne prądy demokratyczne, idące w kierunku poprawy bytu robotnika, wpłynęły na duży nie tylko nominalny wzrost płacy. Niemalę znaczenie posiadał tu też spadek marki polskiej i ciągły wzrost drożyzny. Prądy i wpływy te przenikały w obręb województwa poznańskiego z innych dzielnic Polski, gdzie płace były wyższe i gdzie zresztą mogły być łatwo wyższymi z powodu znacznie większych cen ziemiopłodów.

Zaraz w pierwszych kontraktach po wojnie zauważyć się dają poważne zmiany. Pierwsze kontrakty zbiorowe datują, jak już wyżej wspominaliśmy, z r. 1919. Pierwszy kontrakt ułożony został przez Centralne Towarzystwo Gospodarcze w Poznaniu z jednej strony, a Oddział robotników rolnych i leśnych Zjednoczenia Zawodowego Polskiego w Poznaniu z drugiej. Służył on za podstawę dla kontraktów powiatowych, zawieranych tegoż roku czy to w poszczególnych powiatach, czy też w kilku razem, przez organizacje pracodawców i pracobiorców na zebraniach, zwoływanych w tym celu przez władze lokalne. Charakterystyczną cechą tych kontraktów są wysokie stawki deputatu, które posłużyły za podstawę dla późniejszych kontraktów zbiorowych, pozostając od r. 1919 z małemi wyjątkami bez zmiany.

Pierwszy zbiorowy kontrakt taryfowy dla całego woj. Poznańskiego został ułożony przez Zjednoczenie Producentów Rolnych, Arbeitgeberverband für die deutsche Landwirtschaft in Gross-Polen i Oddział robotników rolnych Zjednoczenia Zawodowego Polskiego w Poznaniu dnia 15. 1. 1920 r. Zawiera on 27 paragrafów. Pierwszy paragraf mówi o znaczeniu kontraktu. Drugi o czasie pracy w rolnictwie. Paragrafy od trzeciego do szesnastego włącznie oraz dwudziesty regulują płace. § 27 podaje przeliczenie świadczeń naturalnych na gotówkę, a więc zestawienie

t. zw. budżetu robotniczego. Reszta paragrafów omawia stosunek wzajemny pracodawcy do pracownika, zawieranie i trwanie kontraktu, ogólne uwagi i t. p. Kontrakt ten miał obowiązywać od 1. 4. 1920 r. Nie wszedł on jednak w życie z powodu ciągle wzrastającej drożyzny. Po dłuższych pertraktacjach, trwających od 6 do 21 marca, doszło do umowy z d. 27. 3. 1920 r., która weszła w życie z d. 1. 4. 1920 r. jako kontrakt roczny na r. 1920/1921.

Zaznaczyć należy, że zasadniczej treści kontraktu z d. 15. 1. 1920 r., normującej stosunki robotnicze oraz świadczenia w deputacie, wyjąwszy drobnych zmian, nie zmieniono w kontrakcie z 27. 3. 1920 r. ani w następnych, aż do końca okresu, objętego naszymi badaniami. Od r. 1920 układano bowiem wprawdzie rok rocznie nowe kontrakty, obowiązujące zawsze od 1. kwietnia danego roku do 31 marca następnego roku, jednakże zmieniano w nich już tylko wynagrodzenie pieniężne, regulowano deputat, dotychczas nieujednostajniony po wszystkich powiatach, oraz wprowadzano w tekście drobne, mało znaczące zmiany.

Kontrakty takie zawarto: na rok 1921/22—d. 18. 3. 1921 r. w Poznaniu, na rok 1922/23—d. 24. 4. 1922 r. w Poznaniu, na r. 1923/24—d. 28. 4. 1923 r. w Warszawie.

Kontrakty na rok 1920/21, 1921/22, 1922/23 zawarte zostały w Poznaniu dla całego województwa, gdy tymczasem na rok 1923/24 w Warszawie wspólnie dla województw Warszawskiego, Lubelskiego, Kieleckiego, Białostockiego, Łódzkiego, Poznańskiego i Pomorskiego. Pozatem kontrakty z r. 1920 i 1921 zawarły pomiędzy sobą Zjednoczenie Producentów Rolnych, Arbeitgeberverband für die deutsche Landwirtschaft in Grosspolen i Oddział Robotników Rolnych Zjednoczenia Zawodowego Polskiego w Poznaniu, gdy tymczasem w roku 1922 dołączył się jeszcze Oddział poznański Chrześcijańskiego Związku Zawodowego Robotników oraz Poznański Oddział Związku Zawodowego Robotników Rolnych Rzeczypospolitej Polskiej. W r. 1923 zawierali kontrakt ze strony pracodawców i robotników: Związek Ziemian w Warszawie, Zjednoczenie Producentów Rolnych w Poznaniu, Zjednoczenie Producentów Rolnych w Toruniu, Arbeitgeberverband für die deutsche Landwirtschaft in Grosspolen, Landbund für Weichselgau w Toruniu, Związek Zawodowy Robotników Rolnych Rzeczypospolitej Polskiej w Warszawie, Oddział Robotników Rolnych i Leśnych Zjednoczenia Zawodowego Polskiego w Poznaniu, Oddział Robotników Rolnych i Leśnych Zjednoczenia Zawodo-

wego Polskiego w Toruniu, Oddział Robotników Rolnych i Leśnych Zjednoczenia Zawodowego Polskiego w Warszawie, Zjednoczenie Wolnych Związków w Bydgoszczy, Chrześcijański Związek Zawodowy Robotników Rolnych Rzeczypospolitej Polskiej w Warszawie, Chrześcijańskie Zjednoczenie Zawodowe na Poznańskie i Pomorze w Poznaniu.

Wyżej wspomniane kontrakty regulowały wynagrodzenie oraz stosunki tylko deputatników, chałupników i zaciężników. Dla robotników sezonowych zawierano osobne umowy. Pierwsza datuje z 27. 4. 1920 r. i zawarta była na rok 1920/21, następne zawarto d. 24. 4. 1921 na rok 1921/22; 4. 5. 1922 na rok 1922/23; 25. 8. 1923 r. na rok 1923/24. Różnią się one od kontraktów poprzednio omówionych o tyle, że zawierane były wszystkie w Poznaniu przez same tylko lokalne związki, z mocą obowiązującą jedynie na województwo poznańskie.

Z powodu inflacji i wzrastającej z nią ciągle drożyzny powyższe kontrakty musiały być w ciągu roku jeszcze modyfikowane przez nowe umowy pomiędzy pracodawcami a pracobiorcami, mocą których podwyższano kontraktową płacę gotówkową wszystkich robotników. Posiedzenia, na których układano te podwyżki, były zwykle dość burzliwe, a ponieważ tak pracodawcy jak robotnicy niechętnie ustępowali z raz zajętego stanowiska, kończyły się zwykle sądem rozjemczym. Sądy te składały się z sędziów, wybranych przez związki pracodawców oraz robotników pod przewodnictwem przedstawiciela władzy lub wspólnie wybranego przewodniczącego. Takich posiedzeń w sprawie podwyższenia płac kontraktowych odbyło się w omawianym okresie kilkanaście, mianowicie d. 26. 7. 1920 r. dla podwyższenia płac robotników sezonowych, d. 11. 1. 1921 r., dla podwyższenia płac kontraktowych deputatnikom, chałupnikom oraz zaciężnikom, d. 14. 4. 1921 celem interpretacji poszczególnych paragrafów kontraktu, d. 28. 6. 1921 r., 16. 7. 1921 r., 21. 7. 1921 r. oraz 6. 10. 1921 r. dla podwyższenia płac gotówkowych kontraktu zbiorowego, a wreszcie d. 10. 1. 1922 r., 14. 5. 1922 r., 22. 7. 1922 r., 14. 8. 1922 r. i 11. 9. 1922 r. również dla podwyższenia płac gotówkowych zawartego kontraktu. W r. 1923 już nie odbywano posiedzeń i nie zawierano umów dla podwyżek płac gotówkowych, gdyż w kontrakcie na r. 1923/24 ustalono płace gotówkowe w życie, odbywano więc tylko co miesiąc posiedzenia dla ustalenia cen żyta, stosowanych przy wypłacie płac gotówkowych.

Poza powyżej omówionymi kontraktami i modyfikującymi je umowami zawierano jeszcze kilka wspólnych umów pomiędzy pracodawcami a pracownikami w poszczególnych latach celem ustalenia płac akordowych przy sieczeniu trawy, podczas żniw oraz w czasie wykopk.

Jednakże ani kontrakty zbiorowe ani modyfikujące je umowy dobrowolne lub oparte na wyrokach sądów rozjemczych nie uchroniły rolnictwa woj. poznańskiego od strajków rolnych, które znajdowały podłoże w trudności ustalenia płac przy ciągłej deprecjacji pieniądza i zmianie cen produktów rolnych i innych towarów w czasie inflacji. W okresie omawianym strajków było trzy.

Pierwszy wybuchł d. 16. 4. 1920 r., t. zw. „strajk czarny“; wywołany on został przez elementy wywrotowe w powiecie Średzkim, Śremskim i obu powiatach Poznańskich. Został on zlikwidowany w trzech dniach za pomocą władz oraz Oddziału Robotników Rolnych Zjednoczenia Zawodowego Polskiego.

Drugi, w październiku 1921 r., w powiatach Poznańskich, wschodnim i zachodnim, Obornickim, Inowrocławskim, wywołany przez socjalistów, został dość prędko zlikwidowany przy pomocy wojska.

Trzeci, który wybuchł d. 2. 8. 1922 r., wywołany został przez Oddział Robotników Rolnych Z. Z. P. Był to strajk poważny, ogarniający prawie całe Województwo Poznańskie. Powstał z powodu nie dojścia do skutku umowy o podwyższenie płac gotówkowych od 1. 7. 1922 r. Ponieważ na orzeczenie sądu rozjemczego z d. 14. 7. 1922 r. o 50⁰/₀-owym podwyższeniu płac gotówkowych pracodawcy się nie zgodzili i chcieli tylko dać 25⁰/₀ podwyżki, Oddział Robotników Rolnych Z. Z. P. zagroził strajkiem. Odbyły się jeszcze dwa posiedzenia 22. 7. i 31. 7., na których jednak nie doszło do porozumienia. Z tego powodu wybuchł strajk 2. 8., który został zlikwidowany pod wpływem władz oraz napomnień ze strony duchowieństwa dopiero dnia 14. 8. 1922 r. umową, mocą której tak pracodawcy jak robotnicy zgodzili się na podwyższenie płac gotówkowych o 50⁰/₀. Mimo to jednak pociągnął on za sobą duże straty, bo wybuchł podczas sprzętu zboża¹⁾.

Przyjrzyjmy się obecnie płacom powojennym, ustalonym przez powyższe kontrakty. Główniej zmianie w porównaniu z okresem

¹⁾ Por. o nim pracę p. Adama Ostrowskiego p. t. „Strejk rolny, jego skutki i granice prawne“, Poznań 1923, 8° str. 21.

przedwojennym uległy w nich płace w naturaljach, o wiele mniejszej płace gotówkowe. Tłumaczy to coraz większy spadek wartości polskiej jednostki monetarnej. Zajmiemy się więc najprzód zmianami deputatów.

Deputat ręczniaka wzrósł znacznie. Podwyższono w nim o 30% ilość zboża. Ilość ziemniaków została ta sama. Za to podniesiono o 30% ilość ziemi pod ziemniaki, a opał podniósł się o 40%. Nie zmieniło się tylko mieszkanie, utrzymanie krowy i t. p., zostały one tylko uregulowane. I tu jednak widzimy coraz większe wymagania pod względem jakości. Deputat powojenny ręczniaka przedstawia się w całości następująco: 21 ctr. żyta, 6 ctr. jęczmienia, 3 ctr. pszenicy, 2 ctr. grochu, 60 ctr. ziemniaków, 70 ctr. węgla, 1 morgę pod ziemniaki, 30 prętów pod kapustę, utrzymanie jednej krowy, wolne mieszkanie. Deputat ten od 1. 4. 1919 r. do dzisiaj pozostał bez zmiany.

U zaciągu uwydatnia się zasadnicza zmiana w sposobie obliczania płacy. Wprowadzono w roku 1919 podział na kategorie, stosownie do wieku: I kategoria od 14 do 16 lat, II kategoria od 16 do 18 lat, III kategoria od 18 do 20 lat, IV kategoria od 21 lat i wyżej, tylko chłopacy, wykonywujący wszelką pracę męską.

Podział ten zalicza do 4-tej kategorii tylko chłopaków. Dziewczęta wszystkie ponad 18 lat zalicza się do 3-ciej kategorii. Jest to podział niesprawiedliwy, nie uwzględniający wyższej wydajności pracy starszych dziewcząt, która może dorównać wydajności pracy IV-tej kategorii lepiej płatnej. Wogóle podział ten zabija chęć do bardziej wyteźonej pracy: u dwóch robotników równego wieku wydajność pracy może być różną, a płaca pozostaje pomimo to równą. Stąd pochodzi brak zainteresowania i brak wykwalifikowania zawodowego u zaciągu.

Równocześnie w r. 1919 zmieniono wynagrodzenie zaciągu. Wprowadzono stały deputat dla każdego zaciężnika. W r. 1919 był on różny zależnie od kategorii. Dostawał więc pierwszy zaciężnik: 5 ctr. żyta, 10 ctr. ziemniaków, 5 ctr. węgla; drugi zaciężnik: 6 ctr. żyta, 20 ctr. ziemniaków, 5 ctr. węgla; trzeci zaciężnik: 7 ctr. żyta, 20 ctr. ziemniaków, 5 ctr. węgla; czwarty zaciężnik: 7 ctr. żyta, 30 ctr. ziemniaków, 5 ctr. węgla.

Zaznacza się tutaj dość znaczna różnica pomiędzy deputatem poszczególnych kategorii. Podczas gdy deputat węgla jest u wszystkich równy, ilość ziemniaków u drugiego i trzeciego zaciężnika

jest w porównaniu do pierwszego podwójną, gdy u czwartego jest nawet potrójną. Tak samo ilość żyta zwiększa się o centnar przy każdej kategorii. Dopiero od 1 kwietnia 1920 r. wprowadzono ujednolicienie deputatu dla wszystkich kategorii na: 6 ctr. żyta, 20 ctr. ziemniaków i 5 ctr. węgla. Deputat ten od roku 1920 aż dotychczas pozostał bez zmiany. Wprowadzono też od 1. 4 1920 r. drobny dodatek. Mianowicie, o ile ten sam robotnik wysłał do pracy trzech zaciężników, to ma on prawo do utrzymania krowy za trzeciego zaciężnika, a nadto do deputatu trzeciego i każdego dalszego zaciężnika dodano 1 ctr. pszenicy.

I u tego więc typu robotnika wzrósł deputat znacznie po wojnie: w ziemniakach o 100⁰/₀, w życie o 50⁰/₀, tylko ilość węgla pozostała bez zmiany.

Wynagrodzenie chałupnika uległo także pewnym zmianom, podobnie jak wynagrodzenie rączniaka i zaciągu. Sposób wynagrodzenia był tu aż do 1. IV. 1921 r. rozmaity. Otrzymywał on bądź większą gotówkę, bądź większy deputat. Deputat chałupnika nie przekraczał zwykle w tym czasie: 6 ctr. żyta, 2 ctr. jęczmienia, 1 ctr. pszenicy, 1 ctr. grochu, 1 morgi ziemi, 2 wolnych turmanek.

Dopiero od 1. IV. 1921 r. uregulowano ostatecznie wynagrodzenie chałupnika. Pozostaje ono od tego czasu do dzisiaj bez zmiany (prócz dwóch mórg ziemi zamiast jednej od 1. IV. 1924 r.) i wynosi: 8 ctr. żyta, 2 ctr. jęczmienia, 1 ctr. pszenicy, 1 ctr. grochu, 1 morgę ziemi pod ziemniaki i dwie furmanki rocznie wolne. Trudno powiedzieć, czy deputat chałupnika powiększył się po wojnie z powodu braku danych o deputacie przedwojennym, należy jednak w każdym razie zaznaczyć, że został on po wojnie uregulowany i pozbawiony dowolności.

Przy rozpatrywaniu wynagrodzenia powojennego robotników sezonowych zaznacza się zmiana w deputacie, ale tylko u sezonowych miejscowych. Deputat sezonowych obcych pozostał ten sam, ponieważ nie uważa go się za wynagrodzenie specjalne, lecz tylko za wynagrodzenie dzienne. W latach 1919 i 1920 był deputat sezonowych miejscowych bardzo różnorodny. Dopiero od 1 kwietnia 1921 r. uregulowano go ostatecznie. Od tego czasu pozostał on wszędzie przyjęty i nie zmieniano go wcale. Robotnicy miejscowi sezonowi dostają więc rocznie: 8 ctr. żyta, 2 ctr. jęczmienia, 1 ctr. pszenicy, 1 ctr. grochu, 30 ctr. ziemniaków, 10 ctr. węgla.

Pewną zmianę wprowadziły kontrakty powojenne także w płacy kobiet (żon robotników). Zniesiono przymus wychodzenia kobiet do pracy, mogą one chodzić dobrowolnie, o ile są potrzebne i o ile pozwalają na to ich stosunki rodzinne. Otrzymują one płacę tylko w gotówce i obliczoną za godziny pracy.

Nie uwzględnialiśmy dotychczas wcale w powyższych rozważaniach przy rozpatrywaniu płac powojennych poszczególnych typów robotników rolnych wynagrodzenia gotówkowego, a to dlatego, że zmieniał się ono ciągle z powodu spadku marki polskiej. Cyfry więc same nie dałyby żadnego obrazu. Podajemy je tedy dokładnie poniżej w szeregu tablic. Tu natomiast możemy jedynie ogólnie powiedzieć, że płace gotówkowe wzrosły realnie w r. 1919 r. Natomiast w następnych latach, jak później zobaczymy, z powodu inflacji zmniejszały się w stosunku do owego stanu po podwyżce z r. 1919, a czasem nawet w stosunku i do stanu przedwojennego. Najbardziej spadały w okresach najgwałtowniejszej inflacji. Dlatego też, jak zobaczymy w następnym rozdziale, płace gotówkowe cierpiały najwięcej wtedy, gdy przyspieszone tempo inflacji zbiegało się z końcem kwartału.

Kres temu złu położyła umowa z dnia 1. IV. 1923 r. Od tego bowiem czasu oblicza się wynagrodzenie gotówkowe według cen żyta. Początkowo obliczano je według przeciętnej ceny żyta od 20 do 25. dnia każdego miesiąca, później jednak cena żyta szła tak szybko w górę wskutek spadku marki polskiej, że różnice pomiędzy początkiem a końcem miesiąca były wielkie, a obliczana w powyższy sposób cena przeciętna wypadła za nisko. Wobec tego zaczęto od 1. 10. 1923 r. obliczać płace gotówkowe według przeciętnej ceny żyta z ostatnich dni miesiąca. Ceny te ogłaszano z końcem każdego miesiąca. Dostawali zatem gotówką, wyrażoną w życie, od 1. IV. 1923 r.:

- 1) Ręczniak: 7 ctr. żyta rocznie;
- 2) Zaciąg dziennie: I — 3 funty, II — 5 funtów, III — 7 funtów, IV — 12 funtów żyta;
- 3) Chałupnik: 36 ctr. żyta rocznie i 2 morgi ziemi;
- 4) Sezonowcy: A. obcy: a) 12 funtów. b) $7\frac{1}{2}$ funtów, c) 5 funtów żyta; B. miejscowi: a) 12 funtów, b) $7\frac{1}{2}$ funtów, c) 5 funtów żyta;

Od 1. VIII. 1923 r. sezonowcy, tak miejscowi, jak obcy, pobierali według kategorii: a) 13 funtów, b) $8\frac{1}{2}$ funtów, c) 6 funtów żyta.

Dzięki temu sposobowi obliczania gotówki robotnicy od tego czasu już nie byli tak zależni od spadku marki, jak poprzednio, a natomiast uzależnili swą płacę od cen żyta, które podążały za spadkiem marki, lecz nie zawsze tak szybko, jak ceny innych towarów i ogólny poziom cen.

ROZDZIAŁ IV.

Wpływ inflacji na płace.

§ 1.

Płaca rączniaka.

Wskutek anormalnych stosunków powojennych tudzież zniszczenia wojennego doszło w Polsce w pierwszych latach jej wznowionego państwowego istnienia do dużej inflacji pieniądza papierowego. Spadek wartości marki polskiej w latach 1919—1923 był nieustanny, ale nierównomierny. Były okresy, w których marka względnie mało spadała, ale były i takie, w których spadek ten był bardzo gwałtowny. Pociągało to za sobą znaczną zwyżkę cen towarów. Ceny jednak nie wzrastały równomiernie, ponieważ spadek wartości pieniądza rozmaicie się na nich odbijał i podlegały one także szeregowi innych wpływów. Ceny niektórych towarów szły znacznie więcej i szybciej w górę, niż innych. Na zjawisko to wpływała wielokrotnie rządowa polityka reglamentacji cen, za pomocą której sztucznie normowano ceny niektórych towarów.

Oczywiście, nietylko ceny towarów ulegały wpływom inflacji, ale również i cena pracy podlegała nieustannej zmianie. Specjalnie w rolnictwie cena ta przechodziła najrozmaitsze fazy rozwoju. Płaca robotnika na roli nie składa się tak, jak płaca w innych rodzajach produkcji, z samej gotówki. Z tego powodu na rozwój płac roboczych w rolnictwie podczas inflacji wpływała nie tylko zmiana wartości pieniądza, ale i kształtowanie się cen różnych świadczeń naturalnych i ziemiopłodów.

Zagadnienie, jaki wpływ wywarła inflacja na kształtowanie się płac robotników rolnych, a przede wszystkim w jakim kierunku zmieniały się te płace pod wpływem spadku marki polskiej, jest przedmiotem rozważań niniejszego rozdziału i do pewnego stopnia główną pobudką i celem niniejszej pracy. Żeby to zagadnienie rozwiązać, nie możemy zadowolić się poglądem na rozwój płac roboczych, wyrażonych w markach polskich, gdyż w ten spo-

sób uzyskamy tylko cyfrowe wahania płac bez możliwości oceny stosunków realnych. Konieczne są pewne uzupełnienia i to w dwóch kierunkach: porównanie płac z ogólną siłą nabywczą marki, czyli z ogólnym poziomem cen, oraz ze względu na dziedzinę gospodarstwa społecznego, w której rozpatrywane przez nas płace występują, porównanie płac z cenami jednego z najważniejszych, szczególnie w województwie poznańskim, produktów rolnych, t. j. żyta. Dopiero porównawcze zestawienie wyników, osiągniętych temi dwiema drogami, będzie mogło wyjaśnić nam całokształt stosunków, związanych z rozpatrywaniem przez nas zagadnieniem.

Jak wiadomo, wartość pieniądza znajduje wyraz w dwojaki sposób: jako t. zw. wartość zewnętrzną, mierzona kursem walut i dewiz złotych i jako wartość wewnętrzną, wyrażająca się w ogólnym poziomie cen hurtowych. Przy pieniądzu złotym lub wymiennalnym na złoto i przy istnieniu doskonałej wolnej konkurencji i ruchliwości pieniądza i towarów winny się oba te wyrazy wartości pieniądza, zgodnie ze znaną teorią Ricarda, z sobą pokrywać. Jednakże nawet w czasach normalnych w praktyce zachodzą pewne różnice między temi dwiema stronami wartości pieniądza wskutek niedoskonałości wymiany. W dobie inflacji, przy pieniądzu papierowym, niewymiennalnym na złoto, obie te strony wartości pieniądza wyraźnie się rozszczepiają wskutek różnorodności czynników specjalnych, wpływających na kształtowanie się cen walut złotych i towarów. Kurs walut zagranicznych zależy zasadniczo od bilansu płatniczego, ale w dobie inflacji jako dodatkowe czynniki, komplikujące zagadnienie, ukazują się z jednej strony popyt w celach tezauryzacji, z drugiej zaś popyt spekulacyjny, zależny już nie tylko od stosunków gospodarczych, ale w dużym stopniu i od politycznych. Dlatego też indeks wzrostu kursu dewiz, to jest ceny złota w walutach, zatrzymuje w dobie inflacji swe znaczenie tylko dla analizy stosunków z zagranicą i międzynarodowego kształtowania się cen. Dla stosunków wewnętrznych kraju traci na znaczeniu, gdyż złoto w kraju inflacyjnym przestaje być miernikiem wartości. Staje się nim abstrakcyjna jednostka siły nabywczej pieniądza wewnątrz kraju, t. j. w stosunku do ogólnego poziomu cen w kraju.

Chcąc zbadać realne zmiany płac w okresie inflacji, musimy rozpatrzyć ustosunkowanie się ich wzrostu do wzrostu ogólnego poziomu cen w kraju. Wyświetli to nam, o ile podatek inflacyjny obciążył warstwę robotników rolnych. Nie wyświetli to nam jednak w pełni kwestji zmian dobrobytu robotnika rolnego, gdyż ten wsku-

tek specjalnego rodzaju wynagrodzenia tej kategorii robotników podlegał oprócz tego wpływowi zmian cen produktów ich pracy, za reprezentanta których, możliwie najbardziej typowego, szczególnie dla stosunków województwa poznańskiego, przyjąć musimy żyto. Dlatego musimy dodatkowo jeszcze porównać ruch płacy robotnika rolnego z ruchem cen żyta, co uczynimy przez przeliczenie płac na odpowiadającą im ceną ilość żyta i przez ustalenie indeksu zmian tak wyrażonych płac. Ten ostatni sposób równocześnie uwidoczni, o ile w porównaniu do lat przedwojennych zmienił się stosunek kosztów utrzymania robotnika do przychodu surowego gospodarstwa rolnego, wyrażonego w typowym jego produkcie.

Rozważania nasze tak przy porównywaniu z cenami hurtowymi, jak i przy obliczaniu płac w życie, oprzemy na analizie płacy ręczniaka. Skłaniają nas do tego następujące powody: 1) ręczniak jest najliczniejszym i podstawowym typem robotnika w gospodarstwie rolnem nie tylko pomiędzy najbardziej rozpowszechnioną kategorią deputantników, ale i w ogólności, 2) płaca jego da się wcale dokładnie obliczyć, gdyż jest całoroczną, przyczem ręczniak nie korzysta prawie wcale z akordu, wreszcie 3) płaca ręczniaka jest przeciętną płacą robotnika rolnego i do jej wysokości dadzą się sprowadzić płace innych typów.

Tablica III na str. 43—55 przedstawia absolutny rozwój płacy ręczniaka w latach 1919—1923, przyczem dla porównania podajemy także płace z r. 1914. Jest ona obliczona w r. 1914 i w r. 1919 za cały rok, ponieważ nie ulegała w tych latach większym zmianom. W r. 1919 działo się to z powodu malej jeszcze dewaluacji marki polskiej; jako płacę przyjęliśmy tu wysokość jej ze środka roku. Już od r. 1920 do 1923 włącznie obliczamy płacę miesiącami.

Przy obliczaniu płacy użyliśmy następujących metod: Wszelkie świadczenia w węglach i ziemiopłodach mnożyliśmy przez odnośne ceny hurtowe z danego miesiąca, które dla r. 1914 zaczerpnęliśmy z materiałów poznańskich instytucyj rolniczych, dla lat 1919—1921 z pracy Dr. Z. Dalskiego »Wpływ losów waluty polskiej na życie gospodarcze Zachodniej Polski«, a dla lat 1922 i 1923 z danych Głównego Urzędu Statystycznego w »Miesięczniku Pracy«. Resztę świadczeń naturalnych, mianowicie mieszkanie, utrzymanie krowy oraz ziemię pod ziemniaki i kapustę, przeliczyliśmy na żyto dla całego okresu naszych badań według norm, przyjętych w zbiorowych umowach pomiędzy pracodawcami i robotnikami, a daną ilość żyta mnożyliśmy przez jego ceny hur-

towe. To przeliczenie wprowadza pewną niedokładność do naszych obliczeń, której jednak nie można było uniknąć, nie sposób bowiem jest ustalić każdorazową wartość pieniężną tych świadczeń. Ponieważ wzrost cen żyta w okresie inflacji był mniejszy w stosunku do wzrostu ogólnego poziomu cen, a nawet do wzrostu cen innych ziemiopłodów, przeto prawdopodobna wartość wspomnianych świadczeń była w istocie rzeczy wyższą; obniża to zapewne nieco obliczone przez nas płace dla okresu lat 1919—1923, jednakże prawdopodobnie niewiele, gdyż po podniesieniu deputatu w r. 1919 powyższe świadczenia na rzecz ręczniaka nie wynoszą już 30%, jak w r. 1914, tylko 16% całych świadczeń naturalnych.

Obliczywszy w ten sposób w pieniądzech deputat ręczny ręczniaka, dodając świadczenia gotówkowe, oraz dzieląc rezultat przez 300 roboczych dni roku, otrzymujemy roczną całkowitą płacę ręczniaka, oraz całkowitą jego dzienną płacę w poszczególnych latach i miesiącach.

Z drugiej strony dzieląc tę płacę dzienną poszczególnych miesięcy przez przeciętną cenę żyta tych samych miesięcy, otrzymujemy w omawianej tablicy III na str. 43—55 płacę dzienną ręczniaka, wyrażoną w funtach żyta, co nam będzie niezbędne do drugiego sposobu porównania, którym się zajmiemy w § 3 niniejszego rozdziału.

§ 2.

Porównanie wskaźników płacy ręczniaka z wskaźnikami ogólnego poziomu cen.

Przystępując do porównania wzrostu wskaźników ogólnego poziomu cen hurtowych z wskaźnikiem płacy ogólnej ręczniaka, obliczonej w sposób podany w § 1, natrafiamy odrazu na tę zasadniczą trudność, że dla stosunków polskich nie posiadamy wskaźnika wzrostu ogólnego poziomu cen dla lat 1919—1921. Wskaźnik Głównego Urzędu Statystycznego, podawany w jego publikacjach, obejmuje tylko lata 1922—1923, przyjmując poziom cen na rynku warszawskim w r. 1914 za 1. Dla lat 1919—1921 posiadamy poza wskaźnikiem prof. Fiedorowicza dla r. 1919¹⁾ tylko bardzo zresztą niedoskonały, jak to sam autor podkreśla, wskaźnik ogólnego poziomu cen, podany w niejednokrotnie przez nas wspomnia-

¹⁾ Fiedorowicz J.: Ruch i wskaźnik cen na rynku warszawskim, Warszawa 1921.

— 43 —

	1914 r.			1919 r.			R O K 1 9 2 0			
Świadczenia pobierane przez ręczniaków	ctr. á 50 kg ctr.	1/1—31/12		1/1—31/12			1.—31. I.		1.—29. II.	
		cena mk.	wartość łączna mk.	ctr.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
jęczmienia	4	8,—	32,—	6	16,70	100,20	27,50	165,—	27,50	165,—
pszenicy	3	9,—	27,—	3	21,70	65,10	32,50	97,50	32,50	97,50
grochu	2	9,—	18,—	2	28,30	56,60	120,—	240,—	120,—	240,—
ziemniaków	60	1,20	72,—	60	7,50	450,—	12,50	750,—	12,50	750,—
opału (węgli)	45	1,20	54,—	70	5,80	406,—	15,95	1 116,50	15,50	1 085,—
żyta	14	8,—	112,—	21	16,70	350,70	27,50	577,50	27,50	577,50
mieszkanie w ctr. żyta	1	"	8,—	1	"	16,70	"	27,50	"	27,50
utrzymanie krowy w ctr. żyta . . .	12	"	96,—	12	"	200,40	"	330,—	"	330,—
rola pod ziemniaki i kapustę w ctr. żyta	5	"	40,—	6	"	100,20	"	165,—	"	165,—
razem deputat w gotówce . . Mk.			459,—			1 745,90		3 469,—		3 437,50
gotówka Mk.			110,—			280,—		280,—		280,—
razem deputat i gotówka rocznie Mk.			569,—			2 025,90		3 749,—		3 717,50
" " " dziennie Mk.			1,90			6,75		12,44		12,39
płaca dziennia w funtach żyta . .			23, 8			40, 4		45, 2		45,—

Świadczenia pobierane przez rękodzielników	ctr.	R O K 1921							
		1-31. I.		1-28. II.		1-31. III.		1-30. IV.	
		cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
jęczmienia	6	275,—	1 650,—	275,—	1 650,—	275,—	1 650,—	275,—	1 650,—
pszenicy	3	300,—	900,—	300,—	900,—	300,—	900,—	300,—	900,—
grochu	2	400,—	800,—	400,—	800,—	400,—	800,—	400,—	800,—
ziemniaków	60	48,—	2 880,—	56,—	3 360,—	79,—	4 740,—	95,—	5 700,—
opału (węgli)	70	124,—	8 680,—	124,—	8 680,—	124,—	8 680,—	124,—	8 680,—
żyta	21	275,—	5 775,—	275,—	5 775,—	275,—	5 775,—	275,—	5 775,—
mieszkanie, w cent. żyta	1	"	275,—	"	275,—	"	275,—	"	275,—
utrzymanie krowy w cent. żyta	12	"	3 300,—	"	3 300,—	"	3 300,—	"	3 300,—
rola pod ziemniaki i kapustę w ctr. żyta	6	"	1 650,—	"	1 650,—	"	1 650,—	"	1 650,—
razem deput. w gotówce Mk.			25 910,—		26 390,—		27 770,—		28 730,—
gotówka Mk.			3 520,—		3 520,—		3 520,—		4 840,—
razem deputat i gotówka rocznie . Mk.			29 430,—		29 910,—		31 290,—		33 570,—
" " " dziennie Mk.			98,10		99,70		104,30		111,90
płaca dzienna w funtach żyta			35, 6		36, 3		37, 8		40, 7

Świadczenia pobierane przez ręczniaków	ctr.	R O K 1922							
		1—31. I.		1—28. II.		1—31. III.		1—30. IV.	
		cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
jęczmienia	6	3 750,—	22 500,—	4 025,—	24 150,—	5 500,—	33 000,—	5 625,—	33 750,—
pszenicy	3	5 150,—	15 450,—	6 375,—	19 125,—	8 250,—	24 750,—	8 850,—	26 550,—
grochu	2	4 500,—	9 000,—	5 000,—	10 000,—	6 500,—	13 000,—	6 500,—	13 000,—
ziemniaków	60	1 650,—	99 000,—	1 600,—	96 000,—	1 900,—	114 000,—	2 150,—	129 000,—
opału (węgli)	70	725,—	50 750,—	725,—	50 750,—	725,—	50 750,—	725,—	50 750,—
żyta	21	3 750,—	78 750,—	4 600,—	96 600,—	5 800,—	121 800,—	6 900,—	144 900,—
mieszkanie w ctr. żyta	1	"	3 750,—	"	4 600,—	"	5 800,—	"	6 900,—
utrzymanie krowy w ctr. żyta	12	"	45 000,—	"	55 200,—	"	69 600,—	"	82 800,—
rola pod ziemniaki i kapustę w ctr. żyta	6	"	22 500,—	"	27 600,—	"	34 800,—	"	41 400,—
razem deput. w gotówce Mk.			346 700,—		384 025,—		467 500,—		529 050,—
gotówka Mk.			12 100,—		12 100,—		12 100,—		24 200,—
razem deputat i gotówka rocznie . Mk.			358 800,—		396 125,—		479 600,—		553 250,—
" " " dziennie Mk.			1 196,—		1 320,42		1 598,66		1 844,66
płaca dzienna w funtach żyta			31, 9		28, 7		27, 6		26, 7

		R O K 1922							
Świadczenia pobierane przez rączniaków		1—31. V.		1—30. VI.		1—31. VII.		1—31. VIII.	
		cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
jęczmienia	6	6 250,—	37 500,—	6 750,—	40 500,—	8 000,—	48 000,—	8 700,—	52 200,—
pszenicy	3	8 850,—	26 550,—	11 250,—	33 750,—	11 650,—	34 950,—	15 000,—	45 000,—
grochu	2	8 000,—	16 000,—	8 000,—	16 000,—	9 000,—	18 000,—	11 000,—	22 000,—
ziemniaków	60	1 550,—	93 000,—	1 550,—	93 000,—	2 600,—	156 000,—	2 600,—	156 000,—
opału (węgla)	70	833,—	58 310,—	833,—	58 310,—	1 040,—	72 800,—	1 040,—	72 800,—
żyta	21	7 700,—	161 700,—	9 500,—	199 500,—	8 700,—	182 700,—	9 000,—	189 000,—
mieszkanie w ctr. żyta	1	"	7 700,—	"	9 500,—	"	8 700,—	"	9 000,—
utrzymanie krowy w ctr. żyta	12	"	92 400,—	"	114 000,—	"	104 400,—	"	108 000,—
rola pod ziemniaki i kapustę w ctr. żyta	6	"	46 200,—	"	57 000,—	"	52 200,—	"	54 000,—
razem deput. w gotówce Mk.			539 360,—		621 560,—		677 750,—		708 000,—
gotówka Mk.			24 200,—		24 200,—		36 300,—		36 300,—
razem deputat i gotówka rocznie Mk.			563 560,—		645 760,—		714 050,—		744 300,—
" " " dziennie Mk.			1 878,53		2 152,50		2 380,16		2 481,—
płaca dzienna w funtach żyta			24, 4		22, 6		27, 4		27, 6

		R O K 1922							
Świadczenia pobierane przez ręczniaków	ctr.	1-30. IX.		1-31. X.		1-30. XI.		1-31. XII.	
		cena mk.	wartość łącznie mk.	cena mk.	wartość łącznie mk.	cena mk.	wartość łącznie mk.	cena mk.	wartość łącznie mk.
jęczmienia	6	9 000,—	54 000,—	13 000,—	78 000,—	18 000,—	108 000,—	20 750,—	124 500,—
pszenicy	3	15 000,—	45 000,—	22 500,—	67 500,—	29 000,—	87 000,—	38 000,—	114 000,—
grochu	2	15 250,—	30 500,—	22 500,—	45 000,—	27 500,—	55 000,—	32 000,—	64 000,—
ziemniaków	60	1 600,—	96 500,—	1 900,—	114 000,—	2 125,—	127 500,—	2 200,—	132 000,—
opału (węgli)	70	1 400,—	98 000,—	1 400,—	98 000,—	2 240,—	156 800,—	2 240,—	156 800,—
żyta	21	8 800,—	184 800,—	13 000,—	273 000,—	17 750,—	372 750,—	23 500,—	493 500,—
mieszkanie w ctr. żyta	1	"	8 800,—	"	13 000,—	"	17 750,—	"	23 500,—
utrzymanie krowy w ctr. żyta	12	"	105 600,—	"	156 000,—	"	213 000,—	"	282 000,—
rola pod ziemniaki i kapustę w ctr. żyta	6	"	52 800,—	"	78 000,—	"	106 500,—	"	141 000,—
razem deput. w gotówce			675 500,—		922 500,—		1 244 300,—		1 531 800,—
gotówka			36 300,—		48 400,—		48 400,—		48 400,—
razem deputat i gotówka rocznie Mk.			711 800,—		970 900,—		1 292 700,—		1 579 700,—
" " " dziennie Mk.			2 372,66		3 236,33		4 309,83		5 265,66
płaca dzienna w funtach żyta . . .			27,—		24, 9		24, 3		22, 4

		R O K 1923					
Świadczenia pobierane przez ręczniaków	ctr.	1.—31. VII.		1.—31. VIII.		1.—30. IX.	
		cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
jęczmienia	6	110 850,—	665 100,—	155 000,—	930 000,—	266 250,—	1 597 500,—
pszenicy	3	260 000,—	780 000,—	393 750,—	1 181 250,—	462 500,—	1 387 500,—
grochu	2	325 000,—	650 000,—	400 000,—	800 000,—	600 000,—	1 200 000,—
ziemniaków	60	30 250,—	1 815 000,—	38 550,—	2 313 000,—	62 350,—	3 741 000,—
opału (węgli)	70	48 220,—	3 375 400,—	96 266,—	6 738 620,—	127 600,—	8 932 000,—
żyta	21	123 750,—	2 703 750,—	175 227,50	3 679 677,50	195 227,—	4 099 767,—
mieszkanie w ctr. żyta	1	,,	128 750,—	,,	175 227,50	,,	195 227,—
utrzymanie krowy w ctr. żyta	12	,,	1 545 000,—	,,	2 102 730,—	,,	2 342 724,—
rola pod ziemniaki i kapustę w ctr. żyta	6	,,	772 500,—	,,	1 051 365,—	,,	1 171 362,—
razem deputat w gotówce Mk.			12 435 500,—		18 971 870,—		24 667 080,—
gotówka Mk.			901 250,—		1 226 592,50		1 366 589,—
razem deputat i gotówka rocznie Mk.			13 336 750,—		20 198 462,50		26 033 669,—
" " " dziennie Mk.			44 455,83		67 328,21		86 778,90
płaca d ienna w funtach żyta			34, 5		38, 4		44, 5

nej pracy Dr. Z. Dalskiego. Jest on zestawiony dla cen na rynku poznańskim, biorąc za podstawę jako 100 ceny te z pierwszego kwartału r. 1919.

Ponieważ pragniemy porównać wskaźnik płacy ręczniaka za cały okres lat 1919—1923, musimy się postarać o jednolity wskaźnik ogólnego poziomu cen dla całego tego okresu. Nie możemy tego inaczej osiągnąć, jak przeliczając wskaźnik Dr. Dalskiego na wartości, odpowiadające wskaźnikowi Gł. U. St. i w ten sposób otrzymując zeń pewne wielkości, łączące się z tym ostatnim i do pewnego stopnia z nim współmierne. Uczyniliśmy to w następujący sposób: Przyjmując, że w grudniu 1921 r. ogólny poziom cen w całej Polsce był w przybliżeniu równy, podzieliliśmy wskaźnik grudniowy Gł. U. St. przez wskaźnik tego samego miesiąca, podany w pracy Dr. Dalskiego, mimo że opierają się na innym doborze towarów. W ten sposób otrzymaliśmy cyfrę, która nam dała możliwość wyliczenia wskaźnika Dr. Dalskiego za r. 1919 w stosunku do r. 1914. Mnożąc przez otrzymaną cyfrę kolejno wskaźniki poszczególnych miesięcy w zestawieniu Dr. Dalskiego, otrzymaliśmy szereg wskaźników za wszystkie miesiące lat 1920 i 1921 w stosunku do roku 1914, przyjętego za 1. Uzupełniając te nowo otrzymane wskaźniki wskaźnikami miesięcznymi roku 1922 oraz 1923, podanymi przez Gł. U. St., otrzymujemy wspólny wskaźnik ogólnego poziomu cen hurtowych za lata 1919, 1920, 1921, 1922 i 1923.

Zdajemy sobie naturalnie sprawę, że zestawiony tak przez nas wskaźnik nie ma wartości absolutnej i dla lat 1919—1921 ma raczej wartość orientacyjną. Jednakże nie mamy innego sposobu porównania, a sądzimy, że przy odpowiedniej ostrożności ze względu na specjalną naturę ruchu płacy ręczniaka w tym okresie da się go zużytkować dla naszych celów.

Jednakże, nie koniec na tem naszych trudności. Przeliczony w ten sposób i połączony w jedną całość wskaźnik wzrostu ogólnego poziomu cen przyjmuje za 1, t. j. za podstawę porównawczą, ogólny poziom cen na rynku warszawskim. Tymczasem wskaźnik płacy ręczniaka jest ułożony na podstawie cen, panujących na rynku poznańskim, bardzo różnych do r. 1922 od cen na rynku warszawskim, a zestawiony w stosunku do przedwojennych cen towarów, wchodzących w skład płacy ręczniaka, na rynku poznańskim. Uzyskujemy więc tu nowe źródło błędów prócz wspomnianego wyżej, wynikającego z przeliczenia niektórych świadczeń na

żyto i drugiego, wypływającego z przeliczenia niedokładnego zresztą wskaźnika Dr. Dalskiego na wskaźnik Gł. Urz. St. Przedwojenny ogólny poziom cen na rynku poznańskim, któryby tu należało brać do porównania z placą rączniaka, był wyższy od warszawskiego w przybliżeniu o jakie 10⁰/₀.¹⁾ Wskutek tego należałoby wskaźnik nasz ogólnego poziomu cen obniżyć mniej więcej o tyle przy używaniu go do naszych porównań. Tak też uczynimy przy dalszych rozważaniach i obliczeniach.

Poniższa tablica IV. obejmuje wyżej omówiony wskaźnik ogólnego poziomu cen za okres lat 1919—1923. Dołączamy do niego w tejże tablicy wskaźnik wzrostu ogólnej płacy rączniaka, obliczony na podstawie tablicy III., a nadto wskaźnik wzrostu ceny żyta, do r. 1922 na rynku poznańskim według danych Dr. Dalskiego, a od r. 1922 na rynku warszawskim, niewiele odbiegającym wówczas już od od poznańskiego, według danych Gł. Urz. St. Wszystkie te wskaźniki przyjmują za 1 ceny przedwojenne (r. 1914).

Tablica IV.
Wskaźniki ogólnego poziomu cen hurtowych,
płacy rączniaka i ceny żyta.

Miesiące	ceny hurtowe	płaca rączniaka	cena żyta
<i>1919 r.</i>			
I—XII.	3,6	3,5	2,1
<i>1920 r.</i>			
I.	8,9	6,5	3,4
II.	9,5	6,5	3,4
III.	10,8	6,9	3,4
IV.	13,8	10,7	4,4
V.	17,2	11,3	4,4

¹⁾ Przypuszczenia nasze opieramy na obliczeniach p. Z. Zaleskiego, dyrektora Urzędu Statystycznego miasta Poznania, według których można przyjąć, że pomiędzy poziomem cen w r. 1914 w Poznaniu towarów, przyjętych za podstawę wskaźnika Gł. Urz. Stat., a poziomem ich w tym samym roku na rynku warszawskim istniała różnica około 8—12⁰/₀, mianowicie o tyle ceny w Poznaniu były wyższe. Wynik ten potwierdza także fakt, że dzisiaj ta sama różnica istnieje jeszcze pomiędzy wskaźnikiem cen detalicznych poznańskim a warszawskim, chociaż poziom cen jest jednakowy.

*Zjednoczonego Przemysłu i Rolnictwa
Zachodniej Polski
Stowarzyszenie Wpisane*

Miesiące	ceny hurtowe	płaca ręczniaka	cena żyta
VI.	19,6	14,2	4,4
VII.	22,0	38,1	34,4
VIII.	28,1	38,4	34,4
IX.	36,3	40,0	34,4
X.	38,1	41,7	34,4
XI.	38,9	41,7	34,4
XII.	56,5	48,1	34,4

1921 r.

I.	86	52	34
II.	100	53	34
III.	112	55	34
IV.	111	59	34
V.	126	61	34
VI.	145	83	34
VII.	212	402	370
VIII.	293	429	370
IX.	399	548	453
X.	620	725	575
XI.	615	591	481
XII.	571	611	465

1922 r.

I.	586	630	469
II.	628	695	575
III.	699	841	725
IV.	743	971	863
V.	778	989	963
VI.	868	1133	1188
VII.	1006	1253	777
VIII.	1344	1306	960
IX.	1508	1249	1094
X.	1993	1703	1242
XI.	2728	2268	1687
XII.	3428	2771	2497

Miesiące	ceny hurtowe	placa ręczniaka	cena żyta
1923 r.			
I.	5491	4647	5063
II.	8431	6834	7211
III.	9784	7707	6156
IV.	10481	9815	8163
V.	11130	9570	7931
VI.	18623	12565	8490
VII.	30387	23398	16093
VIII.	52408	35836	21903
IX.	72278	45673	24403
X.	276487	170796	117710
XI.	679440	447156	360420
XII.	1423000	1017429	703130

Przystępując do analizy osiągniętych w powyższy sposób danych, pamiętać musimy, że zwyżka wynagrodzenia, osiągnięta w kontraktach z r. 1919, a utrzymana w odniesieniu do naturaljów przez cały rozpatrywany okres, nie ma nic wspólnego z inflacją i była wynikiem powojennego przewrotu w stosunkach społecznych. Wynosiła ona realnie około 24⁰/₀ płacy przedwojennej, jeżeli bowiem obliczymy wynagrodzenie w naturaljach z r. 1919 według cen z r. 1914, to otrzymujemy sumę 570 mk. w stosunku do 459 mk. w r. 1914. Zachodzi więc podwójne pytanie, nie tylko czy i o ile w okresie inflacji wskaźnik wzrostu płacy ręczniaka dotrzymał tempa wzrostowi ogólnego poziomu cen, lecz także czy w tym okresie utrzymał on owe około 24⁰/₀ zwyżki efektywnej, osiągniętej w kontraktach z r. 1919.

Jeżeliby miało tak być, to wskaźnik płacy ręczniaka winien stałe równać się okrągło około 124⁰/₀ wskaźnika ogólnego poziomu cen. Ponieważ jednak nasz wskaźnik ogólnego poziomu cen w tablicy IV jest mniejwięcej, jakśmy to już wyżej podkreślili, o 10⁰/₀ za wysoki, przeto ów „teoretyczny“ wskaźnik płacy ręczniaka będzie wynosił mniej więcej 110⁰/₀ naszego wskaźnika ogólnego poziomu cen. Trzeba więc przy dalszych rozważaniach obie te okoliczności mieć na uwadze. Nie ujmujemy ich w ścisłe cyfrowe dane, gdyż byłoby szkodliwem dawać naszym aproksymatywnym obliczeniom ścisły liczbowy wyraz. Różnica pomiędzy owym „teoretycznym“ wskaźnikiem płacy ręczniaka (wskaźnik ogólnego poziomu cen

więcej 10⁰/o) a faktycznym (kolumna 2. w tabl. IV.) stanowi podatek inflacyjny ręczniaka na rzecz państwa, względnie zysk jego na inflacji. Jeśli jest podatkiem inflacyjnym na rzecz państwa, to bezpośrednim, a nie przerzuconym przez właściciela ziemskiego, jak to wykażą dalsze rozważania w § 3. Łatwo to zresztą z góry przypuścić wobec tego, że wzrost płacy ręczniaka odbył się przede wszystkim kosztem naturaljów, a więc musiał zmniejszyć dochód właściciela w naturaljach i obniżyć jego efektywny czysty dochód pieniężny, względnie zmniejszyć zwyżkę tego dochodu, jeżeli wystąpiła pod wpływem inflacji.

Powyższe wskaźniki możemy przedstawić w formie krzywych, co nam jaśniej uzmysłowi ich ruch wzajemny względem siebie. Czynimy to w wykresach, pomieszczonych na tablicach V—VIII na str. 61—65.

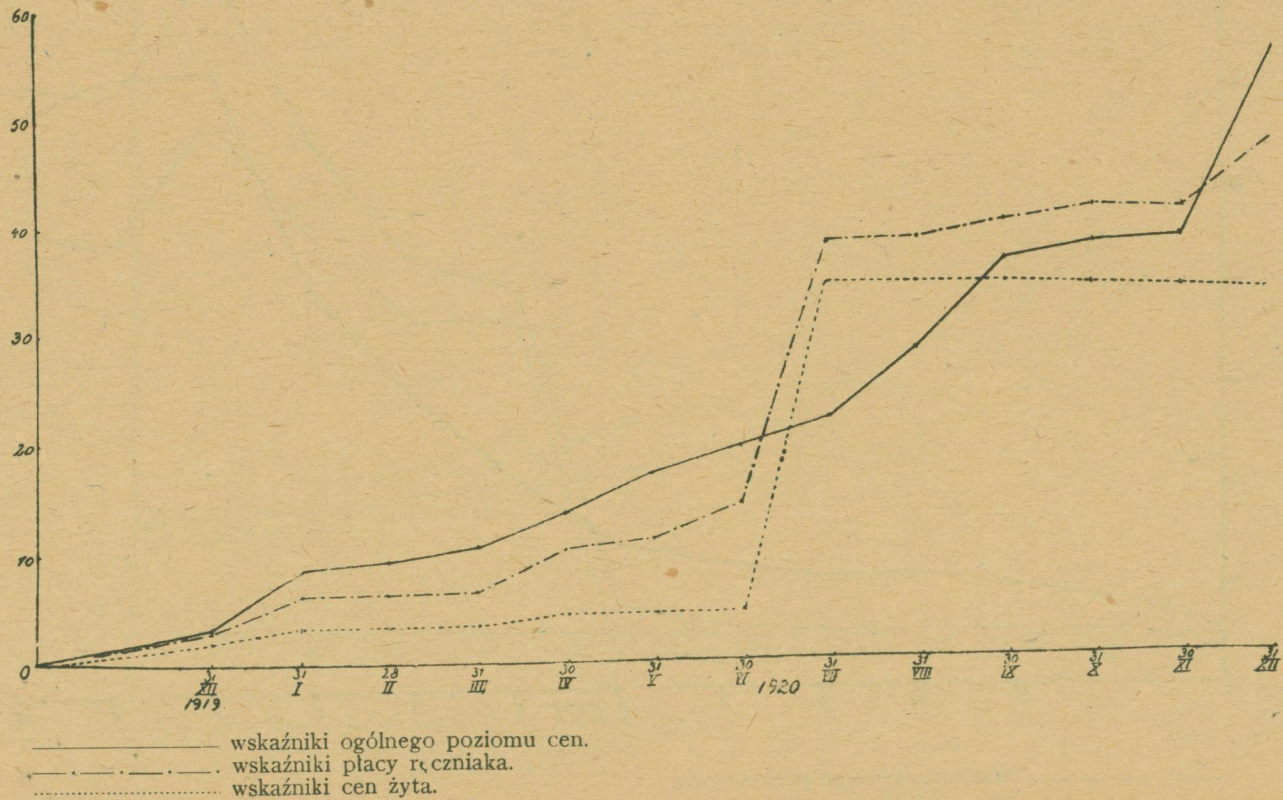
Jak z naszych tablic widać, stosunek wzrostu płacy ręczniaka do ogólnego poziomu cen zależy od trzech czynników: od szybkości wzrostu ogólnego poziomu cen, co stoi w związku z postępem inflacji, od kształtowania się cen żyta, co znów uzależnione jest nie tylko od postępu inflacji, lecz i od rządowej polityki cen, a wreszcie od częstości podwyżek płac gotówkowych. Odróżnić tu musimy dwie zasadnicze fazy w rozpatrywanym przez nas okresie czasu. Pierwsza to czas do połowy r. 1921, gdy zapomocą reglamentacji władze b. dzielnicy pruskiej utrzymywały sztucznie niski poziom cen przede wszystkim w dziedzinie produktów rolnych, przeprowadzając w stosunku do nich sekwestr.¹⁾ Drugi — od połowy 1921 r. — to okres wolnego handlu.

W pierwszym okresie, rok 1919 wykazuje zwyżkę siły kupna płacy ręczniaka w stosunku do stanu przedwojennego, lecz nie odpowiadającą uskutecznionej wówczas podwyżce jej części w naturaljach; część tej podwyżki robotnik traci wskutek inflacji i reglamentacji cen, szczególnie pod koniec roku. Siła kupna jego płacy wynosi mimo owej podwyżki tylko około 108⁰/o przedwojennej, a 89⁰/o swej „teoretycznej“, jak ją nazwaliśmy, wysokości, tj. swego stanu z podwyżką z 1919 r., przeliczoną na ceny przedwojenne.

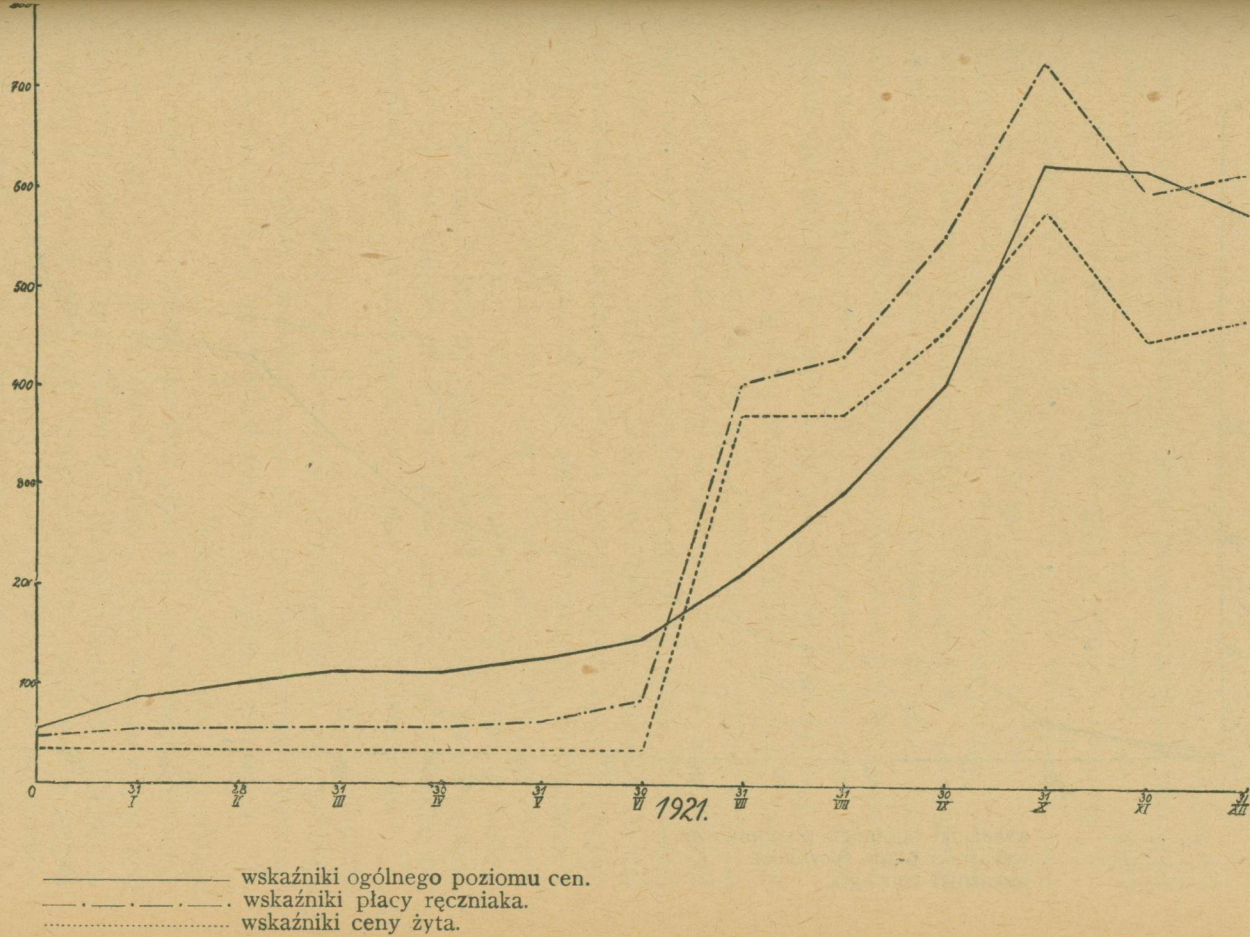
Pierwsze półrocze r. 1920 wykazuje drobne pogorszenie. Ręczniak traci zupełnie swą podwyżkę z r. 1919 i siła kupna jego płacy jest mniejsza nawet od przedwojennej, nieraz bardzo znacznie.

¹⁾ Cf. Dalski, op. c. str. 40.

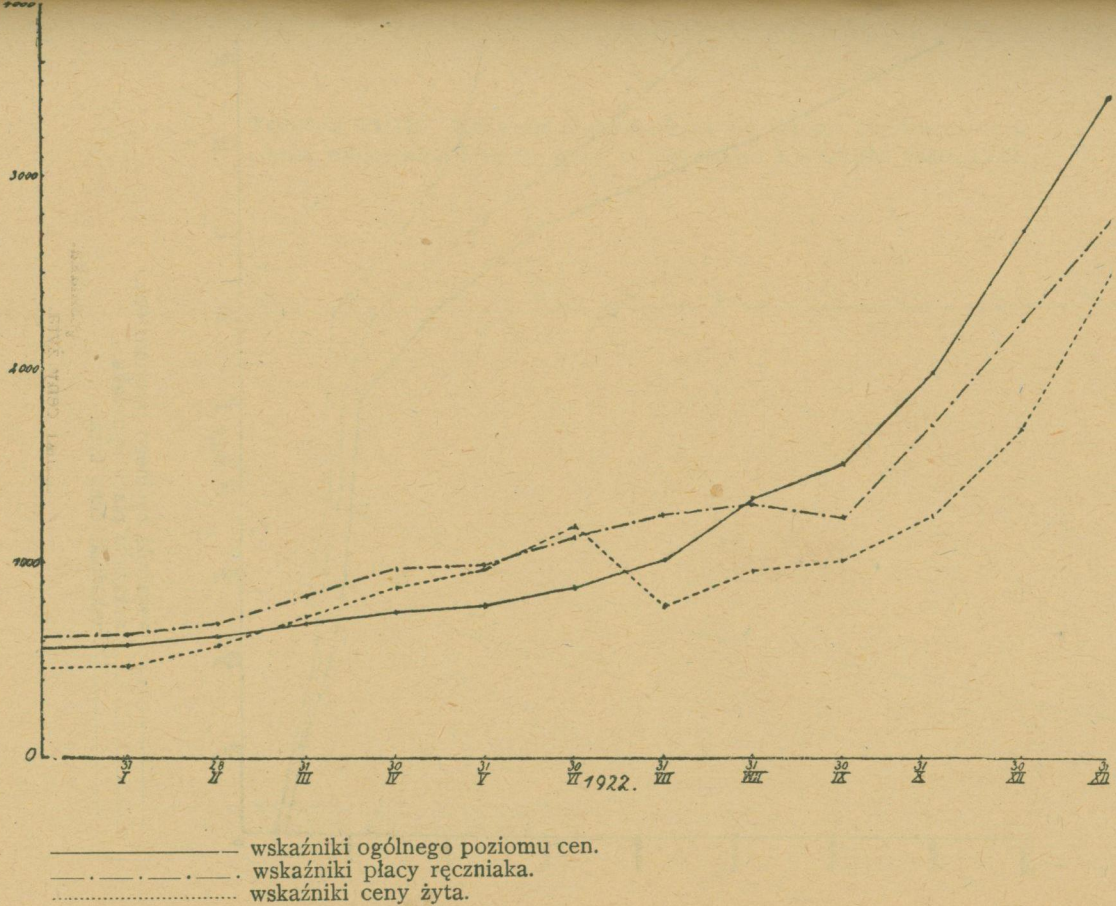
Tablica V. Krzywe wskaźników ogólnego poziomu cen,
płacy ręczniaka i ceny żyta w latach 1919 i 1920.

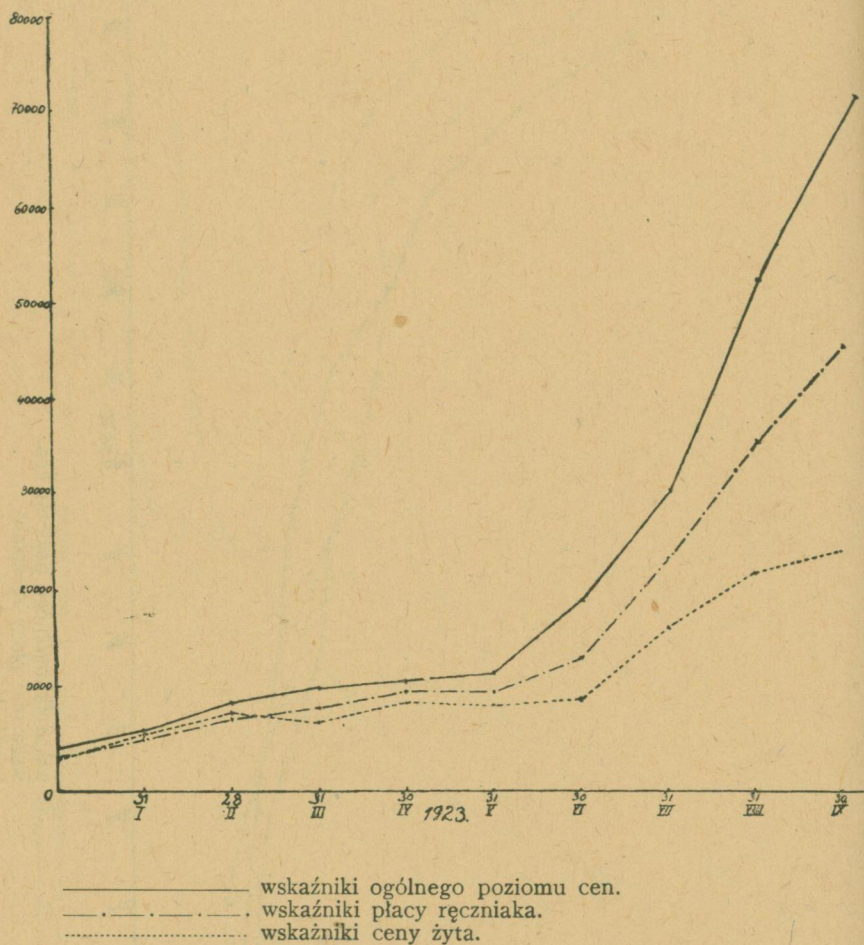
Tablica VI. Krzywa wskaźników ogólnego poziomu cen, płacy ręczniaka i cen żyta w roku 1921.

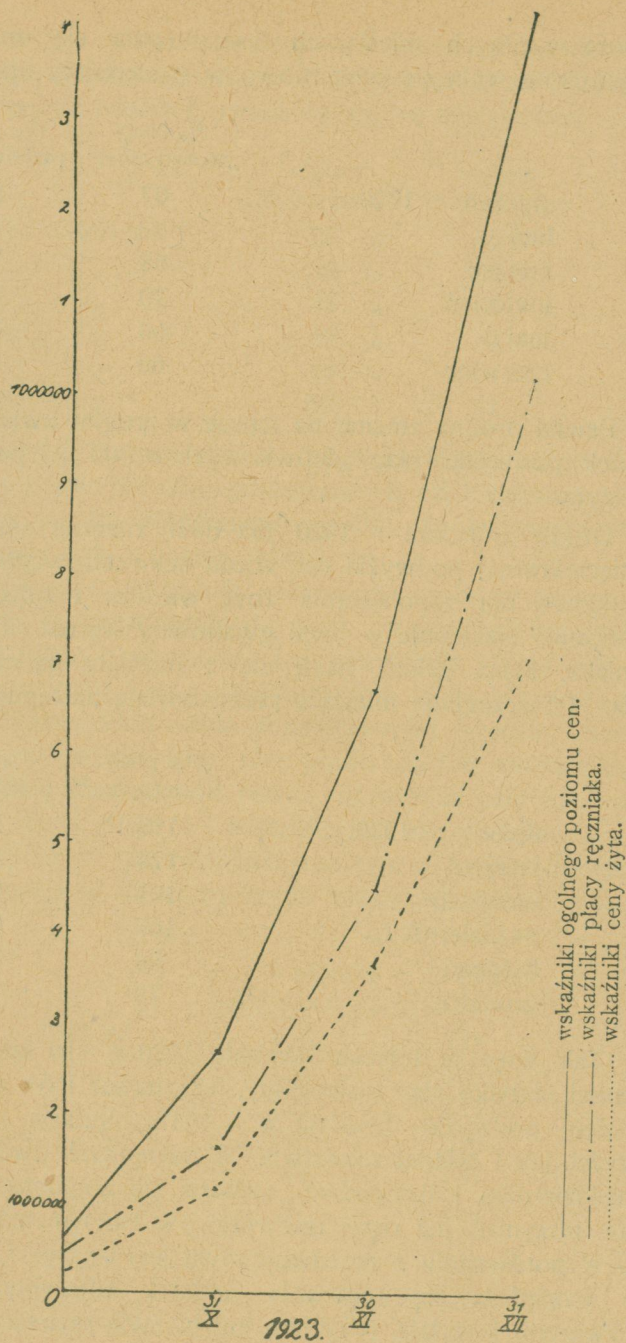
Tablica VII. Krzywa wskaźników ogólnego poziomu cen,
płacy ręczniaka i ceny żyta w roku 1922.

**Tablica VIIIa. Krzywa wskaźników ogólnego poziomu cen,
płacy ręczniaka i ceny żyta w pierwszych trzech kwartałach
1923 roku.**

Tablica VIIIb. Krzywe wskaźników ogólnego poziomu cen,
płacy ręczniaka i ceny żyta w ostatnim kwartale roku 1923.

W poszczególnych miesiącach kształtowała się ona rozmaicie i ustosunkowywała się procentowo w następujący sposób:

		% płacy „teoretycznej“	% płacy przedwojennej
styczeń	1920 r.	67	81
luty	„	62	76
marzec	„	58	76
kwiecień	„	70	86
maj	„	60	73
czerwiec	„	66	81

Pewna drobna zmiana na lepsze w drugim kwartale nastąpiła wskutek podwyżki płac gotówkowych o 300⁰/₀ i pewnej wyżki ceny żyta.

Drugie półrocze r. 1920 przynosi znaczną zmianę wskutek dziesięciokrotnej podwyżki cen zboża sekwestrowego przez władze dzielnicowe dla zapobieżenia zbyt wielkim różnicom z innemi dzielnicami. Następuje w lipcu gwałtowny wzrost siły kupna płacy rączniaka, która jednak następnie z miesiąca na miesiąc szybko spada. Poszczególne miesiące przedstawiają następujący obraz:

		% płacy „teoretycznej“	% płacy przedwojennej
lipiec	1920 r.	158	193
sierpień	„	124	152
wrzesień	„	101	123
październik	„	100	122
listopad	„	98	119
grudzień	„	78	95

Tak więc w trzecim kwartale 1920 r. siła kupna robotnika przenosi nietylko stan powojenny, lecz nawet i ów stan z uwzględnieniem podwyżki deputatu w r. 1919. Inflacja więc daje mu korzyści, jak i całemu rolnictwu. W następnych dwóch miesiącach, w październiku i listopadzie, sytuacja się pogarsza: robotnik nie może utrzymać już owej podwyżki, w każdym jednak razie stan jego w porównaniu z przedwojennym jest lepszy. Grudzień i pod tym względem się pogarsza: podatek inflacyjny, występujący w czwartym kwartale, przybiera już tu takie rozmiary, że zmniejsza siłę kupna robotnika nawet w stosunku do stanu przedwojennego.

Pierwsze półrocze 1921 r. przedstawia dalsze pogorszenie się stanu grudniowego, stanowi pewną analogję do pierwszej połowy r. 1920. Poszczególne miesiące przedstawiają się następująco:

		% płacy „teoretycznej“	% płacy przedwojennej
styczeń	1921 r.	55	67
luty	„	48	59
marzec	„	45	55
kwiecień	„	49	59
maj	„	44	54
czerwiec	„	52	64

I tu znowu drugi kwartał 1921 r. jest nieco lepszy od pierwszego z powodu podwyżki płac gotówkowych od kwietnia. Jednakże podwyżka ta nie kompensuje spadku, spowodowanego przez niski stan ceny żyta i postęp inflacji.

Przewrót wywołuje zniesienie sekwestru zboża w połowie 1921 r. Ceny żyta idą gwałtownie do góry, co podnosi znacznie wskaźnik wzrostu płacy, a w mniejszej mierze odbija się na wskaźniku ogólnego poziomu cen. Równocześnie inflacja zwalnia tempa — jest to okres kierowania ministerstwem skarbu przez J. Michalskiego — podwyżki więc płac gotówkowych zatrzymują dłużej swą wartość. Wszystko to razem sprawia, że cały rok od lipca 1921 r. do lipca 1922 r. włącznie jest okresem stosunkowo bardzo pomyślnym dla robotnika rolnego w województwie poznańskim. Sytuacja w poszczególnych miesiącach kształtowała się następująco:

		% płacy „teoretycznej“	% płacy przedwojennej
lipiec	1921 r.	173	211
sierpień	„	133	163
wrzesień	„	125	153
październik	„	106	130
listopad	„	87	107
grudzień	„	97	119
styczeń	1922 r.	98	120
luty	„	101	123
marzec	„	110	134
kwiecień	„	119	146

		% płacy „teoretycznej“	% płacy przedwojennej
maj	1922 r.	116	142
czerwiec	„	119	145
lipiec	„	113	139

Jak widzimy, przez cały ten okres robotnik posiada znacznie wyższą siłę kupna w porównaniu ze stanem przedwojennym. Również prawie przez cały czas utrzymuje swą podwyżkę zasadniczą płacy z r. 1919: poważniejszy wyjątek stanowi tu tylko listopad 1921 r., w miesiącach bowiem od grudnia 1921 r. do lutego 1922 r. różnice są nic nie znaczące wobec przybliżonego tylko charakteru naszych obliczeń. W trzecim kwartale 1921 r. i w drugim kwartale 1922 r. robotnik rolny, zapewne z całym rolnictwem, realizuje nawet pewne zyski z inflacji, czasem wcale poważne (lipiec 1921 r.).

Sytuacja się zmienia zasadniczo z chwilą wzrostu tempa inflacji w drugiej połowie 1922 roku. Już sierpień 1922 r. wykazuje w sile kupna ręczniaka utratę efektywnej podwyżki płacy z r. 1919, lecz stan w każdym razie lepszy od przedwojennego. Dalsze jednak miesiące stan ten pogarszają. Pewną poprawę daje wprowadzenie od I. IV. 1923 r. miesięcznych obliczeń płacy gotówkowej według cen żyta, lecz nie na długo. Oto szczegółowe cyfry poszczególnych miesięcy:

		% płacy „teoretycznej“	% płacy przedwojennej
sierpień	1922 r.	88	108
wrzesień	„	75	92
październik	„	78	95
listopad	„	75	92
grudzień	„	74	90
styczeń	1923 r.	77	94
luty	„	74	90
marzec	„	72	88
kwiecień	„	85	104
maj	„	78	96
czerwiec	„	61	75
lipiec	„	70	86
sierpień	„	62	75
wrzesień	„	58	70

	% płacy „teoretycznej“	% płacy przedwojennej
październik 1923 r.	57	69
listopad „	60	73
grudzień „	65	79

Z powyższych cyfr procentowych widać, że sytuacja w tym okresie mimo wszystko jest lepsza, niż w pierwszej połowie 1921 r., a nawet w pierwszej połowie 1920 r., w których prócz inflacji działała także sztucznie niska regulacja cen zboża przez władze. W każdym jednak razie wpływ inflacji jest tak silny, że mimo ciągłej regulacji płac gotówkowych według cen żyta płaca ogólna ręczniaka utrzymuje się stale poniżej stanu przedwojennego, a o utrzymaniu podwyżki z 1919 r. nawet marzyć nie można.

Mimo wszystko jednak położenie robotnika rolnego jest w okresie inflacyjnym, dzięki pobieraniu większej części płacy w naturaljach, lepsze od położenia robotnika miejskiego, przemysłowego. Jest może lepsze nawet, niż wykazują to wyżej obliczone cyfry, gdyż zbędną część swego deputatu i wytwory swego gospodarstwa (nabiał etc.) sprzedawał robotnik ten po cenach niejednokrotnie znacznie wyższych, niż przyjęte przez nas w obliczeniach hurtowe ceny.

Wskutek tego siła kupna robotnika była wyższą faktycznie, niżby to wynikało z powyższych obliczeń. Z drugiej strony miał on zapewnione przez deputat' całe wyżywienie. Dlatego niedobór lub nadwyżka ogólnej płacy w stosunku do „teoretycznego“ wskaźnika i do stanu przedwojennego odbijały się na jego poziomie życia tylko w tem, że mógł mniej albo więcej dokupywać kawy, herbaty, cukru etc., że nie mógł się dostatecznie ubrać, lub też miał na to więcej środków. Nadewszystko jednak nie mógł on oszczędzać, lecz to nie tyle z powodu niedostateczności płacy, ile ciągłego spadku środka tezauryzacji i miernika wartości kapitałów, t. j. pieniądza.

Poczyniwszy powyższe zastrzeżenia, osłabiające ścisłość szczegółowych wyników naszych badań, uważamy jednakże za wskazane zaznaczyć, że oddają one zdaniem naszym wcale dokładnie i trafnie ruch ogólnego poziomu tego wzburzonego morza, jakie w okresie inflacyjnym przedstawiają płace robotników rolnych na badaniem przez nas terytorjum.

§ 3.

Płaca ręczniaka a cena żyta.

Tablice nasze IV—VIII na str. 57—59 i 61—65 pozwalają nam stwierdzić prócz rozpatrzonych w § 2 jeszcze jedno charakterystyczne zjawisko, jeśli z kolei rzeczy zwrócimy uwagę na związek między wzrostem płacy ręczniaka a ceną żyta. Między temi dwoma wskaźnikami istnieje, jakżeśmy to już zaznaczali, duża współzależność. Lecz przy tem podziwienią godną rzeczą jest fakt, że krzywa żyta, idąc wciąż prawie równolegle z krzywą płac, jest niemal stale niższą od niej. Wyjątek stanowią tu tylko czerwiec 1922 r. oraz styczeń, luty i listopad 1923 r., przyczem nadwyżka wskaźnika żyta ponad wskaźnik płac wynosi zaledwie kilka procent. W większości miesięcy owa różnica wynosi więcej, niż 24⁰/₁₀₀, jakby wypadło z efektywnej podwyżki płac z 1919 r., a to poczęści wskutek wyższego kształtowania się cen innych ziemiopłodów od cen żyta, poczęści wskutek większego wzrostu cen węgla, dostarczanego w deputacie, a wreszcie z powodu szybszej podwyżki płac gotówkowych od wzrostu cen żyta, bo przeprowadzanej w pewnym stosunku do wzrostu ogólnego poziomu cen. Wskazywałoby to na wzrost stosunkowych kosztów produkcji rolnej nie tylko z powodu przeprowadzonej w r. 1919 podwyżki płac, lecz i z powodu tak reglamentacji cen ziemiopłodów, jak następnie samej inflacji, kształtującej szczególnie stosunkowo niekorzystnie ceny ziemiopłodów, przede wszystkim żyta, co czyniło podatek inflacyjny większym w rolnictwie, niż w innych działach życia gospodarczego. Na okoliczność tę wskazuje także fakt, że krzywa cen żyta w naszych wykresach stale trzyma się niżej, i to nieraz znacznie niżej, od krzywej ogólnego poziomu cen hurtowych. Wyjątek stanowią tylko lipiec i sierpień 1920 r., lipiec, sierpień i wrzesień 1921 r. oraz kwiecień, maj i czerwiec 1922 r.

Dla zbadania powyższych okoliczności użyjemy drugiego sposobu porównywania wzrostu płac, mianowicie mając w tablicy III na str. 43—55 przeliczoną każdorazową wysokość ogólnej płacy ręczniaka na odpowiednią ilość żyta, ustalimy wskaźnik ruchu tej płacy, wyrażonej w życie. Czynimy to w tablicy IX na str. 71. Ustalamy tam powyższy wskaźnik w stosunku najpierw do płacy dziennej z 1914 r., t. j. 23,8 funt. żyta, a następnie do płacy tej wraz z podwyżką deputatu i płacy gotówkowej w r. 1919 o około

Tablica IX.

Płaca dzienna rączniaka w funtach żyta i wskaźnik jej ruchu.

Miesiące	płaca w funtach żyta	płaca w funtach żyta obliczona w procentach w stosunku do r. 1914 do r. 1919 (z podwyżką)	
1914 r.			
I—XII.	23,8	100	—
1919 r.			
I—XII.	40,4	170	138
1920 r.			
I.	45,2	190	154
II.	45,0	189	153
III.	48,0	202	164
IV.	58,0	244	198
V.	61,3	258	209
VI.	77,2	324	264
VII.	26,3	111	90
VIII.	26,5	112	91
IX.	27,4	115	97
X.	28,8	121	98
XI.	28,8	121	98
XII.	33,2	140	113
1921 r.			
I.	35,6	150	122
II.	36,3	153	124
III.	37,8	159	129
IV.	40,7	171	139
V.	42,4	178	144
VI.	57,4	241	196
VII.	25,8	108	88
VIII.	27,5	116	94
IX.	28,8	121	98
X.	29,9	126	102
XI.	31,8	134	109
XII.	31,2	131	107

Miesiące	płaca w funtach żyta	płaca w funtach żyta	
		obliczona w do r. 1914	procentach w stosunku do r. 1919 (z podwyżką)

1922 r.

I.	31,9	134	109
II.	28,7	121	98
III.	27,5	116	94
IV.	26,7	113	91
V.	24,4	103	83
VI.	22,6	95	77
VII.	27,4	115	94
VIII.	27,6	116	94
IX.	27,0	114	92
X.	24,9	105	85
XI.	24,3	102	83
XII.	22,4	94	77

1923 r.

I.	21,8	92	75
II.	22,5	95	77
III.	29,8	125	102
IV.	28,6	120	98
V.	28,6	120	98
VI.	35,2	148	120
VII.	34,5	145	118
VIII.	37,5	156	126
IX.	44,5	187	152
X.	34,5	145	118
XI.	29,4	124	100
XII.	34,4	145	117

24⁰/₁₀₀,¹⁾ a więc 29,5 funtów. W ten sposób oba te wskaźniki stwierdzają, o ile wyższą jest płaca robotnika, wyrażoną w życie, w stosunku do swego stanu przedwojennego i do stanu z uwzględnieniem efektywnej podwyżki z 1919 r. Jeszcze wyraźniej to występuje na wykresie, który jest umieszczony w tablicy na końcu niniejszej pracy. Jako linię prostą na poziomie 100 wykreślamy tam wskaźnik płacy

¹⁾ Podwyżka faktyczna płacy gotówkowej była wówczas większą, lecz przypuszczamy, że stało się to dla zapobieżenia skutkom spadku wartości pieniądza, a zamierzoną tu była i wskazana tylko podwyżka w takim samym stosunku, jak deputatu.

przedwojennej w życie (23,8 funt.), a jako linię prostą na poziomie 124 wskaźnik płacy przedwojennej z podwyżką z r. 1919, obliczoną według cen przedwojennych. Jako linię łamaną wykreślamy wskaźnik płacy, wyrażonej w życie, w stosunku do jej stanu przedwojennego (kolumna 2 tablicy IX). Krzywa ta powyżej lub poniżej prostej 100 wykazuje rozmiar wzrostu i spadku płacy, wyrażonej w życie, w stosunku do stanu przedwojennego, a więc wskutek tak podwyżki z 1919 r., jak i inflacji. Część jej ponad lub poniżej prostej 124 wyraża tylko wpływ inflacji na płacę.

I otóż okazuje się, że krzywa płac, wyrażonych w życie, pozostaje stale ponad prostą 100. Było to do przewidzenia wobec podwyżki płac w r. 1919. Wyjątek, i to nie wielki, stanowią tylko czerwiec 1922 r. oraz grudzień 1922 r., styczeń i luty 1923 r. Są to miesiące ostatnie przed nowem regulowaniem płac, w których płace gotówkowe nie dość szybko podążyły za wzrostem inflacji i wywołały spadek płac poniżej stanu przedwojennego, zmniejszenie kosztów produkcji dla właściciela ziemskiego, przerwienie przezeń podatku inflacyjnego na robotnika. Pierwszy z tych momentów wywołał wspomniany już przez nas strajk z lipca 1922 r., drugi umowę o regulowaniu płac gotówkowych według cen żyta. Oba te momenty występują znacznie jaśniej przy wyrażeniu płac w życie, niż w abstrakcyjnej sile kupna, jak to czyniliśmy wyżej w § 2.

Powyższe zjawiska wyraźniej jeszcze wystąpią, gdy porównywać będziemy wskaźniki żytnie płacy z jej stanem z 1914 r., powiększonym o podwyżkę z 1919 r. Okazuje się, że wskaźniki żytnie obejmują w okresie sekwestru dwie wielkie płaszczyzny (patrz tablica na końcu tekstu) ponad poziomem płac z podwyżką, mianowicie od początku r. 1919 do czerwca 1920 r. włącznie i od stycznia 1921 r. do czerwca 1921 r. włącznie. W obu okresach koszt robotnika, wyrażony w ilości produktu, wzrósł dla właściciela niesłychanie ponad podwyżkę udzieloną robotnikowi. Okresy te przedzieli półroczny okres, lipiec-grudzień 1920 r., w którym koszt robotnika wynosił mniej, niż przyznana mu podwyższona płaca, a to pod wpływem nagłej zwyczajki cen żyta. W okresie wolnego handlu tej samej przyczynie przypisać można początkowy stan wskaźnika kosztów robotnika poniżej linii podwyżki przez lipiec-wrzesień 1921 r., analogicznie do sytuacji w r. 1920. Najniższe punkty reprezentują tu wspomniane już wyżej miesiące: czerwiec 1922 r. oraz grudzień 1922 r. — luty 1923 r. Następuje potem jednak już tylko krótki,

bo przez październik 1921 r. — styczeń 1922 r., i to niewielki, wzrost tych kosztów ponad linię podwyżki, poczem cały długi okres od lutego 1922 r. do maja 1923 r., wykazuje stan kosztów robotnika poniżej linii podwyżki.

Porównajmy otrzymane teraz wyniki z osiągniętymi poprzednio przez analizę wskaźników siły kupna płacy robotnika. W tym celu wykreślimy na omawianej tablicy na końcu niniejszej pracy dodatkowo jeszcze krzywą wskaźników płacy robotnika rolnego, wyrażonej w pieniądzech, w stosunku do wskaźnika ogólnego poziomu cen. Odnosne wskaźniki wyliczyliśmy powyżej w § 2 w $\%$ płacy przedwojennej i „teoretycznej“. Na tablicy naszej poziom przedwojenny płac reprezentuje linia 100. Jeśli tedy w tej samej skali wykreślimy na niej wskaźniki siły kupna płacy w $\%$ płacy przedwojennej, to krzywa nasza ponad i poniżej linii 100 będzie reprezentować siłę kupna płacy w stosunku do jej stanu przedwojennego, a powyżej i poniżej linii 124 — siłę jej kupna w stosunku do płacy z podwyżką z 1919 r.

Gdy teraz porównamy nasze dwie krzywe, wskaźnik żytni i wskaźnik siły kupna, to odrazu rzuci się nam w oczy ciekawe zjawisko. Ruch obu krzywych jest stale wręcz sobie przeciwny. W r. 1919 i w pierwszej połowie 1920 r. wskaźnik żytni idzie do góry, podczas gdy siła kupna opada. W lipcu 1920 r. linie te się krzyżują; przez drugą połowę 1920 r. wskaźnik żytni z początku znacznie się pogarsza, by potem się stopniowo polepszać, podczas gdy wskaźnik siły kupna wręcz odwrotnie najprzód się znacznie polepsza, by potem się stopniowo pogarszać. Ten sam odwrotny stosunek widzimy w pierwszej połowie 1921 r., gdy wskaźnik żytni idzie coraz bardziej w górę, a siła kupna niesłychanie się obniża. Tak więc przez cały okres reglamentacji cen spadek siły kupna płacy robotnika rolnego jest połączony stale ze wzrostem części produktu, jaką właściciel ziemski oddać musi swemu robotnikowi, a więc ze wzrostem kosztów produkcji właściciela, z jego stratą. Wskutek reglamentacji tracą równocześnie tak robotnik rolny, jak i właściciel ziemski.

Co ciekawsze jednak, że i w okresie wolnego handlu widzimy dalej tę odwrotność ruchu obu rozpatrywanych wskaźników. Wnioskować z tego należy, że podwyżki płac gotówkowych szły dość równoległe ze wzrostem cen tak, że nad sytuacją panowała tylko niska cena żyta, zwiększając stosunkowe koszty produkcji właściciela i zmniejszając siłę kupna zarobku robotnika. Wyjątek stanowi

dopiero okres od sierpnia 1922 r. do grudnia 1922 r. Mimo, że jest to okres po znanym nam już wielkim strajku podczas żniw, a może właśnie wskutek tego strajku, który się nie powiódł, a wyczerpał robotników i zniechęcił pracodawców, w ciągu powyższych kilku miesięcy ruch obu wskaźników staje się równoległy, obydwie zmniejszają się, przyczem oba stoją bardzo nisko, około równi przedwojennej i niżej. Nie możemy z faktu tego wyciągnąć innego wniosku, jak ten, że pracodawcy widocznie za pomocą podwyżek płac gotówkowych, niedostatecznych w stosunku do szybkiego wzrostu inflacji, mogli w tym okresie obniżyć swe koszty produkcji, zmniejszając równocześnie siłę kupna robotnika. Okres ten jest więc okresem przrzucenia części podatku inflacyjnego przez właściciela ziemskiego na robotnika. Podobnego stanu rzeczy w innych okresach nie spotykamy; podwyżki płac gotówkowych idą naogół równo z postępem inflacji: jeśli robotnik rolny cierpi, to na równi z właścicielem ziemskim, któremu inflacja obniża cenę produktów i podwyższa koszt utrzymania robotnika.

Zmiana systemu obliczania płac gotówkowych od I. IV. 1923 r. spowodowała sytuację z powrotem do dawnego stanu rzeczy. Chwilę tę jednak poprzedziły jeszcze dwa miesiące, równie ciężkie dla robotnika rolnego, jak wyżej omówione, aczkolwiek nie ponosi już w nich podatku inflacyjnego swego pracodawcy. Są to miesiące styczeń i luty 1923 r., będące przedłużeniem stanu rzeczy z grudnia 1922 r. Płaca robotnika, tak wyrażona w życie, jak w sile kupna przedwojennej, znajduje się równocześnie poniżej swego poziomu przedwojennego, nie marząc wcale już o podwyżce z 1919 r.

Po przyjrzeniu się obu sposobom porównywania ruchu płac ręczniaka, tak wyrażonych w pieniądzu w stosunku do ogólnego poziomu cen hurtowych, jak wyrażonych w życie, nasunąć nam się musi teraz uwaga, iż ani jeden ani drugi sposób nie jest dość ścisłym i że oba w pewnej mierze bronią punktu widzenia tylko jednej strony. Uwaga ta, zdaje się, będzie słuszną, choć tylko do pewnego stopnia.

Wskaźniki cen hurtowych uwzględniają w pierwszym rzędzie interes robotnika, ponieważ obejmują one w dużej mierze towary, których robotnik potrzebuje dla swego utrzymania. Porównanie jednak płacy z cenami hurtowymi nie jest dla robotnika rolnego dość ścisłym, bo pobiera on główną część wynagrodzenia w naturaljach, przez co konieczność kupowania różnych towarów, objętych wskaźnikiem cen hurtowych, zmniejsza się; zatrzymują zna-

czenie jedynie te towary, których nie obejmuje deputat, jak np. towary włókiennicze, kolonjalne i t. p. Można zatem powiedzieć, że wskaźnik cen hurtowych przewyższa właściwie miernik, któryby mógł odpowiadać ściśle ruchowi płacy robotniczej, ponieważ wprowadza cały szereg artykułów, z których robotnik rolny faktycznie albo korzystać nie potrzebuje, gdyż są objęte deputatem, albo też ich wcale nie używa. Z drugiej strony wskaźnik ten posiada poważne znaczenie również i dla właściciela ziemskiego, gdyż jest wyrazem i ujęciem jego stosunków do całego gospodarstwa społecznego (dochody, nabycie wyrobów przemysłowych, zadłużenie i t. d.).

Sposób wyrażenia płacy roboczej w życie zdaje się znowuż być więcej zbliżony do stanowiska, uwzględniającego interes przedsiębiorcy rolnego, jeżeli, opierając się na założeniach wyżej poruszonych, patrzeć będziemy na żyto jako na główny produkt gospodarstw wiejskich o cenie przeciętnej w stosunku do innych ziemiopłodów i najbardziej ustalonej w swych wahaniach z roku na rok. Wyrażenie płac roboczych w życie uwzględniać będzie w pierwszym rzędzie możliwość płatniczą przedsiębiorcy rolnego, jakkolwiek należy tu podkreślić i tę okoliczność, że miernik żytni, jako miernik naturalny, powinien określić także najwłaściwiej faktyczną wartość zarobku robotnika, skoro około $\frac{9}{10}$ jego całego zarobku składa się ze świadczeń naturalnych, a nawet i tę $\frac{1}{10}$, wypłacaną w gotówce, obliczano pod koniec również według cen żyta. Jako dowód tego można jeszcze przytoczyć przesunięcie się w okresie deprecjacji marki punktu ciężkości wynagrodzenia robotnika z gotówkowego na korzyść wynagrodzenia naturalnego.

Obydwa zatem sposoby porównawcze posiadają tak swe wady, jak i zalety, podkreślając odrębne momenty. Dlatego przy ocenie ogólnej położenia robotnika rolnego musimy je obydwą z sobą kombinować i uzupełniać. Z punktu widzenia robotnika, wynagrodzenie jego, o ile przyjmujemy, że wydajność jego pracy jest równa przedwojennej, powinno wynosić co najmniej całkowity zarobek przedwojenny, a więc ten sam deputat, co przed wojną, oraz równowartość zarobku gotówkowego w stosunku do ogólnego poziomu cen. Jednakże z drugiej strony, zastosowując punkt widzenia przedsiębiorstwa rolnego, zarobek robotnika opierać się musi na zasadzie, że przedsiębiorstwo rolne winno oddawać rok rocznie tę samą, ściśle określoną w każdym wypadku część produkcji, zebranej z pewnego obszaru ziemi. W ten sposób uwzględnionaby była możliwość płatnicza przedsiębiorstwa rolnego.

Nie można się też dziwić, że powyższe sposoby porównania dają na pozór sprzeczne z sobą wyniki. Sprzeczności te staraliśmy się wyżej wyjaśnić charakterem wynagrodzenia robotnika rolnego, wskutek którego partycypuje on tak w zyskach, jak w stratach gospodarstwa rolnego. Niskie ceny ziemiopłodów wskutek inflacji oraz wspomnianej już państwowej polityki cen dotyczą tak samo jego siły kupna, jak dochodów właściciela ziemskiego.

Jeżeliby chodziło o ogólny obraz ruchu płac robotnika rolnego w województwie poznańskim w okresie inflacji, to mogliśmy na podstawie przeprowadzonych wyżej rozważań ogólnie powiedzieć, że, uzyskawszy w r. 1919 znaczną podwyżkę płacy, robotnik ten do połowy r. 1921 był silnie skrępowany w możliwości korzystania z niej wskutek niskiej reglamentacji cen ziemiopłodów. Od połowy r. 1921 do połowy 1922 r. podwyżkę tę przeciętnie utrzymał i raczej może naogół zrealizował pewne zyski inflacyjne, przewyższające tę podwyżkę, niż poniósł straty. Natomiast od połowy 1922 r. robotnik rolny traci swą podwyżkę z r. 1919, czasem nawet schodzi poniżej stanu przedwojennego. Szczególnie ciężkim jest dlań okres od połowy 1922 r. do wiosny 1923 r., przez część którego ponosi on nawet część podatku inflacyjnego pracodawcy. Sytuacja z wiosną r. 1923 nie polepsza się dlań znacznie, aczkolwiek pracodawca nie przerzuca już nań części swego podatku inflacyjnego. Obaj solidarnie i równolegle uginają się w tym okresie pod jarzmem inflacji. Poprawę sprowadziła dla robotnika rolnego, ale nie dla właściciela ziemskiego, dopiero stabilizacja waluty w początkach 1924 r. Ten jednak okres nie wchodzi już w zakres naszych badań.

§ 4.

Płace zaciągu, chałupników i robotników sezonowych.

Omawiając wpływ inflacji na płace, uwzględniliśmy dotychczas jedynie zarobek ręczniaka, jako najczęstszego i zasadniczego typu w gospodarstwach woj. poznańskiego, przedstawiającego zresztą jeszcze tę dogodność, że płaca jego daje się obliczyć możliwie ściśle. Warto by jednak wykazać, jak pod wpływem spadku marki polskiej kształtowały się płace także i innych typów robotników rolnych, zaciągu, chałupników i sezonowych. Wprawdzie zarobku tych robotników nie dało się nam zupełnie dokładnie obliczyć z powodu braku danych o akordzie, jednakże posiadamy dane co do ich zarobków przedwojennych także bez akordu, możemy więc i bez niego choć w przybliżeniu porównać płace tych

trzech typów z płacą rękzniaka. Odnosne obliczenia zawierają tablice XI, XII, XIII i XIV, zestawione jak tablica III.

Na podstawie tych tablic możemy zestawić wskaźniki płac zaciągu, chałupników i robotników sezonowych i, omijając zawiłe porównania każdego z nich z osobna z wskaźnikami cen hurtowych, porównać je z wskaźnikami płacy rękzniaka. W ten sposób można będzie stwierdzić, czy płace zaciągu, chałupników i robotników sezonowych uległy podczas inflacji równym zmianom, jak płace rękzniaka, czy też innym, mniejszym lub większym, oraz przekonać się, które z tych płac najbardziej ucierpiały z powodu nieustannej zmiany wartości pieniądza. Dane te obejmuje tablica X na str. 79 i 80.

Przystępując do tego zagadnienia, nie będziemy opisywali rok po roku stosunku wskaźnika płacy rękzniaka do wskaźników płacy innych typów robotników rolnych, odsyłając co do szczegółów do tablicy X; podamy jedynie ogólne wyniki oraz te momenty, które są najcharakterystyczniejsze.

Przy rozpatrywaniu płacy zaciągu uderzają przede wszystkim znacznie niższe wskaźniki tej płacy w porównaniu z wskaźnikami płacy rękzniaka. Odpowiedź na to jest łatwa. Płaca zaciągu składa się w znacznie większej części z gotówki, niż płaca rękzniaka, musiała więc podlegać znacznie większym wpływom inflacji, gdyż gotówka traciła znacznie więcej na wartości podczas inflacji, jak ceny ziemiopłodów. Jest to zupełnie jasne, gdy się uprzytomni, że płace gotówkowe podwyższano podczas inflacji naogół kwartalnie tak, że z chwilą spadku marki podczas kwartału część gotówkowa płacy, która zostawała ta sama, znacznie więcej traciła na wartości od części naturalnej płac, ponieważ cena ziemiopłodów szła, wprawdzie nierównomiernie z inflacją, ale jednak do pewnego stopnia razem z nią w górę. Dlatego też na końcu każdego kwartału i na końcu tych okresów, w których płacy gotówkowej nie podwyższano, jak np. od 1 lipca do grudnia r. 1920, zaznaczają się największe różnice pomiędzy wskaźnikami płacy rękzniaka a wskaźnikami płac zaciągu.

Druga uwaga, która się nasuwa przy rozpatrywaniu płac zaciągu podczas inflacji, to przesunięcie się punktu ciężkości płacy z części gotówkowej na część w naturaljach. Powodem tego jest do pewnego stopnia podwyższenie deputatu po wojnie. Ale może jeszcze większy wpływ wywarła inflacja przez już wyżej wymienione nierównomierne podążanie płacy gotówkowej i wartości

Tablica X. Wskaźniki płacy ręczniaka, zaciągu, chałupnika i sezonowych. (1914 = 1)

Mie- siące	ręcz- niak	z a c i ą g				cha- łupnik	sezonowi obcy		sezonowi miejscowi	
		I.	II.	III.	IV.		a)	b)	a)	b)
I-XII.	3,5	3,9	3,8	3,8	4,0	3,8	4,0	3,1	—	—
					1919 r.					
					1920 r.					
I.	6,5	5,6	4,6	4,3	4,2	4,4	4,6	3,9	—	—
II.	6,5	5,6	4,6	4,3	4,2	4,4	4,7	4,0	—	—
III.	6,9	5,7	4,6	4,3	4,3	4,4	4,7	4,0	—	—
IV.	10,7	7,4	5,8	5,3	4,9	9,3	9,6	10,4	—	—
V.	11,3	10,8	10,2	9,6	10,4	9,3	11,4	13,0	—	—
VI.	14,2	11,7	10,8	10,1	11,0	9,3	11,5	13,5	—	—
VII.	38,1	26,3	23,0	20,8	21,8	33,5	26,4	30,0	—	—
VIII.	38,4	26,4	23,1	21,0	22,0	33,5	27,7	31,2	—	—
IX.	40,0	26,8	23,4	21,1	23,4	33,5	22,9	25,9	—	—
X.	41,7	30,0	25,6	22,8	23,4	33,5	24,3	27,2	—	—
XI.	41,7	30,0	25,6	22,8	23,8	33,5	21,3	24,0	—	—
XII.	48,1	31,8	27,9	23,8	24,2	46,3	21,9	24,7	—	—
					1921 r.					
I.	52	41	37	34	37	46	31	35	—	—
II.	53	42	38	35	38	46	32	36	—	—
III.	55	46	40	37	39	53	40	45	—	—
IV.	59	61	55	50	52	65	68	47	71	50
V.	61	64	57	52	54	65	70	50	72	54
VI.	83	95	79	69	67	65	80	60	83	64
VII.	402	346	286	247	242	317	280	196	321	242
VIII.	429	372	305	260	258	317	309	228	329	249
IX.	548	432	347	293	279	344	382	254	364	290
X.	725	614	497	421	404	526	542	379	573	410
XI.	591	549	452	387	376	483	502	333	539	372
XII.	611	559	458	391	380	490	501	332	540	374

Mie- siące	ręcz- niak	z a c i ą g				cha- łupnik	sezonowi obcy		sezonowi miejscowi		
		I.	II.	III.	IV.		a)	b)	a)	b)	
1922 r.											
I.	630	566	457	387	369	456	495	349	517	364	
II.	695	595	477	391	375	490	501	356	532	388	
III.	841	689	543	453	423	542	546	406	583	445	
IV.	971	837	662	556	536	754	743	513	769	542	
V.	889	790	629	530	515	782	748	518	753	525	
VI.	1 133	866	683	572	549	854	783	556	790	566	
VII.	1 253	1 095	880	747	733	1 107	1 102	715	1 119	732	
VIII.	1 306	1 108	889	754	745	1 131	1 132	747	1 138	753	
IX.	1 249	910	796	680	679	1 135	1 141	7 576	1 088	700	
X.	1 703	1 300	1 060	909	907	1 470	1 436	1 024	1 366	946	
XI.	2 268	1 560	1 242	1 049	1 036	1 672	1 643	1 257	1 517	1 116	
XII.	2 771	1 817	1 424	1 189	1 135	1 900	1 842	1 481	1 654	1 270	
1923 r.											
I.	4 647	3 237	2 569	2 163	2 095	3 383	3 296	2 579	2 945	2 185	
II.	6 834	4 766	3 642	3 000	2 771	4 071	4 257	3 652	3 688	3 019	
III.	7 707	4 747	3 629	2 979	2 758	3 854	4 182	3 575	3 814	3 161	
IV.	8 815	8 887	8 185	8 240	9 379	8 519	7 822	6 772	6 966	5 810	
V.	9 570	8 648	7 976	7 968	9 149	8 530	7 571	6 549	7 221	6 154	
VI.	12 565	10 563	9 436	9 219	9 417	9 129	8 533	7 492	8 529	7 416	
VII.	23 398	19 693	17 665	17 288	19 483	17 240	16 941	15 097	16 763	14 869	
VIII.	35 836	27 522	24 537	23 930	26 827	23 473	24 541	22 164	23 287	20 813	
IX.	45 673	34 134	29 773	28 599	31 414	26 070	29 124	26 698	27 219	25 756	
X.	170 796	142 827	128 297	125 866	141 943	127 430	125 168	111 577	123 300	109 480	
XI.	447 156	394 302	362 667	360 999	415 722	383 012	365 005	321 142	350 400	304 732	
XII.	1 017 429	899 566	791 935	771 518	863 875	755 729	777 694	686 502	745 316	664 407	

Tablica XI. Płaca zaciągu w latach 1919—1923.

Świadczenia pobierane przez zaciąg rocznie w	1914 r.			R O K 1 9 1 9											
	1. I.—31. XII.			1. I.—31. XII.											
				Kategoria I.			Kategoria II.			Kategoria III.			Kategoria IV.		
	ctr.	cena mk.	war- tość łączna mk.	ctr.	cena mk.	war- tość łączna mk.	ctr.	cena mk.	war- tość łączna mk.	ctr.	cena mk.	war- tość łączna mk.	ctr.	cena mk.	war- tość łączna mk.
żyta ¹⁾	4	8,—	32,—	5	16,70	83,50	6	16,70	100,20	7	16,70	116,90	7	16,70	116,90
ziemniaków ¹⁾	10	1,20	12,—	10	7,50	75,—	20	7,50	150,—	20	7,50	150,—	30	7,50	225,—
węgla ¹⁾	5	1,20	6,—	5	5,80	29,—	5	6,80	29,—	5	5,80	29,—	5	5,80	29,—
razem rocznie			50,—			187,50			279,20			295,90			370,90
„ dziennie			0,17			0,63			0,93			0,99			1,23
kategoria I.	dzien. dep.														
	„ gotówka														
	razem														
kategoria II.	w funt. żyta														
	dzien. dep.														
	„ gotówka														
kategoria III.	razem														
	w funt. żyta														
	dzien. dep.														
kategoria IV.	„ gotówka														
	razem														
	w funt. żyta														

¹⁾ Sposób zestawienia, jak w tablicy III na str. 43.

R O K 1 9 2 0

ctr.	1.-31. I.		1.-29. II.		1.-31. III.		ctr.	1.-30. IV.		1.-31. V.		1.-30. VI.	
	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.		cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
6	27,50	165,	27,50	165,—	27,50	165,—	6	35,—	210,—	35,—	210,—	35,—	210,—
15	12,50	187,50	12,50	187,50	12,50	187,50	20	16,—	320,—	16,—	320,—	16,—	320,—
5	15,95	79,75	15,50	77,50	18,65	93,25	5	29,50	147,50	34,40	172,—	58,30	291,50
		432,25		430,—		445,75			677,50		702,—		821,50
		1,44		1,43		1,48			2,26		2,34		2,74
		1,44		1,43		1,48			2,26		2,34		2,74
		1,20		1,20		1,20			1,20		2,75		2,75
		2,64		2,63		2,68			3,46		5,09		5,49
		9, 6		9, 6		9, 9			9, 9		14, 5		15, 6
		1,44		1,43		1,48			2,26		2,34		2,74
		1,60		1,60		1,60			1,60		4,50		4,50
		3,04		3,03		3,08			3,86		6,84		7,24
		11, 1		11, 1		11, 2			11,—		19, 5		20, 6
		1,44		1,43		1,48			2,26		2,34		2,74
		2,30		2,30		2,30			2,30		6,—		6,—
		3,74		3,73		3,78			4,56		8,34		8,74
		13, 6		13, 6		13, 8			15,—		23, 8		25,—
		1,44		1,43		1,48			2,26		2,34		2,74
		3,—		3,—		3,—			3,—		9,—		9,—
		4,44		4,43		4,48			5,26		11,34		11,74
		16, 2		16, 2		16, 3			15,—		32, 4		33, 5

ROK 1920

1.—31. VII.		1.—31. VIII.		1.—30. IX.		1.—31. X.		1.—30. XI.		1.—31. XII.	
cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
275,— 16,— 60,—	1 650,— 320,— 300,—	275,— 16,— 62,35	1 650,— 320,— 311,75	275,— 16,— 72,60	1 650,— 320,— 363,—	275,— 40,— 68,55	1 650,— 800,— 342,75	275,— 40,— 68,55	1 650,— 800,— 342,75	275,— 45,— 98,10	1 650,— 900,— 490,50
	2 270, 7,56		2 281,75 7,60		2 333,— 7,77		2 792,75 9,31		2 792,75 9,31		3 040,50 10,14
	7,56 4,80		7,60 4,80		7,77 4,80		9,31 4,80		9,31 4,80		10,14 4,80
	12,36 4, 5		12,40 4, 6		12,57 4, 6		14,11 5, 1		14,11 5, 1		14,94 5, 4
	7,56 7,85		7,60 7,85		7,77 7,85		9,31 7,85		9,31 7,85		10,14 7,85
	15,41 5, 6		15,45 5, 6		15,62 5, 7		17,16 6, 2		17,16 6, 2		17,99 6, 5
	7,56 10,50		7,60 10,50		7,77 10,50		9,31 10,50		9,31 10,50		10,14 10,50
	18,06 6, 6		18,10 6, 6		18,27 6, 7		19,81 7, 2		19,81 7, 2		20,64 7, 5
	7,56 15,75		7,60 15,75		7,77 15,75		9,31 15,75		9,31 15,75		10,14 15,75
	23,31 8, 5		23,35 8, 5		23,52 8, 6		25,06 9, 7		25,16 9, 1		25,89 9, 4

R O K 1 9 2 1

1.—31. I.		1.—28. II.		1.—31. III.		1.—30. IV.		1.—31. V.		1.—30. IV.	
cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
275,—	1 650,—	275,—	1 650,—	275,—	1 650,—	275,—	1 650,—	275,—	1 650,—	275,—	1 650,—
48,—	960,—	56,—	1 120,—	79,—	1 580,—	95,—	1 900,—	118,50	2 370,—	275,—	5 500,—
124,—	620,—	124,—	620,—	124,—	620,—	124,—	620,—	124,—	620,—	167,—	835,—
	3 230,—		3 380,—		3 850,—		4 170,—		4 640,—		7 985,—
	10,80		11,30		12,80		13,90		15,46		29,95
	10,80		11,30		12,80		13,90		15,46		29,95
	8,64		8,64		8,64		14,60		14,60		14,60
	19,44		19,94		21,44		28,50		30,06		44,55
	7, 4		7, 2		7, 8		10, 4		10, 9		16, 2
	10,80		11,30		12,80		13,90		15,46		29,95
	14,14		14,14		14,14		23,—		23,—		23,—
	24,94		25,44		26,94		36,90		38,46		52,95
	9, 1		9, 2		9, 8		13, 4		13, 9		19, 2
	10,80		11,30		12,80		13,90		15,46		29,95
	18,90		18,90		18,90		29,40		29,40		29,40
	29,70		30,20		31,70		43,30		44,86		59,35
	10, 8		11,—		11, 5		15, 7		16, 3		21, 6
	10,80		11,30		12,80		13,90		15,46		29,95
	28,35		28,35		28,35		42,—		42,—		42,—
	29,15		29,65		41,15		55,90		57,46		71,95
	14, 2		14, 4		15, 0		20, 0		20, 9		26, 1

ROK 1921

1.—31. VII.		1.—31. VIII.		1.—30. IX.		1.—31. X.		1.—30. XI.		1.—31. XII.	
cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
2 958,—	17 748,—	2 958,—	17 748,—	3 622,—	21 732,—	4 600,—	27 600,—	3 531,—	21 186,—	3 722,—	22 332,—
725,—	14 500,—	890,—	17 800,—	1 025,—	20 500,—	1 579,—	31 580,—	1 518,—	30 360,—	1 493,—	29 860,—
229,—	1 145,—	305,—	1 525,—	672,—	3 360,—	875,—	4 375,—	600,—	3 000,—	725,—	3 625,—
	33 393,—		37 073,—		45 592,—		63 555,—		54 546,—		55 817,—
	111,31		123,58		151,97		211,85		181,82		186,06
	111,31		123,58		151,97		211,85		181,82		186,06
	51,10		51,10		51,10		76,65		76,65		76,65
	162,41		174,68		203,07		288,50		258,47		262,71
	5, 5		5, 9		5, 6		6, 3		7, 3		7, 0
	111,31		123,58		151,97		211,85		181,82		186,06
	80,50		80,50		80,50		120,75		120,75		120,75
	191,81		204,08		232,47		332,50		302,57		306,81
	6, 5		6, 9		6, 4		7, 2		8, 6		8, 2
	111,31		123,58		151,97		211,85		181,82		186,06
	102,90		102,90		102,90		154,35		154,35		154,35
	214,21		226,48		254,87		366,20		336,17		340,41
	7, 2		7, 6		7, 7		8, 0		9, 5		9, 1
	111,31		123,58		151,97		211,85		181,82		186,06
	147,—		147,—		147,—		220,50		220,50		220,50
	258,31		270,58		298,97		432,35		402,32		406,56
	8, 7		9, 1		8, 2		9, 4		11, 4		10, 9

R O K 1 9 2 2

1.—31. I.		1.—28 II.		1.—31 III.		1.—30. IV		1.—31. V.		1.—30. VI.	
cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
3 750,—	22 500,—	4 600,—	27 600,—	5 800,—	34 800,—	6 900,—	41 400,—	7 700,—	46 200,—	9 500,—	57 000,—
1 650,—	33 000,—	1 600,—	32 030,—	1 900,—	33 000,—	2 150,—	43 000,—	1 550,—	31 000,—	1 550,—	31 000,—
725,—	3 625,—	725,—	3 625,—	725,—	3 625,—	725,—	3 625,—	830,—	4 165,—	833,—	4 165,—
	59 125,—		63 225,—		76 425,—		88 025,—		81 365,—		92 165,—
	197,08		210,75		254,75		293,42		271,22		307,22
	197,08		210,75		254,75		293,42		271,22		307,22
	69,—		69,—		69,—		100,—		100,—		100,—
	266,08		279,75		323,75		393,42		371,22		407,22
	7. 0		6. 1		5. 6		5. 7		4. 8		4. 3
	197,08		210,75		254,75		293,42		271,22		307,22
	109,—		109,—		109,—		150,—		150,—		150,—
	306,08		319,75		363,75		443,42		421,22		457,22
	8. 2		7. 0		6. 3		6. 4		5. 6		4. 8
	197,08		210,75		254,75		293,42		271,22		307,22
	139,—		139,—		139,—		190,—		190,—		190,—
	336,08		349,75		393,75		483,42		461,22		497,22
	9. 0		7. 6		6. 8		7,—		6,—		5. 2
	197,08		210,75		254,75		293,42		271,22		307,22
	198,—		198,—		198,—		280,—		280,—		280,—
	395,08		408,75		452,75		573,42		551,22		587,22
	10. 5		8. 9		7. 8		8. 3		7. 2		6. 2

R O K 1 9 2 2

1.—31. VII.		1. —31. VIII.		1.—30. IX.		1.—31. X.		1.—30. XI.		1.—31. XII.	
cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
8 700,—	52 200,—	9 000,—	54 000,—	8 800,—	52 800,—	13 000,—	78 000,—	17 750,—	106 500,—	23 500,—	141 000,—
2 600,—	52 000,—	2 600,—	52 000,—	1 600,—	32 000,—	1 900,—	38 000,—	2 125,—	42 500,—	2 200,—	44 000,—
1 040,—	5 200,—	1 040,—	5 200,—	1 400,—	7 000,—	1 400,—	7 000,—	2 125,—	10 625,—	2 240,—	11 200,—
	109 400,—		111 200,—		91 800,—		123 000,—		159 625,—		196 200,—
	364,66		370,66		306,—		410,—		532,08		654,—
	364,66		370,66		306,—		410,—		532,08		654,—
	150,—		150,—		150,—		200,—		200,—		200,—
	514,66		520,66		456,—		610,—		732,08		854,—
	6,—		5, 8		5, 2		4, 7		4, 1		3, 6
	364,66		370,66		306,—		410,—		532,08		654,—
	325,—		225,—		225,—		300,—		300,—		300,—
	589,66		595,66		531,—		710,—		832,08		954,—
	6, 8		6, 6		6,—		5, 5		4, 7		4, 1
	364,66		370,66		306,—		410,—		532,08		654,—
	285,—		285,—		285,—		380,—		380,—		380,—
	649,66		655,66		591,—		790,—		912,08		1 034,—
	7, 5		7, 3		6, 7		6, 1		5, 1		4, 4
	364,66		370,66		306,—		410,—		532,08		654,—
	420,—		420,—		420,—		560,—		560,—		560,—
	784,66		790,66		726,—		970,—		1 092,08		1 214,—
	9,—		8, 8		8, 3		7, 5		6, 2		5, 1

R O K 1 9 2 3

1.-31. I.		1.-28. II.		1.-31. III.		1.-30. IV.		1.-31. V.		1.-30. VI.	
cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
40 500,—	243 000,—	57 687,—	346 122,—	49 250,—	295 500,—	65 300,—	391 800,—	63 450,—	380 700,—	67 917,50	407 505,—
3 650,—	73 000,—	9 025,—	180 500,—	8 650,—	173 000,—	9 650,—	193 000,—	9 725,—	194 500,—	17 250,—	345 000,—
4 066,—	20 330,—	5 083,—	25 415,—	16 167,—	80 835,—	16 167,—	80 835,—	15 100,—	75 500,—	25 106,—	125 530,—
	336 330,—		552 037,—		549 335,—		665 635,—		650 700,—		878 035,—
	1 121,10		1 840,12		1 831,12		2 218,79		2 169,—		2 926,78
	1 121,10		1 840,12		1 831,12		2 218,78		2 169,—		2 926,78
	400,—		400,—		400,—		1 959,—		1 905,—		2 038,—
	1 521,10		2 240,12		2 231,12		4 177,78		4 074,—		4 964,78
	3, 7		3, 9		4, 5		6, 4		6, 4		7, 3
	1 121,10		1 840,12		1 831,12		2 218,78		2 169,—		2 926,78
	600,—		600,—		600,—		3 265,—		3 175,—		3 396,—
	1 721,10		2 440,12		2 431,12		5 483,78		5 344,—		6 322,78
	4, 2		4, 2		4, 9		8, 4		8, 4		9, 3
	1 121,10		1 840,12		1 831,12		2 218,78		2 169,—		2 926,78
	760,—		760,—		760,—		4 898,—		4 746,—		5 094,—
	1 881,10		2 600,12		2 591,12		7 116,78		6 932,—		8 020,78
	4, 6		4, 6		5, 2		10, 9		10, 9		11, 8
	1 120,10		1 840,12		1 831,12		2 218,78		2 169,—		2 926,78
	1 120,—		1 120,—		1 120,—		7 836,—		7 620,—		8 150,—
	2 241,10		2 960,12		2 951,12		10 054,78		9 789,—		10 076,78
	5, 6		5, 2		6,—		15, 4		15, 4		16, 3

R O K 1 9 2 3

1.—31. VII.		1.—31. VIII.		1.—30. IX.		1.—31. X.		1.—30. XI.		1.—31. XII.	
cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
128 750	772 500,—	175 227,50	1 051 365,—	195 227	1 171 362,—	941 666	5 649 996,—	12 833 333	17 299 998,—	5 625 000	33 750 000,—
30 250	605 000,—	38 550,—	771 100,—	62 350	1 247 000,—	217 025	4 340 500,—	442 400	8 848 000,—	1 603 150	32 063 000,—
48 220	241 200,—	96 266,—	481 330,—	127 600	638 000,—	334 629	1 673 145,—	699 725	3 498 615,—	1 798 156	8 991 780,—
	1 618 700,—		2 303 795,—		3 056 362,—		11 663 641,—		29 646 613,—		74 803 780,—
	5 395,66		7 679,32		10 187,87		38 878,80		98 822,04		249 345,93
	5 395,66		7 679,32		10 187,87		38 878,80		98 822,04		249 345,93
	3 860,—		5 260,—		5 855,—		28 250,—		86 500,—		168 750,—
	9 255,66		12 949,32		16 042,87		67 128,80		185 322,04		418 095,93
	7, 2		7, 4		8, 2		7, 1		6, 4		7, 4
	5 395,66		7 679,32		10 187,87		38 878,80		98 822,04		249 345,93
	6 440,—		8 760,—		9 860,—		47 080,—		144 165,—		281 250,—
	11 835,66		16 439,32		19 947,87		85 958,80		242 987,04		530 595,93
	9, 2		9, 4		10, 2		9, 1		8, 4		9, 4
	5 395,66		7 679,32		10 187,87		38 878,0		98 822,04		249 345,93
	9 6 5,66		13 140,—		14 640,—		70 625,—		215 250,—		421 875,—
	15 040,66		20 819,32		24 827,87		109 503,80		314 072,04		671 220,93
	11, 7		11, 9		12, 7		11, 6		10, 9		11, 9
	5 395,66		7 679,32		10 187,87		38 878,80		98 822,04		249 345,93
	15 450,—		21 025,—		23 425,—		113 000,—		346 000,—		675 000,—
	20 845,66		28 704,32		33 612,87		151 878,80		444 822,04		924 345,93
	16, 2		16, 4		17, 2		16, 1		15, 4		16, 4

Tablica XII. Płaca chałupnika w latach 1914 oraz 1919—1923.

Świadczenia pobierane przez chałupnika rocznie	ctr.	r. 1914		ctr.	r. 1919		ctr.	R O K 1920			
		1. I.—31. XII.			1. I.—31. XII.			1—31. I.		1—29. II.	
		cena mk.	wartość łączna mk.		cena mk.	wartość łączna mk.		cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
jęczmienia ¹⁾			2	16,70	33,40	2	27,50	55,—	27,50	55,—	
pszenicy ¹⁾			1	21,70	21,70	1	32,50	32,50	32,50	32,50	
grochu ¹⁾			1	28,30	28,30	1	120,—	120,—	120,—	120,—	
żyta ¹⁾			6	16,70	100,20	6	27,50	165,—	27,50	165,—	
ziemi ¹⁾			6	„	100,20	6	„	165,—	„	165,—	
2 furmanki ¹⁾			2	„	33,40	2	„	55,—	„	55,—	
razem deputat w gotówce . . . Mk.					317,20			592,50		592,50	
gotówka Mk.					1 500,—			1 500,—		1 500,—	
razem deputat i gotówka rocznie Mk.				480,—	1 817,20			2 092,50		2 092,50	
„ „											

¹⁾ Sposób zestawienia jak w tabl. III na str. 43.

R O K 1 9 2 0

1—31. III.		ctr.	1—30. IV.		1—31. V.		1—30. VI.		1—31. VII.		1—31. VIII.	
cena mk.	wartość łączna mk.		cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
27,50	55,—	2	35,—	70,—	35,—	70,—	35,—	70,—	275,—	550,—	275,—	550,—
32,50	32,50	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
120,—	120,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
27,50	165,—	6	35,—	210,—	35,—	210,—	35,—	210,—	275,—	1 650,—	275,—	1 650,—
„	165,—	6	„	210,—	„	210,—	„	210,—	„	1 650,—	„	1 650,—
„	55,—	2	„	70,—	„	70,—	„	70,—	„	550,—	„	550,—
	592,50			560,—		560,—		560,—		4 400,—		4 400,—
	1 500,—			3 900,—		3 900,—		3 900,—		11 700,—		11 700,—
	2 092,50			4 460,—		4 460,—		4 460,—		16 100,—		16 100,—
	6,98			14,86		14,86		14,86		53,66		53,66
	25, 4			42, 5		42, 5		42, 5		19, 5		19, 5

R O K 1 9 2 0								R O K 1 9 2 1			
1—30. IX.		1—31. X.		1—30. XI.		1—31. XII.		1.—31. I.		1.—28. II.	
cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
275,—	550,—	275,—	550,—	275,—	550,—	275,—	550,—	275,—	550,—	275,—	550,—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
275,—	1 650,—	275,—	1 650,—	275,—	1 650,—	275,—	1 650,—	275,—	1 650,—	275,—	1 650,—
„	1 650,—	„	1 650,—	„	1 650,—	„	1 650,—	„	1 650,—	„	1 650,—
„	550,—	„	550,—	„	550,—	„	550,—	„	550,—	„	550,—
	4 400,—		4 400,—		4 400,—		4 400,—		4 400,—		4 400,—
	11 700,—		11 700,—		11 700,—		17 820,—		17 820,—		17 820,—
	16 100,—		16 100,—		16 100,—		22 220,—		22 220,—		22 220,—
	53,66		53,66		53,66		74,—		74,—		74,—
	19, 5		19, 5		19, 5		26, 9		26, 9		26, 9

ROK 1921

1.—31. III.		ctr.	1.—30. IV.		1.—31. V.		1.—30. VI.		1.—31. VII.		1.—31. VIII.	
cena mk.	wartość łączna mk.		cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
275,—	550,—	2	275,—	550,—	275,—	550,—	275,—	550,—	3 007,—	6 014,—	3 007,—	6 014,—
—	—	1	300,—	300,—	300,—	300,—	300,—	300,—	3 856,—	3 856,—	3 856,—	3 856,—
—	—	1	400,—	400,—	400,—	400,—	400,—	400,—	4 750,—	4 750,—	4 750,—	4 750,—
275,—	1 650,—	8	275,—	2 200,—	275,—	2 200,—	275,—	2 200,—	2 958,—	23 664,—	2 958,—	23 664,—
„	1 650,—	6	„	1 650,—	„	1 650,—	„	1 650,—	„	17 748,—	„	17 748,—
„	550,—	2	„	550,—	„	500,—	„	550,—	„	5 916,—	„	5 916,—
	4 400,—			5 650,—		5 650,—		5 650,—		61 948,—		61 948,—
	21 060,—			25 500,—		25 500,—		25 500,—		90 000,—		90 000,—
	25 460,—			31 150,—		31 150,—		31 150,—		151 948,—		151 948,—
	84,86			103,83		103,83		103,83		506,49		506,49
	30, 9			37, 7		37, 7		37, 7		17, 1		17, 1

R O K 1 9 2 1								R O K 1 9 2 2			
1-30. IX.		1-31. X.		1-30. XI.		1-31. XII.		1-31. I.		1-28. II.	
cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
3 532,—	7 064,—	4 692,—	9 384,—	3 993,—	7 986,—	3 702,—	7 404,—	3 750,—	7 500,—	4 025,—	8 050,—
5 290,—	5 290,—	8 275,—	8 275,—	6 150,—	6 150,—	5 586,—	5 586,—	5 150,—	5 150,—	6 375,—	6 375,—
4 750,—	4 750,—	4 000,—	4 000,—	4 000,—	4 000,—	4 000,—	4 000,—	4 500,—	4 500,—	5 000,—	5 000,—
3 622,—	28 976,—	4 600,—	36 800,—	3 531,—	28 248,—	3 722,—	29 776,—	3 750,—	30 000,—	4 600,—	36 800,—
„	21 732,—	„	27 600,—	„	21 186,—	„	22 332,—	„	22 500,—	„	27 600,—
„	7 244,—	„	9 200,—	„	7 062,—	„	7 444,—	„	7 500,—	„	9 200,—
	75 056,—		95 259,—		74 632,—		76 542,—		77 150,—		93 025,—
	90 000,—		157 500,—		157 500,—		157 500,—		141 750,—		141 750,—
	165 056,—		252 759,—		232 132,—		234 042,—		218 900,—		234 775,—
	550,18		842,53		773,44		780,14		729,66		782,58
	15, 2		18, 3		21, 9		21,—		19, 4		17,—

R O K 1 9 2 2

1-31. III.		1-30. IV.		1-31. V.		1-30. VI.		1-31. VII.		1-31. VIII.	
cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
5 500,—	11 000,—	5 625,—	11 250,—	6 250,—	12 500,—	6 750,—	13 500,—	8 000,—	16 000,—	8 700,—	17 400,—
8 250,—	8 250,—	8 850,—	8 850,—	8 850,—	8 850,—	11 250,—	11 250,—	11 650,—	11 650,—	15 000,—	15 000,—
6 500,—	6 500,—	6 500,—	6 500,—	8 000,—	8 000,—	8 000,—	8 000,—	9 000,—	9 000,—	11 000,—	11 000,—
5 800,—	46 400,—	6 900,—	55 200,—	7 700,—	61 600,—	9 500,—	76 000,—	8 700,—	69 600,—	9 000,—	72 000,—
„	34 800,—	„	41 400,—	„	46 200,—	„	57 000,—	„	52 200,—	„	54 000,—
„	11 600,—	„	13 800,—	„	15 400,—	„	19 000,—	„	17 400,—	„	18 000,—
	118 550,—		137 000,—		152 550,—		184 750,—		175 850,—		187 400,—
	141 750,—		225 000,—		225 000,—		225 000,—		355 500,—		355 500,—
	260 300,—		362 000,—		377 550,—		409 750,—		531 350,—		542 900,—
	867,66		1 206,66		1 258,50		1 365,83		1 771,16		1 809,66
	15,—		17, 5		16, 3		14, 4		20, 3		20, 1

R O K 1 9 2 2								R O K 1 9 2 3			
1—30. IX.		1—31. X.		1—30. XI.		1—31. XII.		1.—31. I.		1.—28. II.	
cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
9 000,—	18 000,—	13 000,—	26 000,—	18 000,—	36 000,—	20 750,—	41 500,—	31 300,—	62 600,—	43 125,—	86 250,—
15 000,—	15 000,—	22 500,—	22 500,—	29 000,—	29 000,—	38 000,—	38 000,—	45 000,—	45 000,—	75 000,—	75 000,—
15 250,—	15 250,—	22 500,—	22 500,—	27 500,—	27 500,—	32 000,—	32 000,—	57 500,—	57 500,—	60 000,—	60 000,—
8 800,—	70 400,—	13 000,—	104 000,—	17 750,—	142 000,—	23 500,—	188 000,—	40 500,—	324 000,—	57 687,—	461 496,—
„	52 800,—	„	78 000,—	„	106 500,—	„	141 000,—	„	243 000,—	„	346 122,—
„	17 600,—	„	26 000,—	„	35 500,—	„	47 000,—	„	81 000,—	„	115 374,—
	189 050,—		279 000,—		376 500,—		487 500,—		813 100,—		1 144 242,—
	355 500,—		426 000,—		426 000,—		426 000,—		810 000,—		810 000,—
	544 550,—		705 000,—		802 500,—		913 500,—		1 623 100,—		1 954 242,—
	1 815,16		2 350,—		2 675,—		3 045,—		5 410,33		6 514,14
	20, 6		18, 1		15,—		13,—		13, 4		11,3

R O K 1 9 2 3

1.—31. III.		1.—30. IV.		1.—31. V.		1.—30. VI.		1.—31. VII.	
cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
42 250,—	90 500,—	53 062,—	106 124,—	51 000,—	102 000,—	68 700,—	137 500,—	110 850,—	221 700,—
91 250,—	91 250,—	105 416,—	105 416,—	95 500,—	95 500,—	160 000,—	160 000,—	260 000,—	260 000,—
70 000,—	70 000,—	90 000,—	90 000,—	120 000,—	120 000,—	142 000,—	142 000,—	325 000,—	325 000,—
49 250,—	394 000,—	65 300,—	522 400,—	63 450,—	507 600,—	67 917,50	543 340,—	128 750,—	1 030 000,—
„	295 500,—	„	783 600,—	„	761 400,—	„	815 010,—	„	1 545 000,—
„	98 500,—	„	130 600,—	„	126 900,—	„	135 835,—	„	257 500,—
	1 039 750,—		1 738 140,—		1 713 400,—		1 933 685,—		3 639 200,—
	810 000,—		2 350 800,—		2 284 200,—		2 445 030,—		4 635 000,—
	1 849 750,—		4 088 940,—		3 997 600,—		4 378 715,—		8 274 200,—
	6 165,83		13 629,80		13 325,33		14 595,72		27 580,66
	12, 5		20, 8		21,—		21, 5		21, 4

R O K 1 9 2 3

1.—31. VIII.		1.—30. IX.		1.—31. X.		1.—30. XI.		1.—31. XII.	
cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
155 000,—	310 000,—	266 250,—	532 500,—	968 750,—	1 937 500,—	2 912 500,—	5 825 000,—	5 250 000,—	10 500 000,—
393 750,—	393 750,—	462 500,—	462 500,—	1 612 500,—	1 612 500,—	4 787 500,—	4 787 500,—	10 000 000,—	10 000 000,—
400 000,—	400 000,—	600 000,—	600 000,—	300 000,—	3 000 000,—	6 000 000,—	6 000 000,—	16 000 000,—	16 000 000,—
175 227,50	1 401 820,—	195 227,—	1 156 816,—	941 666,—	7 533 328,—	2 883 333,—	23 066 664,—	56 250 000,—	45 000 000,—
„	2 102 730,—	„	2 342 724,—	„	11 299 992,—	„	34 599 996,—	„	67 500 000,—
„	350 455,—	„	390 454,—	„	1 883 332,—	„	5 766 666,—	„	11 250 000,—
	4 958 755,—		5 484 994,—		27 266 652,—		80 045 826,—		160 250 000,—
	6 308 190,—		7 028 181,—		33 899 976,—		103 799 988,—		202 500 000,—
	11 266 945,—		12 513 178,—		61 166 623,—		183 845 814,—		362 750 000,—
	37 556,48		41 710,58		203 888,76		612 819,38		120 916,66
	21, 4		21, 4		21, 6		21, 3		21, 5

Tablica XIII. Płaca sezonowych obcych w latach 1914 oraz 1919—1923.

	r. 1914	r. 1919	R O K 1920
Świadczenia pobierane przez sezonowych obcych	I. I.-31. XII.	I. I.-31. XII.	I.-31. I.
funt.	cena mk. wartość łączna mk.	cena ma. wartość łączna mk.	cena mk. wartość łączna mk.
ziemniaków ¹⁾	30 0,012 0,36	0,17 2,10	0,13 3,90
chleba ¹⁾	7 0,10 0,70	0,30 2,10	0,40 2,80
kaszy ²⁾	1 0,15 0,15	0,40 0,40	0,60 0,60
mąki ²⁾	2 0,12 0,24	0,28 0,56	0,40 0,80
soli ²⁾	½ 0,12 0,06	0,40 0,20	0,45 0,23
grochu ²⁾	2 0,09 0,18	0,28 0,56	1,20 2,40
mleka ²⁾	¾ 0,18 0,63	0,58 2,03	0,61 2,14
opału w funt. żyta ¹⁾	6 0,08 0,48	0,17 1,02	0,28 1,68
mieszkanie w funt. żyta ¹⁾	¼ " 0,02	" " 0,04	" " 0,07
światło " kucharka " "	½ " 0,04	" " 0,03	" " 0,14
sprzęty " "	4 " 0,32	" " 0,68	" " 1,12
Razem deput. w gotówce tygodniowo .	1 " 0,04	" " 0,08	" " 0,14
dziennie .	3,22 0,54	9,85 1,64	16,02 2,59
I c)	deput. dziennie — got. dzien. —	1,04 2,—	2,59 2,—
razem dep.i got. płaca w funt. żyta	— —	3,64 21, 4	4,59 16, 5
dep. dziennie .	0,54	1,64	2,59
got. dziennie .	0,92	3,—	3,—
II b)	razem dep.i got. płaca w funt. żyta	1,46 18, 3	4,64 27, 3
dep. dziennie .	0,54	1,64	2,59
got. dziennie .	1,10	5,—	5,—
III a)	razem dep.i got. płacaw funt. żyta	1,64 20, 5	7,59 27, 1
		6,64 39,—	7,59 27, 1

¹⁾ Jak w tabl. III na str. 43. ²⁾ Za rok 1914, 1919, 1920, 1921 obliczono według danych Magistratu w Poznaniu, zestawionych przez dyr. Zaleskiego i za r. 1922 i 1923 według danych G. U. St. ³⁾ Za r. 1919, 1920, 1921 obliczone według danych dr. Dalskiego, za rok 1922 i 1923 według danych G. U. St.

R O K 1 9 2 0

1.—31. III.		1.—30. IV.		1.—31. V.		1.—30. VI.		1.—31. VII.		1.—31. VIII	
cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
0,13	3,90	0,16	4,80	0,16	4,80	0,16	4,80	0,16	4,80	0,16	4,80
0,40	2,80	0,50	3,50	0,50	3,50	0,75	5,25	1,25	8,75	2,30	16,10
0,60	0,60	0,65	0,65	1,35	1,35	1,60	1,60	2,10	2,10	2,60	2,60
0,40	0,80	0,44	0,88	0,44	0,88	0,60	1,20	0,70	1,40	1,90	3,80
0,60	0,30	0,60	0,30	0,75	0,38	1,25	0,63	1,50	0,75	2,—	1,—
1,20	2,40	1,20	2,40	1,20	2,40	1,20	2,40	4,—	8,—	4,—	8,—
0,69	2,42	0,68	2,38	0,90	3,15	1,35	4,73	1,42	4,97	1,51	5,29
0,28	1,63	0,35	2,10	0,35	2,10	0,35	2,10	2,75	16,50	2,75	16,50
"	0,07	"	0,09	"	0,09	"	0,09	"	0,69	"	0,69
"	0,14	"	0,18	"	0,18	"	0,18	"	1,38	"	1,38
"	1,12	"	1,40	"	1,40	"	1,40	"	11,—	"	11,—
"	0,14	"	0,18	"	0,18	"	1,18	"	1,38	"	1,38
16,37		18,86		20,41		25,56		61,72		72,54	
2,73		3,14		3,40		4,26		10,30		12,09	
2,73		3,14		3,40		4,26		10,30		12,09	
2,—		9,55		11,65		11,65		14,60		14,60	
4,73		12,69		15,05		15,91		24,90		26,69	
16, 8		36, 3		43,—		45, 5		9,—		9, 6	
2,73		3,14		3,40		4,26		10,30		12,09	
3,—		12,70		15,50		15,50		33,50		33,50	
5,73		15,84		18,90		19,76		43,80		45,59	
20, 4		45, 3		54,—		56, 5		15 9		16, 5	
2,73		3,14		3,40		4,26		10,30		12,09	
5,—		12,70		15,50		15,50		33,50		33,50	
7,73		15,84		18,90		19,76		43,80		45,69	
27, 6		45, 3		54,—		56, 5		15, 9		16, 5	

R O K 1 9 2 0								R O K 1 9 2 1			
1.—30. IX.		1.—31. X.		1.—30. XI.		1.—31. XII.		1.—31. I.		1.—28. II.	
cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
0,16	48,80	0,40	12,—	0,40	12,—	0,45	13,50	0,48	14,40	0,56	16,80
2,30	16,10	2,75	19,25	3,75	26,25	3,75	26,25	5,50	38,50	6,50	45,50
2,60	2,60	3,60	3,60	4,60	4,60	4,60	4,60	6,—	6,—	6,—	6,—
1,90	3,80	1,90	3,80	2,30	4,60	2,80	5,60	4,10	8,20	4,60	9,20
1,60	0,80	1,76	0,83	2,—	1,—	3,50	1,25	8,—	1,50	3,—	1,50
4,—	8,—	4,—	8,—	4,—	8,—	4,—	8,—	4,—	8,—	4,—	8,—
2,62	9,17	3,04	10,64	3,08	10,78	4,04	14,14	4,88	17,08	4,94	17,29
2,75	16,50	2,75	16,50	2,75	16,50	2,75	16,50	2,75	16,50	2,75	16,50
"	0,69	"	0,69	"	0,69	"	0,69	"	0,69	"	0,69
"	1,38	"	1,38	"	1,38	"	1,38	"	1,38	"	1,38
"	11,—	"	11,—	"	11,—	"	11,—	"	11,—	"	11,—
"	1,38	"	1,38	"	1,38	"	1,38	"	1,38	"	1,38
	76,22		89,12		98,18		104,29		124,63		135,24
	12,70		14,85		16,36		17,38		20,77		22,54
	12,70		14,85		16,36		17,38		20,77		22,54
	10,40		10,40		6,—		6,—		9,60		9,60
	23,10		25,25		23,36		23,38		30,37		32,14
	8, 4		9, 2		8, 1		8, 5		11, 1		12,—
	12,70		14,85		16,36		17,38		20,77		22,54
	25,—		25,—		18,70		18,70		29,90		29,90
	37,70		39,85		35,06		36,08		50,67		52,44
	13, 7		14, 5		12, 7		13, 1		18, 4		19, 1
	12,70		14,85		16,36		17,38		20,77		22,54
	25,—		25,—		18,70		18,70		29,90		29,90
	37,70		39,85		35,06		36,08		50,67		52,44
	13, 7		14, 5		12, 7		13, 1		18, 4		19, 1

R O K 1 9 2 1

1.-31. III.		1.-30. IV.		1.-31. V.		1.-30. VI.		1.-31. VII.		1.-31. VIII.	
cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
0,79	23,70	0,95	28,50	1,19	35,70	2,75	82,50	7,25	217,50	8,90	267,—
7,—	49,—	7,—	49,—	7,—	49,—	10,50	73,50	23,—	161,—	45,—	315,—
6,—	6,—	6,—	6,—	6,—	6,—	19,—	19,—	30,—	30,—	55,—	55,—
5,60	11,20	5,60	11,20	5,60	11,20	8,—	16,—	21,50	43,—	40,—	80,—
3,—	1,50	3,—	1,50	3,—	1,50	3,—	1,50	3,—	1,50	5,—	2,50
4,—	8,—	4,—	8,—	4,—	8,—	4,—	8,—	47,50	95,—	47,50	95,—
5,83	20,41	6,37	22,30	11,24	39,34	12,73	44,56	15,52	54,32	22,50	78,75
2,75	16,50	2,75	16,50	2,75	16,50	2,75	16,50	29,58	177,48	29,58	177,48
"	0,69	"	0,69	"	0,69	"	0,69	"	7,40	"	7,40
"	1,38	"	1,38	"	1,38	"	1,38	"	14,79	"	14,79
"	11,—	"	11,—	"	11,—	"	11,—	"	118,32	"	118,32
"	1,38	"	1,38	"	1,38	"	1,38	"	14,79	"	14,79
150,76		157,45		181,69		276,01		955,10		1 236,04	
25,12		26,24		30,28		46,—		159,20		206,—	
25,12		26,24		30,28		46,—		159,20		206,—	
10,15		29,40		29,40		29,40		102,20		102,90	
35,27		55,64		59,68		75,40		262,10		309,94	
13,—		20, 2		21, 7		27, 4		8, 7		10, 3	
25,12		26,24		30,28		46,—		159,20		206,—	
40,—		42,—		42,—		42,—		126,—		126,—	
65,12		68,24		72,28		88,—		285,20		332,—	
23, 6		24, 8		26, 2		32,—		9, 5		11, 1	
25,12		26,24		30,28		46,—		159,20		206,—	
40,—		85,—		85,—		85,—		300,—		300,—	
65,12		111,24		115,28		131,—		459,20		506,—	
23, 6		40, 4		41, 9		47, 6		15, 3		17,—	

R O K 1 9 2 1								R O K 1 9 2 2			
1.—30. IX.		1.—31. X.		1.—30. XI.		1.—31. XII.		1.—31. I.		1.—28. II.	
cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
10,25	307,50	15,49	473,70	15,18	456,40	14,93	447,90	16,50	495,—	16,—	480,—
45,—	315,—	78,—	546,—	54,—	378,—	55,—	385,—	52,50	367,50	55,—	385,—
80,—	80,—	140,—	140,—	104,—	104,—	90,—	90,—	90,—	90,—	90,—	90,—
65,—	130,—	110,—	220,—	78,50	157,—	70,—	140,—	52,—	104,—	64,25	128,50
6,—	3,—	17,50	8,75	18,50	9,25	25,—	12,50	25,—	12,50	27,50	13,75
47,50	95,—	40,—	80,—	40,—	80,—	40,—	80,—	45,—	90,—	50,—	100,—
32,20	112,70	54,90	192,15	57,80	202,30	57,80	202,30	130,—	455,—	110,—	385,—
36,22	217,32	46,—	276,—	35,31	211,86	37,22	223,32	37,50	225,—	46,—	276,—
"	9,06	"	11,50	"	8,83	"	9,30	"	9,38	"	11,50
"	18,11	"	23,—	"	17,65	"	18,61	"	18,75	"	23,—
"	144,88	"	184,—	"	141,24	"	148,88	"	150,—	"	184,—
"	18,11	"	23,—	"	17,65	"	18,61	"	18,75	"	23,—
	1 466,68		2 178,10		1 784,18		1 776,42		2 035,88		2 099,75
	244,45		363,—		297,36		296,07		339,31		349,96
	244,45		363,—		297,36		296,07		339,31		349,96
	102,90		154,35		154,35		154,35		139,—		139,—
	347,35		517,35		451,71		450,42		478,31		488,31
	9, 7		11, 2		12, 9		12, 1		12, 7		10, 6
	244,45		363,—		297,36		296,07		339,31		349,96
	126,—		189,—		189,—		189,—		170,—		170,—
	375,45		552,—		486,36		485,07		509,31		519,31
	10, 3		12, 2		13, 9		13,—		13, 6		10, 3
	244,45		363,—		297,36		296,07		339,31		349,96
	300,—		525,—		525,—		525,—		472,50		472,50
	544,45		888,—		822,36		821,07		811, 81		821,81
	15, 2		19, 3		23, 5		22, 2		21, 6		17, 9

R O K 1 9 2 2

1.—31. III.		1.—30. IV.		1.—31. V.		1.—30. VI.		1.—31. VII.		1.—31. VIII.	
cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
19,—	570,—	21,50	645,—	15,50	465,—	15,50	465,—	26,—	780,—	26,—	780,—
77,50	542,50	85,—	595,—	94,—	658,—	105,—	735,—	125,—	875,—	132,50	927,—
90,—	90,—	90,—	90,—	97,50	97,50	100,—	100,—	120,—	120,—	155,—	155,—
77,87	155,75	90,—	180,—	102,50	205,—	125,—	250,—	127,50	225,—	152,50	305,—
35,—	17,50	36,50	18,25	47,50	23,75	50,—	25,—	57,50	28,75	60,—	30,—
65,—	130,—	65,—	130,—	80,—	160,—	80,—	160,—	90,—	180,—	110,—	220,—
107,—	374,50	107,—	374,—	110,—	385,—	115,—	402,50	150,—	525,—	170,—	595,—
58,—	348,—	69,—	414,—	77,—	462,—	95,—	570,—	87,—	522,—	90,—	540,—
"	14,50	"	17,25	"	19,25	"	23,75	"	21,75	"	22,50
"	29,—	"	34,50	"	38,50	"	47,50	"	43,50	"	45,—
"	232,—	"	276,—	"	308,—	"	380,—	"	348,—	"	360,—
"	29,—	"	34,50	"	38,—	"	47,50	"	43,50	"	45,—
2 532,75		2 809,—		2 860,50		3 206,25		3 742,50		4 025,—	
422,12		468,17		476,75		534,37		623,75		670,83	
422,12		468,17		476,75		534,37		623,75		670,83	
139,—		190,—		190,—		190,—		285,—		285,—	
561,12		658,17		666,75		724,37		908,75		955,83	
9, 7		9, 5		8, 6		7, 6		10, 4		10, 6	
422,12		468,17		476,75		534,37		623,75		670,83	
170,—		280,—		280,—		280,—		420,—		420,—	
592,12		748,17		756,75		814,37		1 043,75		1 090,83	
10, 2		10, 8		9, 8		8, 6		12,—		12, 1	
422,12		468,17		476,75		534,37		623,75		670,83	
472,50		750,—		750,—		750,—		1 185,—		1 185,—	
894,62		1218,17		1 226,75		1 284,37		1 855,75		1 855,83	
15, 4		17, 7		15, 9		13, 5		20, 8		21, 6	

R O K 1 9 2 2								R O K 1 9 2 3			
1.—30. IX		1.—31. X.		1.—30. XI.		1.—31. XII.		1.—31. I.		1.—28. II.	
cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
16,—	480,—	19,—	370,—	21,25	637,50	22,—	660,—	36,50	1 095,—	90,25	2 707,50
150,—	1 050,—	200,—	1 400,—	300,—	2 100,—	375,—	2 625,—	700,—	4 900,—	1 200,—	8 400,—
215,—	215,—	250,—	250,—	350,—	350,—	475,—	475,—	700,—	700,—	1 100,—	1 100,—
143,75	287,50	195,—	390,—	275,—	550,—	440,—	880,—	625,—	1 250,—	972,50	1 945,—
77,50	38,75	80,—	40,—	120,—	60,—	150,—	75,—	252,50	126,25	575,—	287,50
152,50	305,—	225,—	450,—	275,—	550,—	320,—	640,—	575,—	1 150,—	600,—	1 200,—
210,50	745,—	240,—	945,—	400,—	1 400,—	460,—	1 610,—	700,—	2 450,—	1 000,—	3 500,—
88,—	528,—	130,—	480,—	177,50	1 065,—	235,—	1 410,—	405,—	2 430,—	576,87	3 461,22
"	22,—	"	32,50	"	44,38	"	58,75	"	101,25	"	144,22
"	44,—	"	65,—	"	88,75	"	117,50	"	202,50	"	288,44
"	352,—	"	520,—	"	710,—	"	940,—	"	1 620,—	"	2 307,48
"	44,—	"	65,—	"	88,75	"	117,50	"	202,50	"	288,44
4 111,25			5 507,50		7 644,38		9 608,75		16 227,50		25 629,80
685,21			934,60		1 274,06		1 601,46		2 704,60		4 271,63
685,21			934,60		1 274,06		1 601,46		2 704,60		4 271,63
285,—			380,—		380,—		380,—		720,—		729,—
970,21			1 314,60		1 654,06		1 981,46		3 424,60		4 991,63
11,—			10, 1		9, 3		8, 5		8, 5		8, 6
685,21			934,60		1 274,06		1 601,46		2 704,60		4 271,63
420,—			550,—		566,—		560,—		1 060,—		1 060,—
1 105,21			1 494,60		1 834,06		2 161,46		3 764,60		5 331,63
12, 6			11, 5		10, 3		9, 2		9, 3		9, 2
685,21			934,60		1 274,06		1 601,46		2 704,60		4 271,60
1 185,—			1 420,—		1 420,—		1 420,—		2 700,—		2 700,—
1 870,21			2 354,60		2 694,06		3 021,46		5 404,60		6 981,63
21, 3			18, 1		15, 2		12, 9		13, 4		12, 1

ROK 1923

1-31. III.		1-30. IV.		1-31. V.		1-30. VI.		1-31. VII.	
cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
86,50	2 555,—	96,50	2 895,—	97,25	2 917,50	172,50	5 175,—	302,50	9 075,—
1 150,—	8 050,—	1 250,—	8 750,—	1 000,—	7 000,—	1 250,—	8 750,—	2 625,—	18 375,—
1 300,—	1 300,—	1 300,—	1 300,—	1 300,—	1 300,—	1 750,—	1 750,—	2 750,—	2 750,—
912,50	1 825,—	1 088,75	2 177,50	1 005,—	2 010,—	1 400,—	2 800,—	2 045,—	4 090,—
800,—	400,—	8 5,—	434,50	900,—	450,—	1 000,—	500,—	1 625,—	812,50
700,—	1 400,—	900,—	1 800,—	1 200,—	2 400,—	1 425,—	2 850,—	3 250,—	6 500,—
1 100,—	3 850,—	1 500,—	5 250,—	1 600,—	5 600,—	1 600,—	5 600,—	3 000,—	10 500,—
492,50	2 955,—	653,—	3 918,—	634,50	3 807,—	679,18	4 075,08	1 287,50	7 725,—
"	123,12	"	163,25	"	158,62	"	169,80	"	321,88
"	246,25	"	326,50	"	317,25	"	339,50	"	643,75
"	1 969,—	"	2 612,—	"	2 538,—	"	2 716,72	"	5 150,—
"	246,25	"	326,50	"	317,25	"	339,59	"	643,75
	24 959,62		29 956,25		28 815,62		35 065,78		66 586,88
	4 159,94		4 992,71		4 802,60		5 844,29		11 097,81
	4 159,94		4 992,71		4 802,60		5 844,29		11 097,81
	720,—		3 265,—		3 172,—		3 395,—		7 725,—
	4 879,94		8 257,71		7 974,60		9 239,29		18 822,81
	9, 9		12, 7		12, 6		13, 6		14, 6
	4 159,94		4 992,71		4 802,60		5 844,29		11 097,81
	1 160,—		4 895,—		4 759,—		5 094,—		10 944,—
	5 219,94		9 887,71		9 561,60		10 938,29		22 041,81
	10, 6		15, 2		15, 1		16, 1		17,—
	4 159,94		4 992,71		4 802,60		5 844,29		11 097,81
	2 070,—		7 836,—		7 614,—		8 150,—		16 737,—
	6 859,94		12 828,71		12 416,60		13 994,29		27 834,81
	13, 9		19, 7		19, 6		20, 6		21, 6

R O K 1 9 2 3

1.-31. VIII.		1.-30. IX.		1.-31. X.		1.-30. XI.		1.-31. XII.	
cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
385,50	11 565,—	623,50	18 705,—	2 170,25	65 107,50	4 424,—	132 720,—	16 031,50	480 945,—
4 500,—	31 500,—	4 250,—	29 750,—	15 125,—	105 875,—	40 000,—	280 000,—	95 000,—	665 000,—
4 375,—	4 375,—	5 250,—	5 250,—	20 750,—	20 750,—	61 250,—	61 250,—	157 500,—	157 500,—
3 537,50	7 075,—	4 700,—	9 400,—	14 187,—	28 374,—	48 125,—	96 250,—	95 000,—	180 000,—
2 250,—	1 125,—	4 500,—	2 250,—	12 250,—	6 125,—	26 250,—	13 125,—	52 500,—	26 250,—
4 000,—	8 000,—	6 000,—	12 000,—	30 000,—	60 000,—	60 000,—	120 000,—	160 000,—	320 000,—
6 100,—	21 450,—	10 000,—	35 000,—	30 000,—	105 000,—	90 000,—	315 000,—	195 000,—	682 500,—
1 752,28	10 513,68	1 952,27	11 713,62	9 416,66	56 499,96	28 833,33	172 999,98	56 250,—	337 500,—
,	438,07	"	488,07	"	2 354,17	"	7 208,34	"	14 062,50
"	876,14	"	976,14	"	4 708,33	"	14 416,67	"	28 125,—
"	7 009,12	"	7 809,08	"	37 666,64	"	115 333,32	"	225 000,—
"	876,14	"	976,14	"	4 708,33	"	14 416,67	"	28 125,—
	104 803,15		134 318,05		497 168,93		1 342 719,98		3 145 007,50
	17 467,19		22 386,34		82 861,50		223 786,66		524 167,90
	17 467,19		22 386,34		82 861,50		223 786,66		524 167,90
	10 503,—		11 712,—		56 500,—		173 000,—		337 500,—
	27 970,19		34 098,34		139 361,50		396 786,66		861 667,90
	16,—		17, 5		14, 8		13, 9		15, 3
	17 467,19		22 386,34		82 861,50		223 786,66		524 167,90
	14 892,—		16 592,—		80 040,—		245 080,—		478 125,—
	32,359,19		38 978,34		162 901,50		468 866,66		1 002 292,90
	18, 5		20,—		17, 5		16, 4		17, 8
	17 467,19		22 386,34		82 861,50		223 786,66		524 167,90
	22 780,—		25 376,—		122 400,—		374 830,—		731 250,—
	40 247,19		47 762,34		205 276,50		598 616,66		1 275 417,90
	23,—		24, 5		21, 8		20, 9		22, 3

Tablica XIV. Płaca sezonowych miejscowych w latach 1914 oraz 1919—1923.

Świadczenia pobierane przez miej- scowych sezonow.	ctr.	1914 r.		R O K 1 9 2 1						
		1. I.—31. XII.		ctr.	1—30. IV.		1—31. V.		1—30. VI.	
		cena mk.	war- tość łączna mk.		cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
żyto ¹⁾				8	275,—	2 200,—	275,—	2 200,—	275,—	2 200,—
jęczmień ¹⁾				2	275,—	550,—	275,—	550,—	275,—	550,—
pszenica ¹⁾				1	300,—	300,—	300,—	300,—	300,—	300,—
groch ¹⁾				1	400,—	400,—	400,—	400,—	400,—	400,—
ziemniaki ¹⁾				30	95,—	2 850,—	118,50	3 555,—	275,—	8 250,—
opał (węgle ¹⁾				10	124,—	1 240,—	124,—	1 240,—	167,—	1 670,—
razem dep. roczn.						7 540,—		8 245,—		13 370,—
„ „ dzien.						25,13		27,48		44,56
I. c	{	dzien. dep.				25,13		27,48		44,56
		„ gotówka				35,50		35,50		35,50
		razem				60,63		62,98		80,06
II. b	{	w funt. żyta				22,—		22, 9		29, 1
		dzien. dep.				25,13		27,48		44,56
		„ gotówka				48,10		48,10		48,10
III. a	{	razem	1,46			73,23		75,58		92,66
		w funt. żyta	18, 3			26, 9		27, 5		33, 7
		dzien. dep.				25,13		27,48		44,56
III. a	{	„ gotówka				91,10		91,10		91,10
		razem	1,64			116,23		118,58		135,66
		w funt. żyta	20, 5			42, 3		43,—		49, 3

¹⁾ Sposób zestawienia, jak w tablicy III na str. 43.

R O K 1 9 2 1 .

1.—31. VII.		1.—31. VIII.		1.—30. IX.		1.—31. X.		1.—30. XI.		1.—31. XII.	
cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
2 958,—	23 664,—	2 958,—	23 664,—	3 622,—	28 976,—	4 600,—	36 800,—	3 531,—	28 248,—	3 722,—	29 776,—
3 007,—	6 014,—	3 007,—	6 014,—	3 532,—	7 064,—	4 192,—	9 384,—	3 993,—	7 986,—	3 702,—	7 404,—
3 856,—	3 856,—	3 856,—	3 856,—	5 290,—	5 290,—	8 275,—	8 275,—	6 150,—	6 150,—	5 586,—	5 586,—
4 750,—	4 750,—	4 750,—	4 750,—	4 750,—	4 750,—	4 000,—	4 000,—	4 000,—	4 000,—	4 000,—	4 000,—
725,—	21 750,—	890,—	24 700,—	1 025,—	30 750,—	1 579,—	47 370,—	1 518,—	45 540,—	1 493,—	44 790,—
229,—	2 290,—	305,—	3 050,—	672,—	6 720,—	875,—	8 750,—	600,—	6 000,—	725,—	7 250,—
	62 324,—		66 034,—		83 550,—		114 579,—		97 924,—		98 806,—
	207,74		220,11		278,83		381,93		326,41		329,35
	207,74		220,11		278,83		381,93		326,41		329,35
	106,50		106,50		106,50		159,75		159,75		159,75
	314,24		326,61		385,33		541,68		486,16		489,10
	10, 6		11,—		10, 6		11, 8		13, 8		13,81
	207,74		220,11		278,83		381,93		326,41		329,35
	144,30		144,30		144,30		216,45		216,45		216,45
	352,04		364,41		423,13		598,38		542,86		545,80
	11, 9		12, 3		11, 7		13,—		15, 4		14, 4
	207 74		220,11		278,83		381,93		326,41		329,35
	318 30		318,30		318,30		557,—		557,—		557,—
	526,04		538,41		597,13		938,93		883,41		886,35
	17, 8		18, 2		16, 5		20, 4		25, 1		23, 8

R O K 1 9 2 2

1.—31. I.		1.—28. II.		1.—31. III.		1.—30. IV.		1.—31. V.	
cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
3 750,—	30 000,—	4 600,—	36 800,—	5 800,—	46 400,—	6 900,—	55 200,—	7 700,—	61 600,—
3 750,—	7 500,—	4 025,—	8 050,—	5 500,—	11 000,—	5 625,—	11 250,—	6 250,—	12 500,—
5 150,—	5 150,—	6 375,—	6 375,—	8 250,—	8 250,—	8 850,—	8 850,—	8 850,—	8 850,—
4 500,—	4 500,—	5 000,—	5 000,—	6 500,—	6 500,—	6 500,—	6 500,—	8 000,—	8 000,—
1 650,—	49 500,—	1 600,—	48 000,—	1 900,—	57 000,—	2 150,—	64 500,—	1 550,—	46 500,—
725,—	7 250,—	725,—	7 250,—	725,—	7 250,—	725,—	7 250,—	833,—	8 330,—
	103 900,—		111 475,—		136 400,—		153 550,—		145 780,—
	346,33		371,58		454,66		511,86		485,93
	346,33		371,58		454,66		511,86		485,93
	144,—		144,—		144,—		190,—		190,—
	490,33		515,58		598,66		701,86		675,93
	13, 1		11, 2		10, 3		10, 2		8, 8
	346,33		371,58		454,66		511,86		485,93
	195,—		195,—		195,—		280,—		280,—
	541,33		566,58		649,66		791,86		765,93
	14, 4		12, 3		11, 2		11, 5		9, 9
	346,33		371,58		454,66		511,86		485,93
	501,—		501,—		501,—		750,—		750,—
	847,33		872,58		955,66		1 261,86		1 235,93
	22, 6		19,—		16, 5		18, 3		16, 1

R O K 1 9 2 2

1.—30. VI.		1.—31. VII.		1.—31. VIII.		1.—30. IX.		1.—31. X.	
cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
9 500,—	76 000,—	8 700,—	69 600,—	9 000,—	72 000,—	8 800,—	70 400,—	13 000,—	104 000,—
6 750,—	13 500,—	8 000,—	16 000,—	8 700,—	17 400,—	9 000,—	18 000,—	13 000,—	26 000,—
11 250,—	11 250,—	11 650,—	11 650,—	15 000,—	15 000,—	15 000,—	15 000,—	22 500,—	22 500,—
8 000,—	8 000,—	9 000,—	9 000,—	11 000,—	11 000,—	15 250,—	15 250,—	22 500,—	22 500,—
1 550,—	46 500,—	2 600,—	78 000,—	2 600,—	78 000,—	1 600,—	48 000,—	1 900,—	57 000,—
833,—	8 330,—	1 040,—	10 400,—	1 040,—	10 400,—	1 400,—	14 000,—	1 400,—	14 000,—
	163 580,—		194 650,—		203 800,—		180 650,—		246 000,—
	545,26		648,83		679,33		602,16		820,—
	545,26		648,83		679,33		602,16		820,—
	190,—		285,—		285,—		285,—		380,—
	735,26		933,83		964,33		887,16		1 200,—
	7, 7		10, 7		10, 7		10, 1		9, 3
	545,26		648,83		679,33		602,16		820,—
	280,—		420,—		420,—		420,—		560,—
	825,26		1 068,83		1 099,33		1 022,16		1 380,—
	8, 7		12, 3		12, 2		11, 6		10, 7
	545,26		648,83		679,33		602,16		820,—
	750,—		1 185,—		1 185,—		1 185,—		1 420,—
	1 295,26		1 833,83		1 864,33		1 787,16		2 240,—
	13, 6		21, 1		20, 7		20, 3		17, 2

R O K 1 9 2 2				R O K 1 9 2 3					
1—30. XI.		1—31. XII.		1—31. I.		1—28. II.		1—31. III.	
cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
17 750,—	142 000,—	23 500,—	188 000,—	40 500,—	324 000,—	57 687,—	461 496,—	49 250,—	394 000,—
18 000,—	36 000,—	20 750,—	41 500,—	31 300,—	62 600,—	43 125,—	86 250,—	45 250,—	90 500,—
29 000,—	29 000,—	38 000,—	38 000,—	45 000,—	45 000,—	75 000,—	75 000,—	91 250,—	91 250,—
27 500,—	27 500,—	32 000,—	32 000,—	57 000,—	57 000,—	60 000,—	60 000,—	70 000,—	70 000,—
2 125,—	63 750,—	2 200,—	66 000,—	3 650,—	109 500,—	9 025,—	270 750,—	8 650,—	259 500,—
2 240,—	22 400,—	2 240,—	22 400,—	4 066,—	40 660,—	5 083,—	50 830,—	16 167,—	161 170,—
	320 650,—		387 900,—		638 760,—		1 004 326,—		1 066 420,—
	1 068,83		1 293,—		2 129,20		3 347,75		3 554,70
	1 068,83		1 293,—		2 129,20		3 347,75		3 554,70
	380,—		380,—		720,—		720,—		720,—
	1 448,83		1 673,—		2 849,20		4 067,75		4 274,70
	8, 2		7,—		7,—		7, 1		8, 7
	1 068,83		1 293,—		2 129,20		3 347,75		3 554,70
	560,—		560,—		1 060,—		1 060,—		1 060,—
	1 628,83		1 853,—		3 189,20		4 407,75		4 614,70
	9, 2		8,—		7, 9		7, 6		9, 4
	1 068,83		1 293,—		2 129,20		3 347,75		3 554,70
	1 420,—		1 420,—		2 700,—		2 700,—		2 700,—
	2 488,83		2 713,—		4 829,20		6 047,75		6 254,70
	14,—		11, 5		11, 9		10, 5		12, 7

R O K 1 9 2 3

1.—30. IV.		1.—31. V.		1.—30. VI.		1.—31. VII.		1.—31. VIII.	
cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
65 300,—	322 400,—	63 450,—	507 600,—	67 917,—	543 340,—	128 750,—	1 030 000,—	175 227,50	1 401 820,—
53 662,—	107 324,—	51 000,—	102 000,—	68 750,—	137 500,—	110 850,—	221 700,—	155 000,—	310 000,—
105 416,—	105 416,—	95 500,—	95 500,—	160 000,—	160 000,—	260 000,—	260 000,—	393,750,—	393 750,—
90 000,—	90 900,—	120 000,—	120 000,—	142 500,—	142 500,—	325 000,—	325 000,—	400 000,—	400 000,—
9 650,—	289 500,—	9 725,—	291 750,—	17 250,—	517 500,—	30 250,—	907 500,—	38 550,—	1 056 500,—
16 167,—	161 670,—	15 100,—	151 000,—	25 106,—	251 060,—	48 220,—	482 200,—	96 266,—	962 660,—
	1 076 310,—		1 267 850,—		1 751 900,—		3 226 400,—		4 524 730,—
	3 587,70		4 226,16		5 839,70		10 754,66		15 082,40
	3 587,70		4 226,16		5 839,70		10 754,66		15 082,40
	3 265,—		3 172,—		3 396,—		7 725,—		10 503,—
	6 852,70		7 398,16		9 235,70		18 479,66		25 585,40
	10, 5		11, 7		13, 6		14, 4		15,—
	3 587,70		4 226,16		5 839,70		10 754,66		15 082,40
	4 895,—		4 759,—		5 099,—		10 944,—		14 893,—
	8 482,70		8 985,16		10 938,70		21 698,66		29 975,40
	13,—		14, 2		16, 1		16, 9		17, 2
	3 587,70		4 226,16		5 839,70		10 754,66		15 082,40
	7 836,—		7 614,—		8 150,—		16 737,—		22 780,—
	11 423,70		11 840,16		13 989,70		27 491,66		37 862,40
	17,—		18, 4		20, 6		21, 4		21, 7

R O K 1 9 2 3

1.—30. IX.		1.—31. X.		1.—30. XI.		1.—31. XII.	
cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.	cena mk.	wartość łączna mk.
195 227,—	1 561 816,—	941 666,—	7 533 328,—	2 883 333,—	23 066 664,—	5 625 000,—	45 000 000,—
266 250,—	532 500,—	968 750,—	1 937 500,—	2 912 500,—	5 825 000,—	5 250 000,—	10 500 000,—
462 500,—	462 500,—	1 612 500,—	1 612 500,—	4 787 500,—	4 787 500,—	1 000 000,—	10 000 000,—
600 000,—	600 000,—	3 000 000,—	3 000 000,—	6 000 000,—	6 000 000,—	16 000 000,—	16 000 000,—
62 350,—	1 870 500,—	217 025,—	6 510 750,—	442 400,—	13 272 000,—	160 315,—	48 094 500,—
127 600,—	1 276 000,—	334 629,—	3 346 290,—	699 725,—	6 997 250,—	1 798 150,—	17 981 500,—
	6 303 316,—		23 940 368,—		59 948 414,—		147 576 100,—
	21 011,05		79 801,23		199 828,03		491 920,33
	21 011,05		79 801,23		199 828,03		491 920,33
	11 712,—		56 500,—		173 000,—		337 500,—
	32 723,05		136 421,23		372 828,03		829 420,33
	16, 7		14, 5		13,—		14, 7
	21 011,05		79 801,23		199 829,03		491 820,33
	16 592,—		80 040,—		245 080,—		478 125,—
	37 603,05		159 961,23		444 908,03		970 045,33
	19, 2		17,—		15, 5		17, 2
	21 011,05		79 801,23		199 228,03		491 920,33
	25 376,—		122 415,—		374 830,—		731 250,—
	46 387,05		202 216,23		574 658,03		1 223 170,33
	23, 7		21, 5		20,—		21, 7

deputatu za spadkiem marki. Dowodem tego jest przesunięcie się płacy gotówkowej na korzyść płacy naturalnej właśnie w tych chwilach, gdy tempo inflacji jest najgwałtowniejsze. Przesunięcie to nie jest jednak równe u wszystkich kategorii zaciągu. Z tego też powodu zaznacza się różnica pomiędzy wskaźnikami płac poszczególnych jego kategorii. Inflacja wpłynęła najujemniej na te kategorie zaciągu, których płaca składała się w największej części z gotówki i u których przesunięcie się płacy z gotówki na korzyść naturaljów było najmniejsze. Właśnie dlatego wskaźnik płacy pierwszej kategorii jest wyższy od wskaźnika płacy drugiej kategorii, a trzeciej niższy od drugiej, gdy czwartej jest najniższy. Wprawdzie są chwile, gdy wskaźnik płac trzeciej kategorii jest najniższy, ale to tylko z tego powodu, że płacę gotówkową dla tej kategorii wyznaczano w niektórych okresach za nisko w stosunku do płacy innych kategorii, jak i do płacy przedwojennej. Dopiero wprowadzenie od 1. IV. 1923 r. obliczenia płac gotówkowych w życie zmniejszyło różnicę pomiędzy wskaźnikami płac poszczególnych kategorii zaciągu. Nadmienić nadto należy, że płace kategorii czwartej podniesiono wówczas w stosunku do innych kategorii znacznie więcej, wskutek czego wskaźnik jej płacy podniósł się więcej od wskaźnika płacy II. i III. kategorii.

Reasumując wszystkie te uwagi, dochodzimy do wyniku, że płaca zaciężnika podczas inflacji uległa większej niżce, niż płaca rękniaka. Zniżka ta była jednak nierównomierną dla wszystkich kategorii; mniejszą dla tych, których płaca składała się w większej części z świadczeń naturalnych, większą dla tych, których płaca składała się w większej części z świadczeń gotówkowych. Wynik ten potwierdza się, gdy przeliczymy płacę zaciągu w okresie inflacji na żyto i gdy porównamy ją z płacą przedwojenną, wyrażoną w życie. Gdy płaca rękniaka podniosła się w grudniu 1923 roku o 47%, w stosunku do stanu przed wojną, to płaca zaciągu podniosła się w tym miesiącu: dla I kategorii o 26%, II kategorii o 12%, III kategorii o 10%, IV kategorii o 14%.

Podobne uwagi, jak wyżej poczynione co do płacy zaciągu, nasuwają się przy rozważaniu płacy chałupnika. W okresie spadku marki polskiej, wskaźnik płacy chałupnika, podobnie jak wskaźnik płacy zaciągu, jest w r. 1919 i w pierwszych początkach r. 1920 niższy niż wskaźnik płacy rękniaka. W późniejszych latach różnica pomiędzy obydwoima temi wskaźnikami znacznie się zmniejsza. Ta początkowa zniżka była spowodowana brakiem uregulowania

świadczeń naturalnych chałupników, które zostały dopiero ujednoliconie w kwietniu 1921 r. Wprawdzie i później wskaźnik płacy chałupnika jest niższy, niż wskaźnik płacy ręczniaka, ale zjawisko to tłumaczy się częściowo tak, jak u zaciągu, znacznie mniejszym udziałem w płacy naturaljów, a większym gotówki, w porównaniu z płacą ręczniaka, częściowo zaś prawdopodobnie strukturą samego deputatu chałupnika. Wiadomo, że świadczenia naturalne, które pobiera chałupnik, składają się tylko z ziemiopłodów, których cena w porównaniu z cenami innych towarów była znacznie niższą. Nie wchodzi tu zupełnie w skład deputatu węgle, jak u ręczniaka, których cena jest w stosunku do ceny ziemiopłodów znacznie wyższa, bo np. za tę samą ilość węgla, co przed wojną, dostaje się po wojnie 2 razy tyle żyta, co przed wojną. Wysoka powojenna cena węgla podwyższa wartość deputatu ręczniaka w stosunku do deputatu chałupnika, czem się tłumaczy różnica wskaźników ich plac.

Spostrzegamy u chałupnika również przesunięcie się płacy gotówkowej na korzyść płacy naturalnej, za wyjątkiem ostatnich 7 miesięcy r. 1923, a to tak z powodu podwyższenia deputatu po wojnie, jak i z powodu inflacji. Ciekawe zjawisko spostrzegamy od d. 1. IV. 1923 r.: pomimo podwyższenia deputatu (od tego dnia otrzymuje chałupnik 1 morgę ziemi pod ziemniaki więcej), oraz pomimo przyjęcia sposobu obliczania świadczeń gotówkowych w życie, co jest z korzyścią dla chałupnika z powodów już wyżej wymienionych, wskaźnik płacy chałupnika zamiast trzymać się w dalszym ciągu tylko troszkę poniżej wskaźnika płacy ręczniaka, staje się przeciwnie znacznie niższy, tak że w końcu okresu naszych badań spada nawet poniżej wskaźnika płacy zaciągu. Zjawisko to jest spowodowane prawdopodobnie zmniejszeniem części naturalnej płacy chałupnika z powrotem na korzyść części gotówkowej, chociaż nie w tym coprawda stopniu, co przed wojną. A chociaż placę gotówkową obliczano w życie, to jednak cena żyta, która była w stosunku do innych ziemiopłodów, jak np. pszenicy czy grochu, dość niską, nie mogła wyrównać różnicy, powstałej w ostatnich 7 miesiącach 1923 r. pomiędzy wskaźnikami płacy ręczniaka a wskaźnikami płacy chałupnika.

Biorąc to wszystko pod uwagę, możemy stwierdzić, że płaca chałupnika uległa podczas inflacji większej zniżce, niż płaca ręczniaka. Różnica pomiędzy obydwoma wspomnianymi placami nie była jednak w okresie naszych badań, wyjąwszy r. 1919 i ostatnie

miesiące r. 1923, zbyt wielką. Gdy porównamy świadczenia przedwojenne chałupnika, wyrażone w życie, z świadczeniami, które pobierał on na końcu okresu naszych badań, to rezultat potwierdzi nam powyższe wnioski. Zobaczymy, że płaca chałupnika, wyrażona w życie, podniosła się w porównaniu do jego płacy przedwojennej o 8%.

Znacznie trudniej jest przeprowadzić analizę wpływu inflacji na płace robotników sezonowych z powodu braku dokładniejszych danych o ich zarobkach. Szczególnie brak zupełnie ścisłych cyfr plac sezonowych robotników miejscowych tak przed wojną, jak w latach 1919 i 1920. Pozatem przed wojną istniały tylko 2 kategorie robotników sezonowych, gdy tymczasem po wojnie mamy ich aż trzy. To też nie możemy wcale wyliczyć wskaźnika płacy dla kategorii c) powojennej.

Naogół jednak i tu przy płacy robotników sezonowych możemy stwierdzić te same objawy podczas inflacji, jak przy placach zaciągu i chałupnika. Podczas inflacji płaca sezonowych robotników ucierpiała więcej, niż płaca ręczniaka, ponieważ składała się w większej części z świadczeń gotówkowych. Prócz tego cierpiała ona najwięcej w chwilach najgwałtowniejszej inflacji, jak i na końcu każdego kwartału. Również da się i tu zauważyć pewne przesunięcie płacy gotówkowej na korzyść płacy naturalnej; u sezonowych obcych tylko z powodu inflacji, ponieważ deputat ich został po wojnie ten sam, jako będący w większym stopniu utrzymaniem dziennym, niż płacą w naturaljach; u sezonowych miejscowych tak z powodu inflacji, jak i z powodu zwiększenia deputatu po wojnie.

Charakterystycznym dla wskaźników płacy robotników sezonowych jest fakt, że w latach 1920, 1921 i 1922 równają się one prawie z wskaźnikami plac innych robotników, jak zaciągu lub chałupnika, gdy tymczasem w r. 1923 są znacznie niższe. Można to prawdopodobnie tłumaczyć inflacją, podczas której, jak już wyżej wspomnieliśmy, cierpiały najbardziej płace gotówkowe, a płace robotników sezonowych składały się głównie z gotówki.

Drugim charakterystycznym zjawiskiem jest duża różnica pomiędzy wskaźnikiem plac kategorii b), a wskaźnikiem plac kategorii a). Powodem tego może być jedynie za niska płaca kategorii b) w stosunku do jej płacy przedwojennej. Utwierdza nas w tem mniemaniu fakt, że ta duża różnica pomiędzy wskaźnikami kategorii b) i a) trwa podczas całego okresu naszych badań.

Zauważyć też się daje pewna różnica pomiędzy wskaźnikami płacy sezonowych robotników obcych a wskaźnikami płacy sezonowych robotników miejscowych. Jest ona jednak niewielka i spowodowana różną wartością deputatów w rozmaitych okresach, ponieważ, jak wiadomo, świadczenia naturalne robotników sezonowych obcych składają się z innych świadczeń, jak deputat sezonowych robotników miejscowych.

Streszczając się, można powiedzieć, że płaca sezonowych robotników spadła podczas inflacji niżej od płacy ręczniaka, przyczem dla kategorii b) spadła znacznie niżej, jak dla kategorii a).

Gdy uszeregujemy zarobki robotników rolnych w woj. poznańskim po wojnie według wysokości wskaźników ich płacy, t. zn. jeżeli ustawimy je podług tego, jak wpłynęła na nie inflacja, stawiając te, które uległy najmniejszej zniżce z powodu spadku marki, na początku, a te, które uległy większej zniżce, stopniowo coraz dalej, to otrzymamy następujące ich uszeregowanie:¹⁾ 1. płaca ręczniaka, 2. płaca chałupnika, 3. płaca zaciągu, 4. płaca robotników sezonowych.

¹⁾ Uwzględniamy przy szeregowaniu płac cały okres naszych badań.

LITERATURA I ŹRÓDŁA.

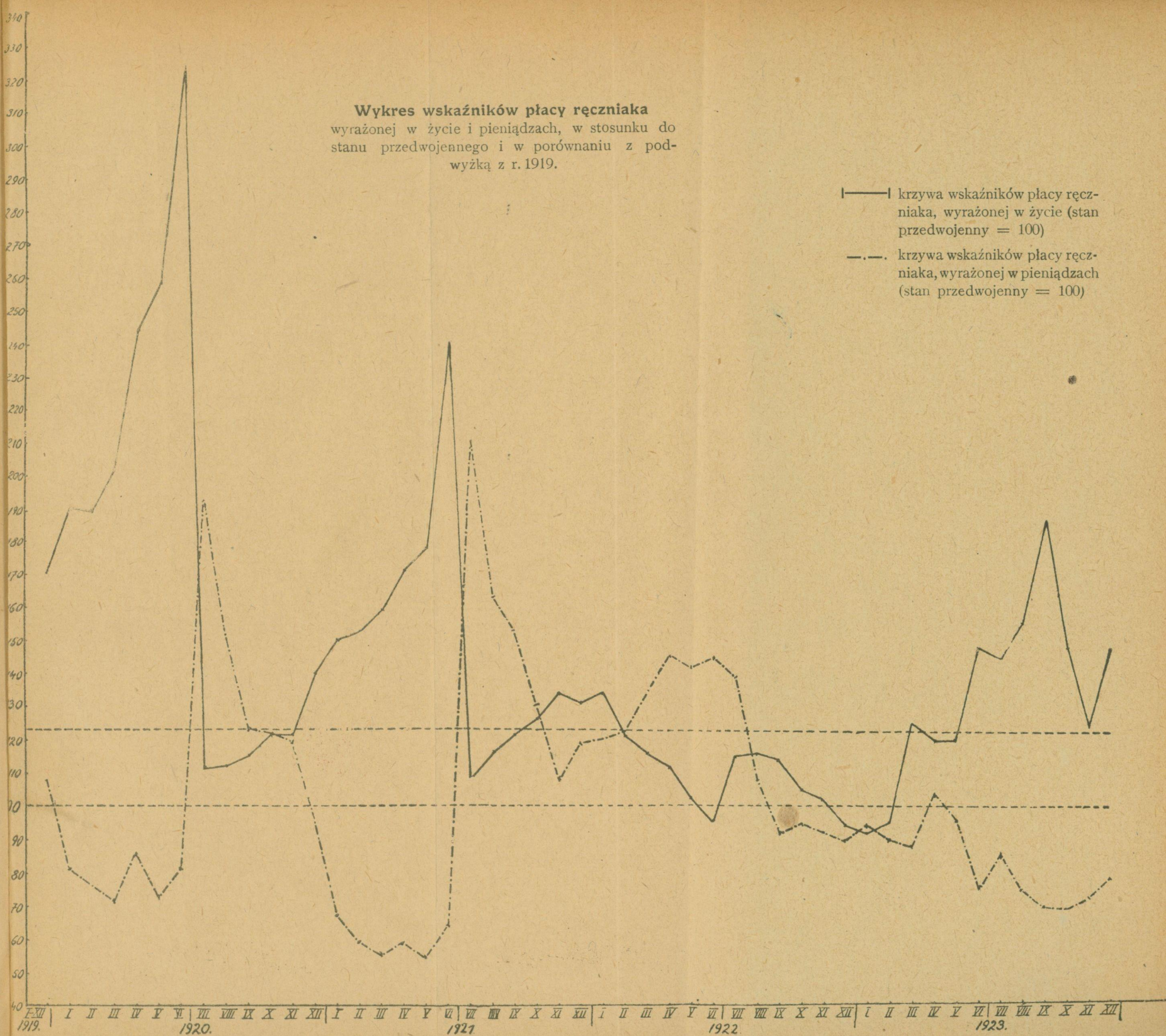
- Aereboe** Friedrich Prof.: Allgemeine Landwirtschaftliche Betriebslehre, Berlin, 1923, Parey.
- Aereboe** Friedrich Prof.: Die landwirtschaftliche Arbeiterfrage nach dem Kriege, Berlin, 1918, Parey.
- Asmis** W. Dr.: Zur Entwicklung der Arbeiterloehne in Preussen, Landwirtschaftliche Jahrbuecher B. 52, Berlin, 1919, Parey.
- Bierei** Ernst Dr.: Die Bewegung der Arbeiterloehne in der Landwirtschaft, Landwirtschaftliche Jahrbuecher B. 40, Berlin, 1911, Parey.
- Brentano** Lujo Prof.: Ueber die Verhaeltnisse von Arbeitslohn und Arbeitszeit zur Arbeitsleistung, Leipzig, 1893.
- Cassel** Gustav Prof.: Theoretische Sozialoekonomie, Leipzig, 1923.
- Czerkawski** Włodzimierz Prof.: Polityka ekonomiczna, Kraków, 1919, Czarnecki.
- Dalski** Zbigniew: Wpływ losów waluty polskiej na życie gospodarcze Zachodniej Polski, Poznań, 1922.
- Dalsky** Herbert: Landwirtschaftliche Friedens- und Kriegsloehne in der Provinz Posen, Landwirtschaftliche Jahrbuecher, B. 51, Berlin, 1918, Parey.
- Daszyńska-Golińska** Zofja Dr.: Praca, Warszawa, 1924.
- Daszyńska-Golińska** Zofja Dr.: Przyczynki do kwestji robotniczej w Polsce, Warszawa, 1920, Min. P. i O. S.
- Dembiński** Felician Dr.: Wpływ wojny na organizację gospodarstw buraczanych na Kujawach Poznańskich, Poznań, 1924, Roczniki Nauk Rolniczych, tom 12, zeszyt I.
- Federowicz** Jerzy Prof.: Ruch i wskaźnik cen na rynku warszawskim, Warszawa, 1920, Biblioteka Polska.
- Herkner** Heinrich Prof.: Die Arbeiterfrage, 7. Aufl., Berlin 1921.
- Kaskel** Walter Prof.: Das neue Arbeitsrecht, Berlin, 1922, Springer.
- Ludkiewicz** Zdzisław Prof.: Polityka agrarna, Poznań, 1921.
- Ostrowski** Adam: Strejk rolny, jego skutki i granice prawne, Poznań, 1923, Drukarnia Poradnika Gospodarskiego.
- Pulitz**: Arbeiterverfassung eines landwirtschaftlichen Grossbetriebs in der Priegnitz, Landwirtschaftliche Jahrbuecher, B. 36, Berlin, 1907, Parey.

- Regnier** Pierre, Insp. gen. de l'agr.: L'ouvrier agricole, Paris, 1924, Libr. de l'Inst. National Agronomique.
- Ries** L. W. Dr.: Untersuchungen ueber Sistematik und Anwendungsbereich der Lohnberechnungsweisen in der Landwirtschaft, Landwirtschaftliche Jahrbuecher, B. 56, Berlin, 1921, Parey.
- Rose** Adam Dr.: Kwestja robotników rolnych, Poznań, 1919.
- Sayffarth** Fritz: Die Preussische Gesindeordnung, Berlin, 1900, Hertig.
- Schlegelberger** Franz Dr.: Das Landarbeiterrecht, Berlin, 1907.
- Sczaniecki** Władysław: Ukształtowanie się stosunków robotniczych na wsi w ostatnich pięćdziesięciu latach (1860—1910), Księga Jubileuszowa Centralnego Towarzystwa Gospodarczego w Wielkiem Księstwie Poznańskiem, Poznań. 1911, C. T. G.
- Skalweit**: Moyens employés pour maintenir l'effectif de la main d'oeuvre agricole pendant la guerre, Bull. Mens. des Inst. econ. et soc. Nr. 12, Rome 1922.
- Stieger** Georg Dr.: Der Mensch in der Landwirtschaft, Berlin, 1922, Parey.
- Stosunek** członków C. T. G. do towarzystw robotniczych — Publikacja wydziału dla spraw rob. C. T. G. — Poznań, 1909.
- Szturm De Sztrem** Tadeusz: Place zarobkowe w okresie dewaluacji pieniężnej, Warszawa, 1923, Ignis.
- Tempksi Esden**: Untersuchung ueber die Akordloehne in der Landwirtschaft, Merseburg, 1914.
- Miesięcznik Pracy** — Statystyka Pracy — Statystyka Miasta Poznania — Miesięcznik Statystyczny — Statistik des Deutschen Reiches — Rocznik Wielkopolskiej Izby Rolniczej — Roczniki Nauk Rolniczych — Wiadomości Statystyczne M. b. dz. Pr. — Landwirtschaftliche Jahrbuecher — Landwirtschaftliche Jahresberichte — Sprawozdania Poznańskiego Banku Ziemian — Ekonomista — Ruch Prawniczy i Ekonomiczny — Gazeta Powszechna — Ziemianin — Przebudzenie — Centralwochenblatt fuer Polen — Ochrona Społeczna — Ubezpieczenia Społeczne — Kontrakty taryfowe — Protokoły posiedzeń co do zmian umów zbiorowych — Orzeczenia sądów rozjemczych.

Wykres wskaźników płacy rączniaka
wyrażonej w życie i pieniądzu, w stosunku do
stanu przedwojennego i w porównaniu z pod-
wyżką z r. 1919.

- |—| krzywa wskaźników płacy rącz-
niaka, wyrażonej w życie (stan
przedwojenny = 100)
- · — · — krzywa wskaźników płacy rącz-
niaka, wyrażonej w pieniądzu
(stan przedwojenny = 100)

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
BIBLIOTEKA GŁÓWNA

43664

AE00426658